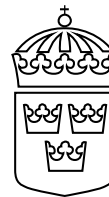

Regeringens proposition

2017/18:177

En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet

Prop.
2017/18:177

Regeringen överlämnar denna proposition till riksdagen.

Linköping den 15 mars 2018

Stefan Löfven

Morgan Johansson
(Justitiedepartementet)

Propositionens huvudsakliga innehåll

Regeringen föreslår lagändringar i syfte att tydliggöra att varje människa har en ovillkorlig rätt till personlig och sexuell integritet och sexuellt självbestämmande. Det föreslås bl.a. följande:

- Gränsen för straffbar gärning ska gå vid om deltagandet i en sexuell aktivitet är frivilligt eller inte. Det ska inte längre krävas att gärningsmannen har använt sig av våld eller hot, eller utnyttjat offrets särskilt utsatta situation, för att kunna dömas för t.ex. våldtäkt.
- Det införs ett särskilt oaktsamhetsansvar för vissa allvarliga sexualbrott.
- Minimistrafvet för grov våldtäkt och grov våldtäkt mot barn höjs från fängelse i fyra år till fängelse i fem år.
- Vid bedömningen av om bl.a. ett våldtäktsbrott är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen med hänsyn till offrets låga ålder visat särskild hänsynslöshet eller råhet.
- Det straffrättsliga skyddet vid sexualbrott mot barn stärks vid oaktsamhet hos gärningsmannen i fråga om barnets ålder.
- När en förundersökning avseende ett sexualbrott har inletts eller återupptagits ska anmälan om målsägandebiträde göras omedelbart, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av ett sådant biträde.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2018.

Innehållsförteckning

1	Förslag till riksdagsbeslut	4
2	Lagtext	5
2.1	Förslag till lag om ändring i brottsbalken	5
2.2	Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken	12
3	Ärendet och dess beredning	14
4	Behovet av en reform	15
4.1	Bakgrund och allmänna utgångspunkter	15
4.2	En ovillkorlig rätt till sexuell integritet	20
5	En sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet	24
5.1	Bör våldtäkt och vissa andra brott få nya brottsbeteckningar?	24
5.2	Samlagsbegreppet	27
5.3	Bristande frivillighet som gräns för straffansvar	28
5.4	Omständigheter som innebär att ett deltagande aldrig kan anses som frivilligt	36
5.5	Sexualbrott som sker på distans, t.ex. på internet	43
6	Oaktsam våldtäkt och oaktsamt sexuellt övergrepp	45
6.1	Straffansvar för grovt oaktsamma beteenden	45
6.2	Undantag från kravet på dubbel straffbarhet	50
6.3	Förlängd preskriptionstid	52
7	Oaktsamhet beträffande brottsoffers ålder vid sexualbrott mot barn	53
7.1	Den nuvarande regleringen	53
7.2	Allmänt om begreppet oaktsamhet	54
7.3	Behovet av ändring	54
7.4	En ny utformning av bestämmelsen om oaktsamhet	56
8	Straffskalor och kvalifikationsgrunder	59
8.1	Skärpt straff för grov våldtäkt och grov våldtäkt mot barn	59
8.2	Straffskalan för oaktsam våldtäkt och oaktsamt sexuellt övergrepp	63
8.3	Kvalifikationsgrunder	64
8.4	Våldtäktsbrott som är att anse som mindre grovt	68
9	Följdändringar	69
10	Bättre stöd till målsäganden	70
11	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser	72
12	Kostnader och andra konsekvenser	72
12.1	Ekonomiska konsekvenser	72
12.1.1	Förslagen om ändringar i sexualbrottslagstiftningen	72
12.1.2	Förslaget om ändring i rättegångsbalken om målsägandebiträde	74
12.2	Övriga konsekvenser	75

12.2.1	Konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet	75
12.2.2	Konsekvenser för jämställdheten.....	76
13	Författningskommentar	77
13.1	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken	77
13.2	Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken.....	90
Bilaga 1	Utdrag ur sammanfattningen av betänkandet Ett starkare skydd för den sexuella integriteten (SOU 2016:60)	92
Bilaga 2	Utdrag ur lagförslagen i betänkandet Ett starkare skydd för den sexuella integriteten (SOU 2016:60)	104
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanserna (SOU 2016:60).....	115
Bilaga 4	Utdrag ur sammanfattningen av betänkandet Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, m.m. (SOU 2016:42)	116
Bilaga 5	Utdrag ur lagförslaget i delbetänkandet Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, m.m. (SOU 2016:42)	119
Bilaga 6	Förteckning över remissinstanserna (SOU 2016:42).....	120
Bilaga 7	Lagrådsremissens lagförslag.....	121
Bilaga 8	Lagrådets yttrande	130
	Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 15 mars 2018	134

Förslag till riksdagsbeslut

Regeringen föreslår att riksdagen antar regeringens förslag till

1. lag om ändring i brottsbalken,
2. lag om ändring i rättegångsbalken.

2 Lagtext

Regeringen har följande förslag till lagtext.

2.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Häri genom föreskrivs i fråga om brottsbalken¹
dels att 6 kap. 3 § ska upphöra att gälla,
dels att 2 kap. 2 §, 6 kap. 1, 2, 4–6, 13 och 15 §§ och 35 kap. 4 § ska ha följande lydelse,
dels att det ska införas två nya paragrafer, 6 kap. 1 a och 3 §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

2 §²

För brott som begåtts utom riket döms efter svensk lag och vid svensk domstol, om brottet begåtts

1. av svensk medborgare eller av utlänning med hemvist i Sverige,
2. av utlänning utan hemvist i Sverige, som efter brottet blivit svensk medborgare eller tagit hemvist här i riket eller som är dansk, finsk, isländsk eller norsk medborgare och finns här, eller
3. av annan utlänning som finns här i riket och på brottet enligt svensk lag kan följa fängelse i mer än sex månader.

Första stycket gäller inte, om gärningen är fri från ansvar enligt lagen på gärningsorten eller om den begåtts inom område som inte tillhör någon stat och enligt svensk lag svårare straff än böter inte kan följa på gärningen.

I fall som avses i denna paragraf får inte dömas till påföljd som är att anse som strängare än det svåraste straff som är föreskrivet för brottet enligt lagen på gärningsorten.

De inskränkningar av svensk domsrätt som anges i andra och tredje styckena gäller inte för *sådana brott eller försök till brott* som avses i

1. 4 kap. 1 a och 4 c §§ och 16 kap. 10 a § första stycket 1 och femte stycket,

2. 4 kap. 4 § andra stycket varigenom någon förmått att ingå ett sådant äktenskap eller en sådan

De inskränkningar av svensk domsrätt som anges i andra och tredje styckena gäller inte för brott som avses i

1. 4 kap. 1 a och 4 c §§ och 16 kap. 10 a § första stycket 1 och femte stycket *eller försök till sådana brott*,

2. 4 kap. 4 § andra stycket varigenom någon förmått att ingå ett sådant äktenskap eller en sådan

¹ Senaste lydelse av 6 kap. 3 § 2005:90.

² Senaste lydelse 2014:381.

Prop. 2017/18:177 äktenskapsliknande förbindelse som avses i 4 c §, eller

3. 6 kap. 1–6, 8, 9 och 12 §§, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år.

äktenskapsliknande förbindelse som avses i 4 c § eller försök till sådant brott, eller

3. 6 kap. 1–6, 8, 9 och 12 §§ eller försök till brott enligt 6 kap. 1, 2, 4–6, 8, 9 och 12 §§, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år.

6 kap.

1 §³

Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar en person till samlag eller till att företa eller tåla en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt till fängelse i lägst två och högst sex år.

Detsamma gäller den som med en person genomför ett samlag eller en sexuell handling som enligt första stycket är jämförlig med samlag genom att otillbörligt utnyttja att personen på grund av medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket med hänsyn till omständigheterna vid brottet att

Den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför ett samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt till fängelse i lägst två år och högst sex år. Vid bedömningen av om ett deltagande är frivilligt eller inte ska det särskilt beaktas om frivillighet har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt. En person kan aldrig anses delta frivilligt om

1. deltagandet är en följd av misshandel, annat våld eller hot om brottslig gärning, hot om att åtala eller ange någon annan för brott eller hot om att lämna ett menligt meddelande om någon annan,

2. gärningsmannen otillbörligt utnyttjar att personen på grund av medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada, psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation, eller

3. gärningsmannen förmår personen att delta genom att allvarligt missbruka att personen står i beroendeställning till gärningsmannen.

Är brottet med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre grovt, döms för

anse som mindre grovt, döms för våldtäkt till fängelse i högst fyra år.

Är brott som avses i första *eller andra* stycket att anse som grovt, döms för *grov våldtäkt* till fängelse i lägst *fyra* och högst tio år. Vid *bedömning* av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas, om *våldet eller hotet* varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

våldtäkt till fängelse i högst fyra år.

Är brott som avses i första stycket att anse som grovt, döms för *grov våldtäkt* till fängelse i lägst *fem* och högst tio år. Vid *bedömning* av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om *gärningsmannen har använt våld eller hot som* varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet *eller offrets låga ålder* eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

1 a §

Den som begår en gärning som avses i 1 § och är grovt oaktsam beträffande omständigheterna att den andra personen inte deltar frivilligt, döms för oaktsam våldtäkt till fängelse i högst fyra år.

Om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig, ska det inte dömas till ansvar.

2 §⁴

Den som, i annat fall än som avses i 1 § första stycket, genom olaga tvång förmår en person att företa eller tåla en sexuell handling, döms för sexuellt tvång till fängelse i högst två år.

Detsamma gäller den som genomför en annan sexuell handling än som avses i 1 § andra stycket med en person under de förutsättningar i övrigt som anges där.

Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för grovt sexuellt tvång till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid *bedömning* av om

Den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför en annan sexuell handling än som avses i 1 §, döms för sexuellt övergrepp till fängelse i högst två år. Vid *bedömning* av om ett deltagande är frivilligt eller inte tillämpas 1 § första stycket andra och tredje meningarna.

Är brottet att anse som grovt, döms för grovt sexuellt övergrepp till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid *bedömning* av om brottet är grovt ska det särskilt

⁴ Senaste lydelse 2005:90.

Prop. 2017/18:177 brottet är grovt *skall* särskilt beaktas om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

beaktas om *gärningsmannen har använt våld eller hot som varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.*

3 §

Den som begår en gärning som avses i 2 § och är grovt oaktsam beträffande omständigheterna att den andra personen inte deltar frivilligt, döms för oaktsamt sexuellt övergrepp till fängelse i högst fyra år.

Om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig, ska det inte dömas till ansvar.

4 §⁵

Den som *har samlag med ett barn under femton år eller som med ett sådant barn genomför* en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt mot barn till fängelse i lägst två och högst sex år.

Den som, *med ett barn under femton år, genomför ett samlag eller en annan sexuell handling* som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt mot barn till fängelse i lägst två och högst sex år.

Detsamma gäller den som begår en gärning som avses i första stycket mot ett barn som fyllt femton men inte arton år och som är avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut.

Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för grov våldtäkt mot barn till fängelse i lägst *fyra* och högst tio år. Vid *bedömande* av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot om brottslig gärning eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om

Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för grov våldtäkt mot barn till fängelse i lägst *fem* och högst tio år. Vid *bedömningen* av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot om brottslig gärning eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om

gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

5 §⁶

Är ett brott som avses i 4 § första eller andra stycket med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre *allvarligt*, döms för sexuellt utnyttjande av barn till fängelse i högst fyra år.

Är ett brott som avses i 4 § första eller andra stycket med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre *grovt*, döms för sexuellt utnyttjande av barn till fängelse i högst fyra år.

6 §⁷

Den som *genomför en annan sexuell handling än som avses i 4 och 5 §§ med ett barn under femton år, eller med ett barn som fyllt femton men inte arton år och som gärningsmannen står i ett sådant förhållande till som avses i 4 § andra stycket*, döms för sexuellt övergrepp mot barn till fängelse i högst två år.

Den som, *med ett barn under femton år eller med ett barn som fyllt femton men inte arton år och som gärningsmannen står i ett sådant förhållande till som avses i 4 § andra stycket, genomför en annan sexuell handling än som avses i 4 och 5 §§*, döms för sexuellt övergrepp mot barn till fängelse i högst två år.

Är brottet grovt, döms för grovt sexuellt övergrepp mot barn till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid *bedömning* av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen är närstående till barnet eller i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om brottet med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet.

Är brottet grovt, döms för grovt sexuellt övergrepp mot barn till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid *bedömningen* av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen är närstående till barnet eller i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om brottet med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet.

13 §⁸

Till ansvar som i detta kapitel är föreskrivet för en gärning som begås mot någon under en viss ålder *skall* dömas även den som inte *insåg* men *hade skäl*

Till ansvar som i detta kapitel är föreskrivet för en gärning som begås mot någon under en viss ålder *ska* dömas även den som inte *haft uppsåt till* men varit *oakt*

⁶ Senaste lydelse 2005:90.

⁷ Senaste lydelse 2013:365.

⁸ Senaste lydelse 2005:90.

Prop. 2017/18:177 *anledning att anta att den andra personen inte uppnått den åldern.* *beträffande omständigheten att den andra personen inte uppnått den åldern.*

15 §⁹

För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt *tvång*, grovt sexuellt *tvång*, *sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning*, *grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning*, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, köp av sexuell handling av barn, köp av sexuell tjänst, koppleri och grovt koppleri döms det till ansvar enligt 23 kap.

För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt *övergrepp*, grovt sexuellt *övergrepp*, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, köp av sexuell handling av barn, köp av sexuell tjänst, koppleri och grovt koppleri döms det till ansvar enligt 23 kap.

Detsamma gäller för förberedelse till koppleri samt för förberedelse och stämpling till och underlåtenhet att avslöja eller förhindra våldtäkt, grov våldtäkt, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering och grovt koppleri.

35 kap.

4 §¹⁰

De i 1 § bestämda tiderna ska räknas från den dag brottet begicks. Om det förutsätts att en viss verkan av handlingen ska ha inträtt innan en påföljd får dömas ut, ska tiden räknas från den dag då sådan verkan inträdde.

Vid brott som avses i följande bestämmelser ska de i 1 § bestämda tiderna räknas från den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt arton år:

1. 6 kap. 4–6, 8 och 9 §§ eller försök till sådana brott,
2. 6 kap. 1–3, 10 och 12 §§ eller försök till brott enligt 6 kap. 1–3 och 12 §§, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
3. 16 kap. 10 a § första och femte styckena eller försök till sådana brott, om brottet avser skildring av barn i pornografisk bild och en tillämpning av första stycket inte leder till att möjligheten att döma ut påföljd bortfaller senare,
4. 2 § lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor eller försök till sådant brott, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år.

⁹ Senaste lydelse 2016:508.

¹⁰ Senaste lydelse 2013:856.

Vid bokföringsbrott som inte är ringa ska tiden räknas från den dag då den bokföringsskyldige har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar, om detta skett inom fem år från brottet. Om den bokföringsskyldige inom fem år från brottet blivit föremål för revision av Skatteverket, ska tiden räknas från den dag då revisionen beslutades. Prop. 2017/18:177

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2018.

Härigenom föreskrivs att 23 kap. 5 § och 27 kap. 20 d § rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

23 kap.

5 §¹

Ska enligt 21 kap. 3 a eller 3 b § en offentlig försvarare utses för den misstänkte eller den tidigare tilltalade, ska undersökningsledaren göra anmälan om det hos rätten. Undersökningsledaren ska också göra anmälan hos rätten, om målsäganden begär att få ett målsägandebiträde eller om det annars finns anledning att förordna ett sådant biträde.

Ska enligt 21 kap. 3 a eller 3 b § en offentlig försvarare utses för den misstänkte eller den tidigare tilltalade, ska undersökningsledaren göra anmälan om det hos rätten. Undersökningsledaren ska också göra anmälan hos rätten, om målsäganden begär att få ett målsägandebiträde eller om det annars finns anledning att förordna ett sådant biträde. *Avser förundersökningen brott enligt 6 kap. brottsbalken, ska anmälan om målsägandebiträde göras omedelbart när förundersökningen har inletts eller återupptagits, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde.*

Om det inte pågår någon förundersökning ska anmälan enligt första stycket göras av åklagaren.

Lydelse enligt prop. 2017/18:123

Föreslagen lydelse

27 kap.

20 d §²

Med hemlig rumsavlyssning avses avlyssning eller upptagning som

1. görs i hemlighet och med ett tekniskt hjälpmedel som är avsett att återge ljud, och

2. avser tal i enrum, samtal mellan andra eller förhandlingar vid sammanträden eller andra sammankomster som allmänheten inte har tillträde till.

Hemlig rumsavlyssning får användas vid en förundersökning om

1. brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i fyra år,

2. spioneri enligt 19 kap. 5 § brottsbalken,

¹ Senaste lydelse 2012:659.

² Senaste lydelse 2016:510.

3. brott som avses i 3 § lagen (1990:409) om skydd för företagshemligheter, om det finns anledning att anta att gärningen har begåtts på uppdrag av eller har understötts av en främmande makt eller av någon som har agerat för en främmande makts räkning och det kan antas att brottet inte leder till endast böter,

4. annat brott om det med hänsyn till omständigheterna kan antas att brottets straffvärde överstiger fängelse i fyra år och det är fråga om

- a) människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken,
 - b) grov människoexploatering enligt 4 kap. 1 b § tredje stycket brottsbalken,
 - c) våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första eller andra stycket brottsbalken,
 - c) våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första stycket brottsbalken,
 - d) grovt sexuellt tvång enligt 6 kap. 2 § tredje stycket brottsbalken,
 - d) grovt sexuellt övergrepp enligt 6 kap. 2 § andra stycket brottsbalken,
 - e) våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 § första eller andra stycket brottsbalken,
 - f) grovt sexuellt övergrepp mot barn enligt 6 kap. 6 § andra stycket brottsbalken,
 - g) grovt utnyttjande av barn för sexuell posering enligt 6 kap. 8 § tredje stycket brottsbalken,
 - h) grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § tredje stycket brottsbalken,
 - i) grov utpressning enligt 9 kap. 4 § andra stycket brottsbalken,
 - j) grovt barnpornografibrott enligt 16 kap. 10 a § femte stycket brottsbalken,
 - k) grovt övergrepp i rättssak enligt 17 kap. 10 § tredje stycket brottsbalken,
 - l) grovt narkotikabrott enligt 3 § narkotikastrafflagen (1968:64), eller
 - m) grov narkotikasmuggling enligt 6 § tredje stycket lagen (2000:1225) om straff för smuggling,
5. försök, förberedelse eller stämpling till brott som avses i 1–3, om en sådan gärning är belagd med straff,
6. försök, förberedelse eller stämpling till brott som avses i 4, om en sådan gärning är belagd med straff och det med hänsyn till omständigheterna kan antas att gärningens straffvärde överstiger fängelse i fyra år.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2018.

3 Ärendet och dess beredning

Regeringen beslutade den 28 augusti 2014 att ge en särskild utredare i uppdrag att göra en översyn av våldtäktsbrottet (dir. 2014:123). I uppdraget ingick bl.a. att genomföra en praxisgenomgång i syfte att kartlägga hur våldtäktsbrottet har tolkats och tillämpats, lämna förslag på hur en reglering för ett särskilt straffansvar för oaktsamhetsbrott avseende våldtäkt bör utformas och överväga om det bör införas en samtyckesbaserad regleringsmodell för våldtäkt. Utredaren skulle också granska och analysera hur de brottsbekämpande myndigheterna utreder ärenden om våldtäkt och hur rättsväsendet i övrigt hanterar sådana ärenden, analysera orsakerna till att så få våldtäktsanmälningar leder till åtal och fällande dom samt överväga åtgärder för hur rättsväsendet ytterligare kan förbättra sitt arbete inom området. Den 13 november 2014 ombildades utredningen till en parlamentariskt sammansatt kommitté (dir. 2014:144). Genom tilläggsdirektiv den 29 januari 2015 gavs kommittén även i uppdrag att ta ställning till om straffet för de mest allvarliga fallen av våldtäkt och våldtäkt mot barn bör skärpas, analysera om den befintliga lagstiftningen erbjuder ett tillräckligt starkt skydd mot vissa sexuella övergrepp som med hjälp av modern teknik sker via internet och överväga om åtgärder kan vidtas för att förbättra rutinerna när det gäller förordnande av målsägandebiträde (dir. 2015:5).

Kommittén, som antog namnet 2014 års sexualbrottskommitté, överlämnade i oktober 2016 betänkandet Ett starkare skydd för den sexuella integriteten (SOU 2016:60). En sammanfattning av betänkandet och dess lagförslag, i nu relevanta delar, finns i *bilaga 1* respektive *bilaga 2*.

Betänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. Remissyttrandena finns tillgängliga i Justitiedepartementet (Ju2016/06811/L5).

Riksdagen har gett regeringen tillkänna dels att det för våldtäkt bör införas en lagstiftning som tydligare än i dag baserar sig på frivilligt deltagande samt ett oaktsamhetsbrott, dels att det bör införas ett nytt brott, grovt sexuellt ofredande (bet. 2016/17:JuU16 punkt 10 respektive 12, rskr. 2016/17:211). Frågorna behandlas i avsnitt 4.2, 5.3, 5.4, 6.1 och 13.1. Dessa tillkännagivanden är därmed slutbehandlade.

I detta lagstiftningsärende behandlar regeringen samtliga kommitténs lagförslag utom vissa delar av förslaget om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebiträde. Dessa behandlas i stället i propositionen Mer ändamålsenliga bestämmelser om rättsliga biträden (prop. 2017/18:86).

Regeringen beslutade den 4 september 2014 att ge en särskild utredare i uppdrag att undersöka om det finns behov av åtgärder i syfte att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel, köp av sexuell tjänst och köp av sexuell handling av barn. I det syftet skulle utredaren bl.a. utvärdera tillämpningen av oaktsamhetskravet i 6 kap. 13 § brottsbalken (dir. 2014:128). Utredningen, som antog namnet 2014 års människohandelsutredning, överlämnade i juni 2016 delbetänkandet Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, m.m. (SOU 2016:42). En

sammanfattning av delbetänkandet och dess lagförslag, i nu relevanta delar, finns i *bilaga 4* respektive *bilaga 5*.

Delbetänkandet har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 6*. Remissyttrandena finns tillgängliga i Justitiedepartementet (Ju2016/04647/L5).

I detta lagstiftningsärende behandlar regeringen utredningens förslag gällande bestämmelsen i 6 kap. 13 § brottsbalken. Utredningens andra förslag i delbetänkandet och i slutbetänkandet Ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel och annat utnyttjande av utsatta personer (SOU 2016:70) behandlas i andra lagstiftningsärenden i Regeringskansliet (Ju2017/09612/L5 respektive prop. 2017/18:123 Det straffrättsliga skyddet mot människohandel och människoexploatering).

De ekonomiska konsekvenserna av förslagen har beaktats i budgetpropositionen för 2018 (se prop. 2017/18:1 utg.omr. 4 avsnitt 2.8.12).

Lagrådet

Regeringen beslutade den 21 december 2017 att inhämta Lagrådets yttrande över de lagförslag som finns i *bilaga 7*. Lagrådets yttrande finns i *bilaga 8*. Lagrådets synpunkter behandlas och bemöts i avsnitt 4.2 och 5.3.

4 Behovet av en reform

4.1 Bakgrund och allmänna utgångspunkter

Det är en grundläggande uppgift för samhället att skydda barn och vuxna mot alla former av sexuella kränkningar. Ett sexuellt övergrepp är ett extremt och oacceptabelt uttryck för bristande respekt för en annan människas självklara rätt till personlig och sexuell integritet och sexuell självbestämmande. Att förebygga och bekämpa dessa brott effektivt förutsätter ett heltäckande och tydligt straffrättsligt skydd, men också ett väl fungerande rättsväsende som har förståelse för och god kunskap i frågor som rör sexualbrott.

Inom de brottsbekämpande myndigheterna pågår ett ständigt arbete för att förbättra arbetsmetoderna. Vid både Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten finns särskilda utvecklingscentrum som ansvarar för utvecklingsfrågor inom olika verksamhetsområden. Inom Polismyndigheten ansvarar UC Väst för sexualbrotten. Uppdraget omfattar att stödja kärnverksamheten i fråga om tillämpning av metoder och utrustning samt att initiera förbättringsåtgärder. Inom Åklagarmyndigheten är det UC Göteborg som ansvarar för att bedriva metod- och rättsutveckling inom sexualbrottsområdet. Vidare samverkar Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten i dessa frågor i syfte att t.ex. öka kvaliteten i bevisåkringen samt att korta handläggningstiderna.

Domstolarna arbetar kontinuerligt med att öka allmänhetens förtroende för domstolarna. Åtgärder har t.ex. vidtagits för att säkerställa att parter, målsägande och vittnen får ett bra bemötande och relevant information.

Prop. 2017/18:177 Vidare finns på sexualbrottsområdet goda möjligheter till kompetensutveckling för domare.

En tillbakablick

Det har genomförts stora förändringar i straffbestämmelserna om sexualbrotten de senaste årtiondena. Genom en reform år 1984 gjordes omfattande förändringar av 6 kap. brottsbalken (se prop. 1983/84:105 om ändring i brottsbalken m.m. [sexualbrotten], bet. 1983/84:JuU25, rskr. 1983/84:332, SFS 1984:399). Det ålderdomliga uttrycket sedlighetsbrott slopades och kapitlet fick rubriken ”Om sexualbrott”. Straffbestämmelsen om våldförande upphävdes. Våldtäktsbrottet kom även att omfatta homosexuella övergrepp och gjordes könsneutralt. Skälen till ändringarna var bl.a. att de tidigare bestämmelserna var präglade av äldre tiders moralföreställningar i sexuella frågor och att bestämmelsernas utformning till en del grundades på en föråldrad kvinnosyn.

Straffbestämmelserna ändrades därefter de kommande åren flera gånger, framför allt i syfte att förstärka skyddet för barn och ungdomar mot att utnyttjas i sexuella sammanhang och att i lagstiftningen ytterligare markera allvaret i övergrepp mot barn (se prop. 1991/92:35 Sexuella övergrepp mot barn, m.m., bet. 1991/92:JuU7, rskr. 1991/92:159, SFS 1991:147, prop. 1992/93:141 om ändring i brottsbalken m.m., bet. 1992/93:JuU16, rskr. 1992/93:220, SFS 1993:207 och prop. 1994/95:2 Ökat skydd för barn Ytterligare åtgärder mot sexuella övergrepp, m.m., bet. 1994/95:JuU5, rskr. 1994/95:58, SFS 1994:1499). Som en del av kvinnofridspropositionen gjordes ytterligare ändringar som trädde i kraft år 1998 (se prop. 1997/98:55 Kvinnofrid, bet. 1997/98:JuU13, rskr. 1997/98:250, SFS 1998:393). Ändringarna innebar bl.a. att våldtäktsbegreppet utvidgades. Det blev också straffbart att underlåta att anmäla eller annars avslöja vissa grövre sexualbrott. Vidare gjordes språket i de centrala bestämmelserna könsneutralt. Genom kvinnofridsreformen infördes också förbudet mot köp av sexuella tjänster. Reformen utgjorde ett viktigt led i arbetet mot ett jämställt samhälle där kvinnor och män har lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter.

2005 års sexualbrottsreform

Genom de ändringar som gjorts sedan 1984 års reform hade systematiken och sambanden mellan de olika bestämmelserna i 6 kap. brottsbalken delvis gått förlorad. Straffskalorna för de olika brotten korresponderade inte på ett naturligt sätt med varandra och relationen och gränsdragningen mellan olika brott hade ifrågasatts. Straffbestämmelserna om sexualbrott genomgick därför en genomgripande reform år 2005. Syftet med reformen var bl.a. att ytterligare förstärka och tydliggöra varje människas absoluta rätt till personlig och sexuell integritet och sexuellt självbestämmande samt att i lagstiftningen på olika sätt lyfta fram och förstärka skyddet för barn och ungdomar mot att utsättas för sexuella kränkningar.

Genom reformen utvidgades våldtäktsbrottet i flera avseenden. Begreppet ”sexuellt umgänge” ersattes med ”sexuell handling” i 6 kap. brottsbalken (se prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning s. 31–35). Begreppet ”sexuellt umgänge” hade bl.a. kritiserats för att det ansågs föra tankarna till en frivillig och ömsesidig sexualakt mellan två personer.

Vidare hade det i praxis ofta lagts stor vikt vid om handlingen haft tillräcklig varaktighet, vilket i sin tur medfört att bedömningarna kommit att bli tämligen tekniska. Begreppet ”sexuell handling” skulle i allt väsentligt ha samma innebörd som ”sexuellt umgänge”, men omfatta något mer. För att bedöma en handling som en ”sexuell handling” var utgångspunkten att det hade förekommit en någorlunda varaktig beröring av den andres könsorgan eller den andres kropp med det egna könsorganet. Till skillnad från tidigare skulle emellertid med det nya begreppet avses även sådana handlingar som inte innefattade en sådan varaktig fysisk beröring. Det krävdes dock även i sådana fall att handlingen hade en påtaglig sexuell prägel och var ägnad att tydligt kränka offrets sexuella integritet (se samma prop. s. 135). För våldtäktsbestämmelsen begränsades tillämpningsområdet på det sättet att den sexuella handlingen skulle ha bestått i samlag eller annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med samlag.

Vidare utvidgades våldtäktsbestämmelsen genom att kravet på våld eller hot sänktes så att det överensstämde med hur bedömningen gjordes i praxis, där kravet på våld ansetts uppfyllt redan genom ett fysiskt betvingande av offrets rörelsefrihet. Förändringen ansågs även ligga mer i linje med de fördjupade kunskaper som numera fanns om hur offer reagerar vid sexuella övergrepp, nämligen att människor som utsätts för våld eller hot ofta inte förmår eller vågar göra motstånd utan i stället medvetet underkastar sig gärningsmannens krav, som en strategi för att överleva övergreppet (se samma prop. s. 43). Enligt den nya bestämmelsen skulle det inte längre krävas hot av det slag som utgör ett s.k. råntvång, dvs. hot om omedelbart förestående våld mot liv eller hälsa eller annat mer betydelsefullt intresse, utan vara tillräckligt att gärningsmannen framtingat den sexuella handlingen genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning. Det skulle därmed vara tillräckligt med sådant våld som betecknas våld mot person, till skillnad från tidigare krav på våld å person. Med sådant våld avses t.ex. att gärningsmannen rycker i en annan persons arm, knuffar undan eller håller fast någon. Beträffande hot framhölls att även lindrigare former av hot nu skulle anses tillräckliga för ansvar för våldtäkt. Som exempel angavs att någon tvingar en annan person till samlag genom att börja slå sönder den andres tillhörigheter eftersom agerandet innefattar ett hot om fortsatt skadegörelse. Ett hot kunde också anses föreligga om några hotelser inte uttryckligen uttalats. Förutsättningen var dock att det var fråga om ett hotfullt agerande som uppfyller kraven på ett straffbart hot om brottslig gärning. För straffansvar krävdes inte att offret hade gjort något motstånd. Sammanfattningsvis kan sägas att våldet eller hotet skulle ha varit av sådan karaktär att det utgjort en förutsättning för gärningens genomförande (se samma prop. s. 134 och 135).

Dessutom utvidgades bestämmelsen genom att de allvarligaste fallen av sexuellt utnyttjande arbetades in i våldtäktsbestämmelsen. Före 2005 års reform dömdes för sexuellt utnyttjande enligt dåvarande 6 kap. 3 § brottsbalken vid fall av sexuellt umgänge genom att otillbörligt utnyttja att en person befann sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd eller led av en psykisk störning. Nu föreskrevs straffansvar för våldtäkt för den som med en person genomför ett samlag eller en sexuell handling som är jämförlig med samlag genom att otillbörligt utnyttja att personen på grund

Prop. 2017/18:177 av medvetenlöshet, sömn, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i ett hjälplöst tillstånd. Ansvarsbestämmelsen skulle alltså bygga på intresset av att skydda personer som på grund av särskilda omständigheter befinner sig i ett hjälplöst tillstånd och därmed saknar förmåga att värna sin sexuella integritet. I konsekvens härmed skulle inte samtycke befria från ansvar. Avsikten med att använda verbet genomför var att täcka såväl de situationer där gärningsmannen tagit initiativet till den sexuella handlingen som situationer när offret varit initiativtagare till den. Karakteristiskt för ett hjälplöst tillstånd skulle vara att offret inte kan värja sig eller saknar förmåga att kontrollera sitt handlande (se samma prop. s. 136–138).

Tillämpningsområdet för grov våldtäkt utvidgades vidare något genom 2005 års reform. Vid bedömning av om brottet är grovt skulle nu särskilt beaktas om våldet eller hotet varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Uttrycket ”om våldet eller hotet varit av särskilt allvarlig art” var nytt och innebar att redan en lägre grad av tvång jämfört med vad som var fallet enligt då gällande rätt kunde medföra straffansvar för grovt brott. Ändringen innebär att sådant våld, som i och för sig konstituerar en allvarlig misshandel, men inte uppfyller kraven för grov misshandel, i fortsättningen skulle vara tillräckligt för att bedöma ett brott som grovt. Vidare infördes kvalifikationsgrunden ”om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet” i förtydligande syfte och innebar att en våldtäkt normalt skulle bedömas som grov dels när offret sammantaget utsatts för flera övergrepp som hade utförts av olika personer var för sig och i en följd, dels när fler än en person samtidigt deltagit i ett övergrepp (se samma prop. s. 138–140).

Genom reformen utmönstrades exemplet att gärningsmannen tillfogat offret en allvarlig skada eller sjukdom liksom att offrets låga ålder skulle beaktas särskilt. Skälen för det var att allvarlig skada eller sjukdom som orsakats offret ändå borde kunna beaktas vid prövningen av om våldet eller hotet varit av särskilt allvarlig art. Offrets låga ålder som särskilt rekvisit togs bort med hänvisning till den nya bestämmelsen om våldtäkt mot barn. När det gällde ålderskategorin 15 till 18 år kunde det ändå finnas skäl att beakta åldern, vilket i så fall kunde göras vid bedömningen av om våldtäkten utförts med särskild hänsynslöshet eller råhet (se samma prop. s. 139 och 140).

I övrigt innebar 2005 års reform genomgripande förändringar av straffbestämmelserna gällande sexuella övergrepp mot barn. I syfte att ytterligare förstärka skyddet för barn och ungdomar mot att utnyttjas i sexuella sammanhang och för att särskilt markera allvaret i sexualbrott som riktar sig mot barn infördes det särskilda straffbestämmelser om bl.a. våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn. Tillämpningsområdet för sådana brott utvidgades genom att kravet på tvång togs bort. Vidare skärptes förbudet mot köp av sexuella handlingar av barn bl.a. genom att tillämpningsområdet utvidgades till att omfatta köp av sexuella handlingar av barn som sker under andra förhållanden än sådana som utgör rena prostitutionsförhållanden. Det infördes också en särskild

straffbestämmelse med avseende på utnyttjande av barn för sexuell posering, vilken innebar att skyddet för barn och ungdomar mot att utnyttjas för sådant ändamål förstärktes ytterligare.

2013 års lagändringar

Den utvärdering som gjordes av tillämpningen av 2005 års sexualbrottsreform visade att skyddet för personlig och sexuell integritet och sexuell självbestämmande totalt sett hade förstärkts och tydliggjorts. Dock fanns det fortfarande en del brister i lagstiftningen och tillämpningen av den, vilket föranledde vissa ytterligare förändringar i lagstiftningen. Genom 2013 års lagändringar utvidgades således tillämpningsområdet för våldtäktsbrottet ytterligare. Utvidgningen innebar att fler fall av sexuella utnyttjanden kriminaliserades som våldtäkt genom att begreppet ”hjälpöst tillstånd” ersattes av det vidare begreppet ”särskilt utsatt situation”. Karaktäristiskt för en särskilt utsatt situation är att offret har klart begränsade möjligheter att freda sin sexuella integritet och undgå ett övergrepp. Som exempel nämndes att offret på grund av en kombination av berusning och sömndrucket tillstånd har begränsade möjligheter att komma undan ett sexuellt övergrepp. Vidare kompletterades den exemplifierande uppräkningslistan i lagtexten med begreppet ”allvarlig rädsla” för att tydliggöra att även en sådan omständighet kan innebära att offret befinner sig i en särskilt utsatt situation. Avgörande skulle vara hur situationen har sett sig från offrets synpunkt. Att rädslan för att kunna beaktas ska vara ”allvarlig” innebär att det ska vara fråga om en rädsla av kvalificerat slag. Hit räknas t.ex. tillstånd av s.k. frozen fright. Med det kan avses en situation där offret på grund av gärningsmannens beteende, t.ex. att denne plötsligt låser dörren och förändrar karaktär, blir paralyserad av skräck och därför möter övergreppet med passivitet. Att vid allvarlig rädsla förhålla sig helt passiv kan också vara en medveten strategi för att inte bli utsatt för våld (se prop. 2012/13:111 En skärpt sexualbrottslagstiftning s. 27, 112 och 113).

Vidare tydliggjordes kränkningens betydelse vid avgränsningen av den sexuella handlingen i våldtäktsbrotten mot både barn och vuxna. Vid bedömningen av vilka andra sexuella handlingar än samlag som ska omfattas av våldtäktsbrotten är det kränkningen vid handlingen som är det avgörande och inte sexualhandlingens tekniska karaktär. Detta förtydligades i lagtexten (se samma prop. s. 34 och 111). En skillnad mellan vuxna och barn i detta avseende är att barn generellt sett är att anse som mer utsatta än vuxna och att det alltid är en kränkning att utsätta ett barn under 15 år för en sexuell handling. Det är därför inte självklart att bedömningarna i varje enskilt fall kommer att överensstämma eftersom den kränkning som en sexuell handling innebär kan vara att bedöma på olika sätt beroende på om offret är ett barn eller en vuxen person (se samma prop. s. 114).

För att ytterligare markera allvaret i sexualbrott som riktar sig mot barn utvidgades tillämpningsområdet för grovt sexuellt övergrepp mot barn. Ändringarna innebar att fler fall än tidigare skulle bedömas som grova brott. Vidare höjdes straffminimum för samma brott från fängelse i sex månader till fängelse i ett år.

Regeringens bedömning: Gränsen för straffbar gärning bör gå vid om deltagandet i en sexuell aktivitet är frivilligt eller inte.
Det bör införas ett särskilt oaktshetsansvar för vissa sexualbrott.

Kommitténs bedömning stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna: Remissutfallet när det gäller bedömningen att sexualbrottslagstiftningen ska ändras så att gränsen för straffbar gärning ska gå vid om deltagandet i en sexuell aktivitet är frivilligt eller inte är blandat. *Riksdagens ombudsmän, Stockholms tingsrätt, Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten, Brottsförebyggande rådet, Södersjukhuset, Uppsala universitet (Juridiska institutionen), Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid), Stockholms universitet (Kriminologiska institutionen), Linköpings universitet, Stockholms läns landsting, Amnesty, Brottsofferjouren, ECPAT, Fatta, Fatta man, Föreningen Tillsammans, Kvinnors nätverk, RFSL, RFSU, Roks, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Svensk förening för sexologi, Svenska kyrkan, Sveriges Kvinnolobby* och *Unizon* instämmer i bedömningen. Flera remissinstanser, bl.a. *Svea hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Jönköpings tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Domstolsverket, Stockholms universitet (Juridiska fakultetsnämnden), Kvinnofronten* och *Sveriges advokatsamfund* instämmer emellertid inte i kommitténs bedömning. Som främsta skäl mot en sådan reglering lyfts fram av bl.a. *Svea hovrätt, Jönköpings tingsrätt, Malmö tingsrätt* och *Domstolsverket* att den riskerar att leda till betydande tolkningssvårigheter och bevisproblem samt en osäkerhet kring räckvidden av det straffbara området. Vidare framhåller flera remissinstanser, bl.a. *Svea hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Jönköpings tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Domstolsverket, Stockholms universitet (Juridiska fakultetsnämnden)* och *Sveriges Kvinnolobby*, en risk för ytterligare fokusering på offret under rättsprocessen.

De flesta remissinstanser tillstyrker att det bör införas ett särskilt oaktshetsansvar för vissa sexualbrott. Några ser dock svårigheter med att införa ett sådant ansvar samtidigt med en s.k. samtyckesreglering. *Svea hovrätt* tillstyrker ett oaktshetsansvar, men förespråkar, för det fall en samtyckesbaserad sexualbrottslagstiftning skulle införas, att man avvaktar med att gå vidare med ett oaktshetsbrott innan konsekvenserna för straffansvaret av den andra lagstiftningen närmare kan bedömas. En liknande synpunkt framförs av *Stockholms tingsrätt* som ställer sig tveksam till att införa ett oaktshetsbrott och konstaterar att det straffbara området utvidgas genom de föreslagna förändringarna i övrigt och att det inte i alla delar framstår som klart hur stor utvidgningen är, vilket kan tala för att man bör avvakta innan också ett oaktshetsbrott införs. *Göteborgs tingsrätt* anser att det är befogat att införa ett särskilt oaktshetsansvar, men framhåller att det kan utgöra ett alternativ till den föreslagna samtyckeslagstiftningen. *Domstolsverket* ifrågasätter om en kriminalisering av oaktshet verkligen är nödvändig och om det inte är tillräckligt att den nedre gränsen går vid ett likgiltighetsuppsåt. Enligt verket är det svårt att överblicka konsekvenserna av införandet av ett oaktshetsansvar, särskilt om detta skulle införas samtidigt som en

samtyckesreglering införs. Verket menar att det finns en risk att fler gärningar än vad som avsågs från början kommer att kriminaliseras. *Stockholms universitet (Juridiska fakultetsnämnden)* tillstyrker förslaget i så måtto att vissa oaktsamhetskriminaliseringar bör införas i 6 kap. brottsbalken, men avstyrker att sådana införs för det fall förslaget om den större reformen skulle genomföras; att till de oklarheter som där redan finns lägga ett oaktsamhetsansvar vore potentiellt förödande ur rättssäkerhetssynpunkt. *Sveriges advokatsamfund* avstyrker kommitténs förslag till samtyckeslagstiftning och motsätter sig ett parallellt införande av ett oaktsamhetsbrott. För det fall att den föreslagna samtyckeslagstiftningen inte genomförs anser samfundet dock att det finns skäl att överväga införandet av en oaktsamhetsreglering.

Flera remissinstanser, bl.a. *Stockholms tingsrätt*, *Jönköpings tingsrätt*, *Göteborgs universitet* och *ECPAT*, tar upp frågan om risken för s.k. nedsubsummering, dvs. att det finns en viss risk för att åklagare och domare ibland kommer att falla tillbaka på oaktsamhetsansvaret i fall där det hade funnits möjlighet att döma en person för uppsåtligt brott. Enligt *Sveriges Kvinnolobby* och *Unizon* bör det noga bevakas att förändringen inte leder till mindre allvarliga påföljder generellt. *RFSU* anser emellertid att risken med nedsubsummering varken är så överhängande eller tungt vägande att den skulle föranleda att inte införa ett oaktsamhetsrekvisit. *Stödcentrum Humlegården* förklarar sig känna viss oro över hur lagstiftningen kan komma att hanteras i praktiken, men att det inte handlar om att gärningspersoner som skulle kunna ha dömts för uppsåtligt brott i stället döms för oaktsamt brott eftersom det ur brottsofferperspektiv är viktigast att gärningspersonen döms.

Skälen för regeringens bedömning

Gränsen för straffbar gärning bör gå vid om deltagandet i en sexuell aktivitet är frivilligt eller inte

Som framgår i avsnitt 4.1 har det gjorts stora förändringar i straffbestämmelserna om sexualbrotten de senaste årtiondena. I samband med såväl den omfattande sexualbrottsreformen år 2005 som de senaste ändringarna år 2013 övervägdes bristande samtycke som grund för straffansvar. Vid 2005 års reform ansågs det inte finnas tillräckliga skäl för att införa en samtyckesreglering och i samband med 2013 års ändringar gjordes bedömningen att de nackdelar som en sådan reglering skulle innebära inte uppvägdes av fördelarna.

Frågan om en samtyckesbaserad lagstiftning har nu återigen utretts och kommittén gör bedömningen att sexualbrottslagstiftningen bör ändras och ha sin utgångspunkt i om deltagandet i den sexuella aktiviteten är frivilligt eller inte.

Syftet med tidigare reformer har varit att förstärka och tydliggöra varje människas rätt till personlig och sexuell integritet och sexuell självbestämmande. Som *Lagrådet* konstaterar är det inte självklart att lagstiftningen ska konstrueras med bristande samtycke, eller bristande frivillighet, som grundrekvisit, även när den utgår från rätten till sexuell självbestämmande. Den bakomliggande tanken med den nuvarande regleringen är att den ska träffa fall där samtycke saknas. Lagstiftningen utgår emellertid från att gärningen har vidtagits genom användande av

Prop. 2017/18:177 något medel eller utnyttjande av vissa omständigheter. Ett handlande är straffbart som våldtäkt eller sexuellt tvång endast om en sexuell handling har tvingats fram med hjälp av våld eller hot eller genom att offrets särskilt utsatta situation har utnyttjats på ett otillbörligt sätt. Även om en sådan reglering fångar in de flesta situationer där samtycke saknas innebär den inte en heltäckande reglering och omfattar inte sådana fall där en sexuell handling har utförts mot en person som inte vill delta i den sexuella aktiviteten, men där det inte har förekommit något våld eller hot och målsäganden inte heller har ansetts befinna sig i en särskilt utsatt situation eller beroendeställning. Av den praxisgenomgång kommittén gjort har det bl.a. framkommit att situationer där gärningsmannen har överrumplat målsäganden med en oönskad sexuell handling liksom fall där målsäganden har bemött en sådan handling med passivitet har bedömts som sexuellt ofredande trots att den sexuella handlingen bestått i samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag. Även kunskapen om hur offer för sexualbrott reagerar på sexuella övergrepp talar för att lagen bör utgå från en bristande frivillighet i stället för användande av något medel eller utnyttjande av vissa omständigheter. Regeringen delar därmed inte *Lagrådets* uppfattning om ett bristande rättsligt behov av att införa en lagstiftning som bygger på frivillighet. En lagstiftning som utgår från att gärningen har vidtagits genom användande av något medel eller utnyttjande av vissa omständigheter ger inte heller med tillräcklig tydlighet uttryck för att sexuellt umgänge ska bygga på ömsesidighet och frivillighet från de inblandade. En lagstiftning som har sin utgångspunkt i om deltagandet i en sexuell aktivitet är frivilligt eller inte sänder däremot ett tydligt och normativt budskap och kan på så vis påverka människors värderingar.

Regeringen har förståelse för de farhågor om ett ökat fokus på målsäganden som framförs av flera remissinstanser. Invändningar om att samtycke förelegat, som kan förväntas vid en lagstiftning som tar sin utgångspunkt i om deltagandet varit frivilligt eller inte, förekommer emellertid redan i dag ofta i mål om sexualbrott och prövas enligt den nuvarande lagstiftningen. Vidare kan konstateras att i rättegångar om sexualbrott måste det med nödvändighet ställas frågor som av de flesta uppfattas som mycket integritetskänsliga. En följd av en lagstiftning där frågan om ett deltagande var frivilligt eller inte är central kan snarare bli ett ökat fokus på gärningsmannen. Domstolarna kommer vilja veta vad som fick den tilltalade att tro att den sexuella handlingen var önskad av motparten. Med den utformning lagstiftningen föreslås få minimeras också risken för ett ökat fokus på målsäganden, se vidare avsnitt 5.3 och 5.4 där det redogörs för de relevanta bestämmelsernas utformning och avgränsning. I sammanhanget bör också nämnas att kommittén bl.a. genom att jämföra med andra länder som infört samtyckesbaserad lagstiftning såsom Skottland och Kanada, kommit fram till att fokuseringen på målsäganden inte ökar till följd av en sådan reglering.

Det är sammanfattningsvis regeringens, liksom flera remissinstansers, uppfattning att en modern sexualbrottslagstiftning tydligt bör ge uttryck för att en sexuell handling mot någon som inte deltar frivilligt innebär en kränkning av den personens ovillkorliga rätt till personlig och sexuell integritet och sexuellt självbestämmande. En sexualbrottslagstiftning som tar sin utgångspunkt i om samtycke föreligger stämmer bättre överens med

den allmänna uppfattningen om sexuell självbestämmande och innebär ett naturligt steg för att åstadkomma ett heltäckande och tydligt straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp. En sådan reglering, som klart är att föredra framför en reglering som bygger på användande av något medel eller utnyttjande av vissa omständigheter, bör därför införas.

Ett särskilt oaktsamhetsansvar bör införas för vissa sexualbrott

Kommittén anser det vidare befogat att införa ett särskilt oaktsamhetsansvar för vissa sexualbrott.

Att kriminalisera vissa sexuella övergrepp som begås av oaktsamhet handlar om att utvidga straffbarheten av beteenden som redan är straffbara vid uppsåt. Sexuella övergrepp är en allvarlig typ av brottslighet och även oaktsamma gärningar framstår som straffvärda. Också sådana beteenden kan orsaka påtaglig skada i form av framför allt psykiskt lidande för den som utsätts eller fara för sådan skada. De skador som brottsoffret drabbas av torde vara oberoende av om gärningen genomförs uppsåtligt eller av oaktsamhet. En kriminalisering av oaktsamhet bedöms också ha betydelse i praktiken för att motverka av samhället icke önskvärda beteenden. När det gäller risken för nedsubsummering är det svårt att se att denna risk skulle vara särskilt stor vid just sexuella övergrepp. Eftersom denna risk hanteras vid åtskilliga andra brott kan argumentet inte vara avgörande för att avstå från att införa ett oaktsamhetsansvar för vissa sexualbrott. Vidare finns det som regeringen ser det lika stor anledning att ta samhällets resurser i anspråk för att beivra oaktsamma som uppsåtliga sexualbrott, i synnerhet om det straffbara området begränsas till att avse de allvarligare formerna av brott i 6 kap. brottsbalken, se avsnitt 6.1. Således är det regeringens uppfattning att det är befogat att utöka det straffbara området genom att införa ett oaktsamhetsansvar för vissa sexualbrott.

Något hinder mot att införa ett sådant ansvar för vissa brott samtidigt med en samtyckesreglering kan regeringen inte se. I samband med införandet av en sexualbrottslagstiftning som bygger på bristande samtycke framstår det som naturligt att analysera och ta ställning till vad som ska krävas av gärningsmannen i form av personligt ansvar. En frivillighetsbaserad lagstiftning tar sin utgångspunkt i att den som har för avsikt att ha sexuell umgänge med någon annan måste försäkra sig om att viljan till ett sådant sexuell umgänge är ömsesidig. I det ligger ett krav på aktsamhet. Med den utgångspunkten framstår det som konsekvent att inte bara uppsåtliga utan även vissa oaktsamma beteenden mot någon som inte deltar frivilligt bör omfattas av straffansvar. Också andra länder där samtyckeslagstiftning har införts, såsom England och Skottland, har ett slags oaktsamhetsansvar, även om det tekniskt är utformat på ett annat sätt än i svensk rätt.

För att strafflagstiftningen ska erbjuda ett heltäckande skydd av den sexuella integriteten och den sexuella självbestämmanderätten är det sammanfattningsvis regeringens mening att ett oaktsamhetsansvar bör införas för vissa sexualbrott.

5 En sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet

5.1 Bör våldtäkt och vissa andra brott få nya brottsbeteckningar?

Regeringens förslag: Sexuellt tvång och grovt sexuellt tvång ska i stället benämnas *sexuellt övergrepp* respektive *grovt sexuellt övergrepp*.

Regeringens bedömning: I övrigt bör det inte göras några ändringar av nuvarande brottsbeteckningar.

Kommitténs förslag stämmer inte överens med regeringens förslag och bedömning. Kommittén föreslår att brottsbeteckningarna våldtäkt och sexuellt tvång byts ut mot sexuellt övergrepp respektive sexuell kränkning samt föreslår motsvarande ändringar beträffande sexualbrotten mot barn och de grova brotten.

Remissinstanserna: *Riksdagens ombudsmän, Göteborgs tingsrätt, Umeå tingsrätt, Brottsförebyggande rådet, Uppsala universitet (Juridiska institutionen), Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid), Stockholms universitet (Kriminologiska institutionen), Linköpings universitet, Stockholms läns landsting, ECPAT, Fatta, Fatta man, RFSL, Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Svensk förening för sexologi* tillstyrker eller har inte några invändningar mot förslaget att utmönstra brottsbeteckningarna våldtäkt och sexuellt tvång. Inte heller *Hovrätten över Skåne och Blekinge, Malmö tingsrätt* eller *Domstolsverket* har något emot att begreppen byts ut, men anser att det bör övervägas om det är motiverat att ändra brottsbeteckning om en samtyckesreglering inte införs. *RFSU* tillstyrker utmönstring av våldtäkt och att det ersätts med sexuellt övergrepp men är tveksam till begreppet sexuell kränkning. *Åklagarmyndigheten* och *Svenska kyrkan* anser att förslaget till nya brottsbeteckningar rymmer både fördelar och nackdelar. Enligt *Åklagarmyndigheten* är våldtäkt ett väletablerat begrepp med ett starkt signalvärde på så sätt att det indikerar allvaret i gärningen. Beteckningen är dock enligt myndigheten missvisande, då brottet inte kräver att våld eller tvång utövas. *Polismyndigheten* avstyrker förslaget att byta ut våldtäkt mot barn mot sexuellt övergrepp mot barn eftersom det enligt myndigheten inte är lämpligt att använda samma brottsrubricering för två olika brott. *Jönköpings tingsrätt* instämmer i kommitténs bedömning att brottsrubriceringarna våldtäkt och sexuellt tvång inte bör tillämpas för de fall där våld eller tvång inte har använts men avstyrker förslaget att brottsrubriceringarna helt utmönstras. I stället bör enligt tingsrätten övervägas om våldtäkt och sexuellt tvång även fortsättningsvis ska användas men vara reserverat för de fall där våld och sexuellt tvång faktiskt har använts medan sexuellt övergrepp används för övriga situationer. *Svea hovrätt, Stockholms tingsrätt, Södersjukhuset, Länsstyrelsen Stockholm, Lunds universitet, Göteborgs universitet, Stockholms universitet (Juridiska fakultetsnämnden), Föreningen Anhöriga till sexuellt utnyttjade barn, Brottsofferjouren, Föreningen*

Tillsammans, *Kvinnofronten*, *Stödcentrum Humlegården* och *Sveriges Kvinnolobby* motsätter sig att begreppet våldtäkt utmönstras ur lagstiftningen. Flera av dessa remissinstanser, bl.a. Södersjukhuset, Länsstyrelsen Stockholm, Göteborgs universitet, Föreningen Anhöriga till sexuellt utnyttjade barn, Brottsofferjouren, Föreningen *Tillsammans*, *Stödcentrum Humlegården* och *Sveriges Kvinnolobby*, liksom *Unizon*, anser att begreppsförändringen riskerar leda till att brottet uppfattas som mindre allvarligt. Enligt Föreningen *Tillsammans* innebär ordbytet en risk att den utsattas upplevelse av brottet förminskas och att de utsattas trauma och kränkning inte överensstämmer med det ord som beskriver gärningen. *Svea hovrätt* anser att begreppet våldtäkt är så djupt förankrat att de allvarligaste sexualbrotten även i fortsättningen bör benämnas våldtäkt, en åsikt som delas av *Stockholms tingsrätt*, *Södersjukhuset* och *Kvinnofronten*. Med en sådan lösning undviks enligt *Stockholms tingsrätt* även dubbla brottsbeteckningar. *Stockholms tingsrätt* och *Kvinnofronten* framhåller att de föreslagna brottsrubriceringarna sexuellt övergrepp och sexuell kränkning är olämpliga eftersom de fungerar som samlingsbeteckningar på många, eller alla, sexualbrott. Flera remissinstanser, bl.a. *Göteborgs tingsrätt*, *Föreningen Anhöriga till sexuellt utnyttjade barn*, *Föreningen Tillsammans*, *Kvinnofronten*, *Stödcentrum Humlegården*, *Sveriges Kvinnolobby* och *Unizon*, vänder sig mot argumentet att våldtäkt är missvisande och framhåller att våld omfattar inte bara fysiskt utan även psykiskt våld. *Stödcentrum Humlegården*, *Sveriges Kvinnolobby* och *Unizon* betonar att genomförandet av en sexuell handling mot någons vilja i sig är en våldshandling. *Sveriges Kvinnolobby* och *Unizon* hänvisar i detta sammanhang till den bredare definition av våld som regeringen utgår från i sin strategi mot mäns våld mot kvinnor. Även när det gäller tvång anser *Sveriges Kvinnolobby* och *Unizon* att kommittén har en för snäv tolkning. *Föreningen Anhöriga till sexuellt utnyttjade barn*, *Föreningen Tillsammans*, *Roks* och *Sveriges Kvinnolobby* framhåller att övergreppen handlar om makt och dominans, inte om sexualitet. Att byta till sexuellt övergrepp skulle enligt föreningarna innebära att brottet skulle beskrivas som en sexuell handling när det egentligen handlar om en våldshandling mot den kroppsliga integriteten. *Sveriges Kvinnolobby* och *Unizon* anser att begreppet sexuellt tvång till skillnad från det föreslagna sexuell kränkning sätter fokus på förövaren samt framför slutligen att det inte finns något belägg för att en ändrad brottsrubricering skulle leda till fler anmälningar.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: Som redovisas i avsnitt 4.2 anser kommittén, vilket regeringen instämmer i, att det bör införas en sexualbrottslagstiftning som inte bygger på våld eller hot som brottsförutsättningar. Enligt kommittén innebär en sådan ändring av utgångspunkten för sexualbrottslagstiftningen att det finns såväl språkliga som normativa skäl att ändra brottsbeteckningarna våldtäkt och sexuellt tvång.

Kommitténs argumentering utgår från termen våld i den betydelse ordet har som brottsförutsättning i den nuvarande våldtäktsbestämmelsen, dvs. sådant våld som betecknas våld mot person vilket är en form av fysiskt våld. Flera remissinstanser, bl.a. *Göteborgs tingsrätt*, *Föreningen Anhöriga till sexuellt utnyttjade barn*, *Föreningen Tillsammans*,

Prop. 2017/18:177 *Stödcentrum Humlegården* och *Sveriges Kvinnolobby*, framhåller dock att begreppet våld i allmän mening omfattar inte bara fysiskt utan även psykiskt våld. *Sveriges Kvinnolobby* och *Unizon* hänvisar i detta sammanhang till den bredare definition av våld som förekommer i den nationella strategin mot mäns våld mot kvinnor där våld beskrivs som alla former av fysiskt, psykiskt och sexuellt våld (skr. 2016/17:10). *Stödcentrum Humlegården*, *Sveriges Kvinnolobby* och *Unizon* lyfter fram att genomförandet av en sexuell handling mot någons vilja i sig är en våldshandling.

Regeringen konstaterar att sexualbrottslagstiftningen redan i dag är utformad så att straffansvaret för våldtäkt omfattar betydligt mer än gärningar som begåtts genom våld eller hot om våld i den mening termen har i straffrättslig lagstiftning. Om man utgår från att termen våld i ett allmänt språkbruk kan ha en bredare definition och omfatta mer än fysiskt våld, behöver inte våldtäkt som beteckning för de allvarligaste sexualbrotten uppfattas som missvisande. Med en sådan utgångspunkt framstår inte heller argumentet att ett byte av begreppet sänder ett tydligt normativt budskap som övertygande.

Som även flera remissinstanser framhåller, t.ex. *Svea hovrätt*, *Stockholms tingsrätt*, *Åklagarmyndigheten* och *Södersjukhuset*, har ordet våldtäkt, som historiskt har reserverats för det allvarligaste sexualbrottet, en tydlig betydelse och innebörd hos allmänheten som inte nödvändigtvis har sin grund i de rekvisit som lagen anger för brottet. Det som starkast talar för att beteckningen våldtäkt bör vara kvar är det tydliga signalvärde begreppet har på så sätt att det indikerar allvaret i gärningen. Att byta ut våldtäkt mot sexuellt övergrepp riskerar leda till att brottet uppfattas som mindre allvarligt, en uppfattning som delas av många remissinstanser. Regeringen anser därför att beteckningen våldtäkt ska vara kvar.

Beteckningen sexuellt tvång är inte lika djupt förankrad hos allmänheten och har inte samma signalvärde som våldtäktsbegreppet. Kommitténs förslag att benämna brottet sexuell kränkning är dock enligt regeringens mening inte lämpligt då kränkningen är den gemensamma nämnaren för alla sexualbrott, vilket även *Stockholms tingsrätt* och *Kvinnofronten* framhåller.

Motsvarande brott beträffande sexualbrotten mot barn benämns sexuellt övergrepp mot barn. Genom att byta ut sexuellt tvång mot sexuellt övergrepp skulle man uppnå en större enhetlighet i brottsbeteckningarna för vuxna och barn. Risken för att ett byte av brottsbeteckningen sexuellt tvång till sexuellt övergrepp skulle leda till att brottet uppfattas som mindre allvarligt torde enligt regeringens uppfattning inte vara särskilt stor. Detta mot bakgrund av att brottsbeteckningen sexuellt övergrepp redan existerar som benämning på motsvarande gärning begången mot ett barn. Regeringen föreslår således att sexuellt tvång byts ut mot sexuellt övergrepp. Kommitténs förslag till ändringar av brottsbeteckningar bör inte genomföras.

Regeringens bedömning: Samlagsbegreppet bör för närvarande inte ändras. Inte heller bör bestämmelserna om samlag med avkomling och samlag med syskon ändras så att det av paragrafen framgår att endast vaginala samlag avses.

Kommitténs bedömning och förslag stämmer inte överens med regeringens bedömning. Kommittén gör bedömningen att med begreppet samlag i brottsbalken ska avses vaginala, orala och anala samlag och förutsätter att ändringen kan ske genom uttalanden i förarbetena. Vidare föreslår kommittén att bestämmelserna om samlag med avkomling och samlag med syskon ska ändras så att det av paragrafen framgår att endast vaginala samlag avses.

Remissinstanserna: *Hovrätten över Skåne och Blekinge, Göteborgs tingsrätt, Diskrimineringsombudsmannen, Linköpings universitet, Amnesty* och *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* tillstyrker eller har inga invändningar mot bedömningen. Ett antal remissinstanser, som i och för sig inte har några invändningar mot en sådan förändring av begreppet, bl.a. *Riksdagens ombudsmän, Svea hovrätt, Malmö tingsrätt* och *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)*, framhåller att en ändrad definition av begreppet samlag tydligt måste framgå i lag. Enligt *Svea hovrätt* bör det uttryckligen anges ”vaginalt, oralt eller analt samlag” i lagtexten när samtliga former avses. Också med den lagtekniska lösningen är det dock enligt hovrätten nödvändigt att behålla det särskilda rekvisitet ”sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag”. Hovrätten anser därför att det kan ifrågasättas om det finns något påtagligt behov av en sådan ändring. *Kvinnofronten, RFSL, RFSU* och *Roks* avstyrker förslaget att ändra incestparagrafen så att endast vaginala samlag avses. *RFSL* och *RFSU* framför att det är bättre att vänta med att ändra samlagsbegreppet tills en översyn av incestparagrafen gjorts.

Skälen för regeringens bedömning: De sexualhandlingar som träffas av våldtäktsbestämmelsen är samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag. Med samlag avses i brottsbalken endast vaginala samlag. Det är en förlegad syn på samlag som inte överensstämmer med den allmänna uppfattningen eller modernt språkbruk. Regeringen anser, i likhet med kommittén, att också sexuella handlingar mellan personer av samma kön ska kunna omfattas av brottsbalkens samlagsbegrepp. Bedömningen mottas positivt av remissinstanserna. Regeringen delar emellertid den uppfattning som förs fram av flera remissinstanser att en sådan ändring förutsätter en ändring i lagtexten. Ändringen kan alltså inte genomföras enbart genom förarbetsuttalanden på det sätt kommittén förutsätter. Om kommitténs bedömning ska genomföras måste det anges ”vaginalt, oralt eller analt samlag” i lagtexten när samtliga former avses.

I Nationalencyklopedin definieras samlag som: ”Akt där två eller flera personer förenas sexuellt. Ett samlag kan vara vaginalt, analt eller oralt. Samlag är inte alltid penetrerande.” Definitionen av samlag enligt Svenska Akademiens ordlista är ”sexuellt umgänge”. Det finns således ingen enhetlig definition av samlag. Begreppet samlag har enligt regeringens uppfattning därmed förlorat en stor del av sin betydelse som

Prop. 2017/18:177 jämförelsenorm. Samlagsbegreppet har även vållat en del problem i rättstillämpningen. Framförallt är det definitionen av oralt samlag som orsakat tillämpningssvårigheter. En handling bestående i att en gärningsman med sin mun berört offrets underliv utan att det varit fråga om penetration har i rättstillämpningen inte ansetts jämförlig med vad som brukar avses med oralt samlag (jfr NJA 2008 s. 1096 II). Med anledning av nämnda rättsfall har dock förtydligats att orala övergrepp bestående i att någon med tunga vidrör en kvinnas underliv kan utgöra en handling jämförlig med samlag, oavsett om penetration skett eller inte (se prop. 2012/13:111 s. 38).

Mot denna bakgrund framstår det inte som en lämplig lösning att lägga till ytterligare jämförelsenormer i lagtexten som kan vara svåra att definiera. Lagändringarna år 2013 innebar ett ökat fokus på kränkningen vid avgränsningen av den sexuella handlingen. Det fanns tecken på att lagstiftarens intentioner, att avgränsningen i första hand inte ska göras utifrån en jämförelse mellan sexualhandlingar utan mellan kränkningar, inte fullt ut fått genomslag. För att tydliggöra att det i första hand är en bedömning av kränkningen vid en sexuell handling som ska göras ändrades därför våldtäktsbestämmelsen så att straffansvaret för våldtäkt, förutom samlag, skulle omfatta varje annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag. En naturlig fortsättning på den utvecklingen skulle kunna vara att ta bort samlaget som jämförelsenorm och låta straffansvaret för våldtäkt omfatta varje sexuell handling som innebär en allvarlig kränkning med hänsyn till dess art eller omständigheterna i övrigt. Redan 1998 års sexualbrottskommitté, som ville göra regleringen mer ”teknikoberoende”, föreslog att bestämmelsen om våldtäkt inte längre skulle ha ett påtvingat vaginalt samlag som jämförelsenorm eller att ett sådant samlag skulle vara bestämmande för ”kränkningshöjden”. Förslaget kritiserades dock av flera remissinstanser och regeringen instämde i kritiken att tillämpningen av en sådan bestämmelse kunde väntas medföra betydande svårigheter att avgränsa det brottsliga området. Ett ytterligare skäl till att regeringen ansåg att tillräckliga skäl inte fanns att ändra bestämmelsens utformning på det sätt kommittén föreslagit var att några tillämpningsproblem inte heller var kända (se prop. 2004/05:45 s. 46). Liknande uttalanden gjordes av regeringen i samband med lagändringarna år 2013 (se prop. 2012/13:111 s. 36).

Sammantaget anser regeringen att kommitténs förslag för att åstadkomma ett könsneutralt samlagsbegrepp inte är lämpligt att genomföra. Något beredningsunderlag för att på annat sätt åstadkomma en könsneutral reglering i detta hänseende finns inte i detta lagstiftningsärende.

5.3 Bristande frivillighet som gräns för straffansvar

<p>Regeringens förslag: Straffansvaret för våldtäkt ska omfatta den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför ett samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag. Vid bedömningen av om ett deltagande är</p>
--

frivilligt eller inte ska det särskilt beaktas om frivillighet har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt.

Straffansvaret för sexuellt övergrepp ska omfatta den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför en annan sexuell handling än den som framgår i föregående stycke.

Regeringens bedömning: Det bör inte uppställas ett krav i lagtexten på att valet att delta frivilligt måste komma till uttryck.

Kommitténs förslag stämmer delvis överens med regeringens förslag och bedömning. Kommittén föreslår att det ska uppställas ett krav i lagtexten på att valet att delta frivilligt måste komma till uttryck.

Remissinstanserna: *Uppsala universitet (Juridiska institutionen), Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid), Lunds universitet, Göteborgs universitet, Linköpings universitet, Stockholms läns landsting, Amnesty, ECPAT, Fatta, Fatta man, Föreningen Tillsammans, RFSU, RFSU, Roks, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Stödcentrum Humlegården, Svenska kyrkan, Sveriges Kvinnolobby* och *Unizon* tillstyrker förslaget om att frivillighet ska ha kommit till uttryck. *Hovrätten över Skåne och Blekinge, Åklagarmyndigheten* och *Stockholms universitet (Juridiska fakultetsnämnden)* avstyrker att bristande uttryck för frivillighet ska utgöra ett grundläggande brottsrekvisit. Enligt *Hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Sveriges advokatsamfund* kommer en lagstiftning som baseras på bristande uttryckt frivillighet inte nå upp till de krav på förutsägbarhet och tydlighet som måste ställas på straffrättslig lagstiftning. *Hovrätten över Skåne och Blekinge, Domstolsverket, Göteborgs universitet, Stockholms universitet (Juridiska fakultetsnämnden)* och *Sveriges advokatsamfund* pekar på frågan om vilka krav som ska ställas på det uttryck för frivillighet som måste ges vid övergång mellan olika sexuella handlingar och hur man definierar en ny sexuell handling. Otydlighet i dessa frågor riskerar enligt bl.a. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* leda till att det straffbara området kommer att utökas i praxis. Detta gäller enligt hovrätten särskilt om regleringsmodellen kombineras med ett oaktsamhetsansvar, en synpunkt som även framförs av *Domstolsverket*. Enligt *Åklagarmyndigheten* blir kravet på uttryck problematiskt eftersom det framstår som oklart om detta krav tar över det grundläggande kravet på frivillighet. En tillämpning av bestämmelsen synes enligt myndigheten nämligen leda till att det är straffbelagt att genomföra en sexuell handling med någon som i och för sig deltar frivilligt men som inte ger uttryck för frivilligheten, en synpunkt som framförs också av andra remissinstanser, bl.a. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Stockholms universitet (Juridiska fakultetsnämnden)*. Förslaget att införa oaktsamhetsansvar medför enligt *Åklagarmyndigheten* att behovet av att ställa krav på att frivilligheten ska ha kommit till uttryck minskar. Det finns enligt myndigheten goda skäl att tro att vid passivitet kommer de fall av bristande frivillighet som framstår som mest straffvärda att fångas upp genom oaktsamhetsansvaret. Även *Umeå tingsrätt* förordar att en eventuell samtyckesreglering tar sikte på samtycket som sådant, inte på formen för hur samtycket kommer till uttryck. Enligt tingsrätten innebär rekvisitet ”komma till uttryck” att temat för prövningen kommer att handla om huruvida vissa angivna formkrav uppfyllts vilket riskerar leda till betydande utredningsproblem. *Stockholms tingsrätt* anser att innebörden

Prop. 2017/18:177 av rekvisitet ”delta” framstår som oklar och att denna oklarhet förmodligen kommer att leda till svåra gränsdragningsfrågor i rättstillämpningen. Frågan tingsrätten ställer sig är vilka krav som ställs på en persons agerande för att det ska räknas som ett deltagande i bestämmelsens mening och om det i en sådan situation kan få betydelse hur just den personen vanligtvis brukar agera i sexuella sammanhang. Tingsrätten och *Kvinnofronten* pekar också på de tillämpningssvårigheter som kan uppstå i situationer då en person först deltar frivilligt men sedan drabbas av frozen fright och inte kan uttrycka att han eller hon inte längre deltar frivilligt. *Svea hovrätt*, *Göteborgs tingsrätt* och *Stockholms universitet (Juridiska fakultetsnämnden)* anser att legalitets-skäl talar för att hur ett frivilligt val ska komma till uttryck så långt som möjligt ska anges i lagtexten. *Riksdagens ombudsmän* anser att det bör framgå av lagtexten att det inte är möjligt att ge uttryck för ett val att delta frivilligt i förväg utan att det bara kan ske i samband med att handlingen genomförs. *Åklagarmyndigheten* ifrågasätter om den föreslagna utformningen av bestämmelsen står i överensstämmelse med legalitetsprincipen. *Stockholms tingsrätt* efterlyser mer vägledning angående vad som ska anses som sådant frivilligt uttryck. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* påpekar att om ansvarsfrihetsregeln i 24 kap. 7 § brottsbalken inte ska kunna tillämpas i förhållande till de aktuella brotten, som kommittén anger, bör det komma till direkt uttryck i lagtexten.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Grundförutsättningen för straffansvar i bestämmelserna om våldtäkt och sexuellt övergrepp bör vara att målsäganden inte deltar frivilligt

Som redovisas i avsnitt 4.2 anser regeringen att sexualbrottslagstiftningen bör ändras så att utgångspunkten ska vara om deltagandet i den sexuella handlingen har varit frivilligt eller inte. Den grundläggande skillnaden jämfört med gällande rätt ska vara att våld, hot eller utnyttjande inte längre ska krävas för ansvar för våldtäkt eller sexuellt övergrepp, utan att regleringen ska utgå från att den sexuella handlingen har genomförts mot någon som inte deltar frivilligt.

Den lagstiftning som nu föreslås har i tidigare lagstiftningsärenden och i den allmänna debatten kallats samtyckesreglering eller samtyckeslagstiftning. Begrepp som t.ex. samtycke är normativa när de används i lagstiftning. Det innebär att begreppet kan ges den innebörd som lagstiftaren vill att det ska ha. Ansvarsfrihetsgrunden samtycke har dock redan sin specifika betydelse i brottsbalken (se 24 kap. 7 § brottsbalken), en betydelse som inte fullt ut överensstämmer med den innebörd begreppet bör ha om det används i samband med sexualbrott. Om man uppställer samtycke som rekvisit för att handlingen inte ska vara brottslig och därmed avser samtycke i den mening det har som ansvarsfrihetsgrund, kommer också fall där samtycket inte getts med full insikt om relevanta förhållanden att grunda ansvar. Villfarelse rörande någon omständighet av betydelse medför enligt ansvarsfrihetsbestämmelsen att samtycket blir utan verkan. Att lura till sig sexuellt umgänge genom löften om t.ex. en kärleksrelation eller genom att utge sig för att vara en känd person skulle kunna innebära att samtycket inte är giltigt. En annan situation där samtycket skulle kunna bli ogiltigt är om en person lämnar felaktiga

uppgifter om förekomsten av könssjukdomar eller om huruvida preventivmedel ska användas. Sådana fall av vilseledanden bör inte grunda ansvar för sexualbrott. Regeringen instämmer därför i kommitténs bedömning att det inte är lämpligt att använda begreppet samtycke som rekvisit i bestämmelserna om våldtäkt och sexuellt övergrepp. Genom att välja ett annat rekvisit blir en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln inte aktuell på samma sätt som vid brottstyper där det uttryckligen anges att gärningen ska ske olovligen, obehörigen etc., dvs. där det framgår uttryckligen av brottsrekvisiten att samtycke har ansvarsbefriande verkan.

Kommittén väljer att som grundrekvisit använda begreppet ”inte deltar frivilligt”. Denna lösning förordades också av regeringen i lagrådsremissen. *Stockholms tingsrätt* anser att rekvisitet ”delta” är oklart och att denna oklarhet kan leda till gränsdragningssvårigheter i rättstillämpningen. Frågan tingsrätten ställer sig är vilka krav som ställs på en persons agerande för att det ska räknas som ett deltagande i bestämmelsens mening och om det i en sådan situation kan få betydelse hur just den personen vanligtvis brukar agera i sexuella sammanhang. *Lagrådet* avstyrker förslaget och anser att det grundläggande brottsrekvisitet ”inte deltar frivilligt” har en obestämd innebörd. Enligt *Lagrådet* går det inte att utifrån lagtexten förutse i vilka fall det finns förutsättningar för straffrättsligt ansvar.

Regeringen anser att rekvisitet ”inte deltar frivilligt” på ett bra sätt speglar avsikten att lagstiftningen ska uttrycka varje persons rätt till sexuell självbestämmande. Enligt regeringens mening behöver verbet delta i språklig mening inte innefatta någon aktivitet mer än ett närvarande. Ordet delta kan innefatta både aktivitet och passivitet. Begreppet har en neutral innebörd som passar bra i sammanhanget. Regeringens uppfattning är således att det är lämpligt att låta den nya straffbestämmelsen ta sin utgångspunkt i det grundrekvisit som kommittén föreslår och som föreslogs i lagrådsremissen. Med anledning av vad *Lagrådet* anför om bristande förutsägbarhet finns det anledning att överväga om det i lagtexten därutöver närmare bör anges vad som ska anses utgöra ett frivilligt deltagande i en sexuell handling. Det är enligt regeringen av största vikt att de nya bestämmelserna uppfyller de krav på en tydlig avgränsning av det straffbara området som gäller för all straffrättslig lagstiftning.

Det bör inte uppställas ett krav i lagen på att frivilligheten kommit till uttryck

Kommittén föreslår att det av lagtexten ska framgå att för att ett deltagande ska anses frivilligt måste valet att delta komma till uttryck. För att valet att delta ska anses ha kommit till uttryck bör enligt kommittén krävas att parterna genom ord eller handling har visat att de vill delta i en viss sexuell handling. Remissutfallet är blandat. Ett antal instanser tillstyrker eller har ingen invändning mot förslaget medan andra är mer tveksamma.

Ett krav i lagen på att det frivilliga deltagandet ska kommuniceras skulle kunna ha den fördelen att utgångspunkten för prövningen av frivillighet blir tydligare för de rättstillämpande myndigheterna. Ett sådant krav skulle kunna få särskild betydelse i situationer där den som utsätts för ett övergrepp reagerar med passivitet. Om ett krav uppställs på att det

Prop. 2017/18:177 frivilliga deltagandet ska ha kommit till uttryck genom ord eller handling, står det klart att den passiva personen inte kan anses delta frivilligt. Ren passivitet skulle därmed aldrig kunna tolkas som ett uttryck för frivilligt deltagande.

Som regeringen ser det är det emellertid problematiskt på flera sätt att, på sätt som kommittén föreslår, som ett brottsrekvisit ställa upp ett krav på att valet att delta ska komma till uttryck för att anses frivilligt. En tillämpning av bestämmelsen, som även bl.a. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Åklagarmyndigheten* pekar på, leder till att det är straffbelagt att genomföra en sexuell handling med någon som i och för sig deltar frivilligt men som inte ger uttryck för frivilligheten. En tillämpning av bestämmelsen får även den konsekvensen att det i vissa fall kommer vara straffritt att genomföra en sexuell handling med en person som sagt ja eller på något sätt uttryckt frivillighet trots att personen faktiskt inte vill delta och gärningsmannen känner till eller misstänker detta. Detta kan leda till stötande resultat.

En annan konsekvens av kommitténs förslag att frivilligheten ska komma till uttryck är att det inför varje ny sexuell handling behövs ett nytt uttryck för att deltagandet fortfarande ska anses frivilligt. Regeringen instämmer med de remissinstanser, t.ex. *Stockholms universitet (Juridiska fakultetsnämnden)* och *Sveriges advokatsamfund*, som framhåller de svårigheter som uppstår beträffande vilka krav som ska ställas på det uttryck för frivillighet som måste ges vid övergång mellan olika sexuella handlingar och hur man definierar en ny sexuell handling. Dessutom är det, som bl.a. Åklagarmyndigheten också påpekar, verklighetsfrämmande att uppställa formkrav för hur parterna ska uttrycka sig vid sexuell samvaro.

En följd av kommitténs förslag är vidare att även en ändrad uppfattning om att delta i en sexuell handling måste komma till uttryck. Som *Stockholms tingsrätt* och *Kvinnofronten* anför kan tillämpningssvårigheter uppstå i situationer då en person först deltar frivilligt men sedan drabbas av frozen fright och inte kan uttrycka att han eller hon inte längre deltar frivilligt. Kommittén är av uppfattningen att man av rättssäkerhetsskäl måste kräva att målsäganden säger ifrån genom ord eller handling även i sådana situationer. En konsekvens synes alltså bli att i situationer där målsäganden drabbats av frozen fright eller annan allvarlig rädsla och deltagandet inte längre är frivilligt men den ändrade uppfattningen inte kommit till uttryck så är gärningen fri från ansvar, oavsett om gärningsmannen inser eller misstänker att deltagandet inte längre är frivilligt.

Hur någon uttrycker sitt frivilliga deltagande till sexuellt umgänge är högst skiftande och kan vara mer eller mindre aktivt eller subtielt. En person som mot sin vilja utsätts för en sexuell handling har inte något ansvar för att säga nej eller tydligt visa sin motvilja till en sexuell handling. Man har heller inget ansvar för att tydligt visa sin vilja till sexuellt umgänge. På samma sätt som att var och en själv ska bestämma om han eller hon vill ha sexuellt umgänge är det en del av den sexuella självbestämmanderätten att bemöta sexuella närmanden som man vill, även med passivitet. Lagstiftningen bör återspegla detta och ska tydligt ange vad som är tillåtet och inte. Däremot bör lagen inte uppställa krav på hur personer ska uttrycka sitt frivilliga deltagande till sexuellt handlande för att det ska

räknas som ett giltigt samtycke. Lagen bör alltså inte innehålla ett krav på att frivilligheten ska komma till uttryck. Prop. 2017/18:177

Det bör i lagen anges att det vid bedömningen av om ett deltagande är frivilligt eller inte särskilt ska beaktas om frivillighet har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt

Regeringen anser således att kommitténs förslag om att det i lagtexten ska uppställas ett krav på att frivilligheten kommit till uttryck inte bör genomföras. Det innebär inte att frågan om vad målsäganden har gett uttryck för bör sakna betydelse vid en tillämpning av straffbestämmelsen. Tvärtom anser regeringen att vad målsäganden har uttryckt eller inte uttryckt bör vara en central del vid prövningen av straffansvar. Den sexuella självbestämmanderätten innebär att en person kan välja att delta i något som denne kanske helst skulle låta bli att göra. För bedömningen av om deltagandet har varit frivilligt eller inte bör det alltså sakna betydelse om en person innerst inne har varit positiv eller negativ till sexuell samvaro. Om en person har valt att delta i sexuell umgänge och det inte samtidigt har förekommit t.ex. våld, hot eller utnyttjande av en särskilt utsatt situation (se vidare nedan i avsnitt 5.4 om dessa omständigheter), bör gärningen vara straffri även om den utsatte i grunden har varit negativt inställd till handlingen. Det innebär t.ex. att s.k. tjatsex inte bör vara straffbart. Det är i grunden en rättssäkerhetsfråga att den som deltar i en sexuell handling med en person som har gett uttryck för en vilja att delta normalt kan förlita sig på den uppgiften.

Det frivillighetsrekvisit som föreslås bör således ta sikte på det faktiska handlandet och inte på personens inre inställning. Utgångspunkten bör vara att den som deltar frivilligt i en sexuell handling ger uttryck för sin vilja att delta på något sätt och att avsaknaden av sådana uttryck normalt får förstås som att deltagandet inte är frivilligt. Bland annat med hänsyn till *Lagrådets* invändning om att det grundläggande brottsrekvisitet ”inte deltar frivilligt” har en obestämd innebörd anser regeringen att denna utgångspunkt tydligt bör återspeglas i lagtexten. I bestämmelserna om våldtäkt och sexuellt övergrepp bör det därför anges att det vid bedömningen av om ett deltagande är frivilligt eller inte särskilt ska beaktas om frivillighet har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt. På detta sätt åstadkommer man en tydligare avgränsning av det straffbara området och ökar förutsebarheten beträffande vilket deltagande som inte kan anses vara frivilligt.

Enligt regeringen är det inte möjligt eller lämpligt att i lagen därutöver ange under vilka förutsättningar ett deltagande ska bedömas som frivilligt. Vad ett frivilligt deltagande är kan inte ges någon legal definition. Det måste ytterst överlämnas åt rättstillämpningen att bedöma om ett frivilligt deltagande har förelegat i det enskilda fallet. Med det tillägg i lagtexten som föreslås om vad som särskilt ska beaktas vid den bedömningen anser regeringen att de nya bestämmelserna uppfyller de krav på en tydlig avgränsning av det straffbara området som gäller för straffrättslig lagstiftning.

Regeringens förslag innebär att olika typer av manifestationer för samtycket, dvs. uttryck för frivilligheten, kommer att få central betydelse för bedömningen av frivilligheten, liksom för bedömningen av gärningsmannens uppsåt. Frågor som rör vad hos målsägandens agerande som gjorde att gärningsmannen uppfattade att det fanns ett samtycke, blir då av avgörande betydelse. Utgångspunkten måste vara att den som utför en sexuell handling mot någon annan person har ett ansvar för att förvissa sig om att den andra personen vill delta. Det är en följd av att en sexuell handling mot någons vilja är ett intrång i en mycket integritetsnära sfär och en kränkning av den utsattes självbestämmande inom ett område som är centralt för vår uppfattning om vår värdighet som person (jfr Petter Asp, Sex och samtycke s. 51). Om en person vill ha sexuellt umgänge med någon som förhåller sig passiv eller ger dubbeltydiga signaler får han eller hon således ta reda på om den andra personen vill. Ett sådant krav på den som utför en sexuell handling med en annan person gäller inte bara vid det inledande skeendet utan kvarstår under hela tiden som det sexuella umgänget består.

En konsekvens av att inte uppställa ett krav på att frivilligheten ska ha kommunicerats är att även s.k. tyst samtycke kommer att godtas. Ett godtagande av tyst samtycke vid sexuellt umgänge riskerar enligt kommittén att understödja fördomen att det är tillåtet att genomföra en sexuell handling med någon som inte uttryckligen har sagt nej. Regeringen delar inte den uppfattningen. Också vid ett tyst samtycke föreligger ett faktiskt frivilligt deltagande i den sexuella samvaron, även om detta samtycke inte kommit till uttryck. Att tyst samtycke godtas synes inte heller ha lett till problem i de utländska rättsordningar som kommittén har studerat.

En passivitet som ger uttryck för samtycke, t.ex. där personen inte lämnar samtycke till fortsatt deltagande i sexuella handlingar på annat sätt än genom att vara passiv, kan vara svår att skilja från en passivitet som ger uttryck för ofrivillighet. Om det uppstår osäkerhet får gärningsmannen förvissa sig om att deltagandet är frivilligt. Det finns skäl att tro att vid passivitet kommer fall av bristande frivillighet där uppsåt inte kan styrkas att fångas upp av det oaktsamhetsansvar som regeringen nu föreslår för vissa sexualbrott.

Vid en bedömning av frågan om frivillighet förelegat eller inte kommer domstolarna i de flesta fall vara hänvisade till att i efterhand värdera parternas agerande och vad som i övrigt framkommer om den situation där detta ägde rum. Det är dock bedömningar som görs redan i dag i de fall gärningsmannen invänder att samtycke funnits till det sexuella umgänget. Vad som rimligen bör krävas av gärningsmannen för att han eller hon ska kunna förlita sig på att den andra personen deltar frivilligt bör bero på situationen i dess helhet med särskilt beaktande av om frivillighet har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt.

För straffansvar bör det vidare krävas att gärningsmannen genomför en sexuell handling

Kommittén föreslår att för straffbar gärning bör det krävas att en person ”genomför” en sexuell handling med någon som inte deltar frivilligt.

Uttrycksättet ”genomför en sexuell handling med” används i de nuvarande bestämmelserna om våldtäkt (6 kap. 1 § andra stycket brottsbalken), våldtäkt mot barn (6 kap. 4 § brottsbalken) och sexuell övergrepp mot barn (6 kap. 6 § brottsbalken). Av lagmotiven framgår att uttrycket är att förstå så att straffansvar inträder inte bara i sådana fall då gärningsmannen själv aktivt initierat den sexuella handlingen utan också i sådana fall då målsäganden varit initiativtagare till handlingen (se prop. 2004/05:45 s. 136, 143 och 145).

Regeringen instämmer i kommitténs förslag att begreppet ”genomför” bör användas i de nya bestämmelserna vilket innebär att det straffbara området för våldtäkt och sexuell övergrepp kommer att omfatta den som genomför en sexuell handling med en person som inte deltar frivilligt oavsett vem som har tagit initiativ till den sexuella handlingen.

Förslagets innebörd i korthet

Regeringen föreslår sammanfattningsvis att den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför ett samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag döms för våldtäkt. Bestämmelsen om sexuell övergrepp kommer att omfatta fall där någon, med en person som inte deltar frivilligt, genomför en annan sexuell handling än som avses i våldtäktsparagrafen. Det som avgör om brottet ska rubriceras våldtäkt eller sexuell övergrepp är endast vilken typ av sexuell handling det har varit fråga om. Vid bedömningen av om ett deltagande är frivilligt eller inte enligt bestämmelserna ska det särskilt beaktas om frivillighet har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt.

De förslag regeringen lämnar innebär inte någon ändring i fråga om begreppet sexuell handling eller hur olika sexuella handlingar ska bedömas. I detta avseende är rättsläget oförändrat i förhållande till tidigare lagstiftning. Bedömningen ska även i fortsättningen göras med utgångspunkt i vilken kränkning handlingen har inneburit för den utsatte.

Den nya regleringen innebär att straffansvaret för våldtäkt och sexuell övergrepp utvidgas på det sättet att vissa gärningar som i dag bedöms som sexuellt ofredande kommer att omfattas av bestämmelserna om våldtäkt och sexuell övergrepp, under förutsättning att den sexuella handlingen når upp till den nivå som krävs för bestämmelsernas tillämpning. Det kan handla om s.k. överrumplingsfall, dvs. där den sexuella handlingen utförs på ett sådant sätt att offret överrumplas av den. Ett exempel på överrumplingsfall kan vara sexuella handlingar som utförs i folksamlingar under festivaler, konserter och liknande arrangemang. Ett annat exempel på fall som i dag straffas som sexuella ofredanden men som med den nya regleringen kommer att omfattas av tillämpningsområdet för våldtäkt och sexuell övergrepp är situationer där den utsatte, som inte kan anses vara i en särskilt utsatt situation, bemöter ett övergrepp med passivitet. Mot den bakgrunden anser regeringen att det inte finns behov av att införa ett nytt brott, grovt sexuell ofredande, som riksdagen har gett regeringen tillkänna (bet. 2016/17:JuU16 punkt 12, rskr. 2016/17:211).

Den nya regleringen innebär också att situationer som enligt nuvarande lagstiftning är att bedöma som sexuell utnyttjande av person i beroendeställning kommer att omfattas av bestämmelserna om våldtäkt

Prop. 2017/18:177 och sexuellt övergrepp, se avsnitt 5.4. Regeringen återkommer i författningskommentaren med en mer utförlig redogörelse för bestämmelsernas tillämpningsområde.

5.4 Omständigheter som innebär att ett deltagande aldrig kan anses som frivilligt

Regeringens förslag: En person kan aldrig anses delta frivilligt om

1. deltagandet är en följd av misshandel, annat våld eller hot om brottslig gärning, hot om att åtala eller ange någon annan för brott eller hot om att lämna ett menligt meddelande om någon annan,

2. gärningsmannen otillbörligt utnyttjar att personen på grund av medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada, psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation, eller

3. gärningsmannen förmår personen att delta genom att allvarligt missbruka att personen står i beroendeställning till gärningsmannen.

Som en konsekvens av punkt 3 ska straffbestämmelserna om sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning och grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning tas bort.

Regeringens bedömning: Fall av vilseledande i fråga om gärningsmannens identitet bör inte tas upp i uppräkningsdelen av vilka situationer ett deltagande aldrig kan anses vara frivilligt.

Kommitténs förslag stämmer delvis överens med regeringens förslag och bedömning. Kommittén föreslår att medvetlöshet och sömn inte ska tas med i uppräkningsdelen av utnyttjandesituationer i punkt 2. Kommittén föreslår också att sexuella vilseledanden ska tas upp i en egen punkt (punkt 4).

Remissinstanserna: *Stockholms läns landsting, Linköpings universitet, Brottsofferjouren, ECPAT, RFSU, Roks och Stiftelsen Allmänna Barnhuset* tillstyrker förslaget. Flertalet remissinstanser, bl.a. *Stockholms tingsrätt* och *Göteborgs tingsrätt*, tillstyrker eller har inga invändningar mot lagstiftningstekniken som sådan. *Jönköpings tingsrätt* är tveksam till att den föreslagna uppräkningsdelen ska vara uttömmande. Ett antal remissinstanser förordar vissa förtydliganden och förändringar i de olika punkterna. **Punkt 1:** *Svea hovrätt* och *Linköpings universitet* tillstyrker förslaget. *Linköpings universitet* liksom *Brottsförmyndigheten* välkomnar att även den som utnyttjar en tvångssituation framkallad av annan kan dömas som gärningsman. *Sveriges advokatsamfund* är kritiskt till att förslaget skulle innebära att köp av sexuell tjänst som sker från en person som är tvingad av någon annan än den som köper sex att utföra sexuella tjänster, kan komma att rubriceras som våldtäkt och leda till minst två års fängelse, samtidigt som samma handling vid frivillig försäljning av sexuell tjänst endast kan straffas med böter eller högst ett års fängelse. **Punkt 2:** *Svea hovrätt* tillstyrker förslaget. *Stockholms tingsrätt*, *Jönköpings tingsrätt*, *Göteborgs universitet* och *Kvinnofronten* anser att sömn och medvetlöshet bör tas med i lagtexten för att tydliggöra att en

person i en sådan situation inte kan delta frivilligt. *Riksdagens ombudsmän, Åklagarmyndigheten* och *Fatta* instämmer med kommittén att det skulle vara orimligt om alla sexuella handlingar som företas i samband med sömn vore straffbelagda. För att undvika att gärningar som inte är straffvärda blir straffbelagda är det enligt dessa remissinstanser rimligt att föra in ett förtydligande i lagtexten så att det framgår att det enbart är straffbelagt att genomföra sexuella handlingar med en person som sover i situationer där det innebär ett otillbörligt utnyttjande. Även *Hovrätten över Skåne och Blekinge* anser att undantag från det straffbara området bör framgå av lagtexten. Ett antal remissinstanser, bl.a. *Fatta*, framhåller att den föreslagna regleringen inte fångar upp straffvärda fall av sexuellt utnyttjande av unga personer som har ett självskadebeteende. Enligt *Fatta* bör uppräkningslistan av omständigheter som kan utgöra en särskilt utsatt situation därför kompletteras. Begreppet psykisk ohälsa som används i dansk lagstiftning skulle enligt föreningen tydliggöra att självskadebeteende är en omständighet som kan utgöra en särskilt utsatt situation. **Punkt 3:** Flera remissinstanser, bl.a. *Svea hovrätt, Stockholms tingsrätt, Jönköpings tingsrätt* och *Domstolsverket* avstyrker eller ifrågasätter att tredje punkten, dvs. utnyttjande av en person i beroendeställning, bör tas in i bestämmelsen då det medför en straffskärpning som inte är motiverad. *Stockholms tingsrätt* och *Jönköpings tingsrätt* ifrågasätter även det lämpliga av lagstiftningssynpunkt att klassificera ett beteende som våldtäkt med ett minimistraf på två års fängelse, men samtidigt förutse att brottet ofta bör bedömas som mindre allvarligt. Enligt *Svea hovrätt* och *Stockholms tingsrätt* vore det bättre att den bestämmelsen finns i en egen paragraf. *Svea hovrätt* framhåller att kvalificerade fall av utnyttjande av person i beroendeställning dessutom torde kunna omfattas av utnyttjande av en särskilt utsatt situation. **Punkt 4:** *Hovrätten över Skåne och Blekinge, Jönköpings tingsrätt* och *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)* tillstyrker förslaget angående s.k. sexuella bedrägerier. Ett antal remissinstanser, bl.a. *Svea hovrätt*, avstyrker emellertid förslaget. Hovrätten anser att kvalificerade fall av vilseledande i fråga om gärningsmannens identitet torde kunna bedömas som utnyttjande av en särskilt utsatt situation. I övriga fall av vilseledande ifrågasätter hovrätten kriminaliseringsbehovet. I vart fall kan de fall som kommittén tar upp inte anses som så straffvärda att de som utgångspunkt ska straffas med lägst två års fängelse. Om en uttrycklig reglering i dessa fall är nödvändig, bör det i stället ske genom en särskild straffbestämmelse. *Stockholms tingsrätt* ifrågasätter vad som avses med att en person ska haft ”personlig kännedom” om en viss person för att ett vilseledande ska anses föreligga.

Skälen för regeringens förslag och bedömning

Det bör i lagen anges omständigheter när ett deltagande aldrig kan anses frivilligt

För att den nya lagstiftningen ska få ett klart och tydligt innehåll bör de omständigheter vars förekomst innebär att ett frivilligt deltagande aldrig kan anses föreligga anges i lagen. När dessa omständigheter inte föreligger får man pröva om deltagandet var frivilligt i enlighet med första meningen

Prop. 2017/18:177 i straffbestämmelsen. Denna lagstiftningsteknik anser regeringen är bra då den bidrar till konkretion i bestämmelsen.

Regeringen anser, i likhet med kommittén, att de omständigheter som ska innebära att ett deltagande inte ska godtas som frivilligt bör ha sin utgångspunkt i de medel och omständigheter som anges i de nuvarande bestämmelserna om våldtäkt och sexuellt tvång. Det finns många fördelar med att en ny lagstiftning inte skiljer sig i alltför stort hänseende från tidigare lagstiftning, bl.a. kan äldre praxis tillämpas till viss del även på den nya lagstiftningen.

Jönköpings tingsrätt väcker frågan om listan över omständigheter som anges i lagen bör vara uttömmande. Regeringen anser att listan bör vara uttömmande såtillvida att den innehåller samtliga de omständigheter vars förekomst innebär att ett deltagande aldrig kan anses vara frivilligt. Angivandet av omständigheter bör dock inte vara uttömmande på det sättet att det inte kan finnas andra situationer då ett deltagande är ofrivilligt, vilket följer av den första meningen i bestämmelsen.

Våld och hot

Den första omständigheten som bör innebära att ett deltagande inte ska godtas som frivilligt är sådant deltagande som är en följd av misshandel eller annat våld. Den misshandel eller det våld som avses är samma som har krävts för straffansvar enligt den gällande lagstiftningen. Den praxis som finns på området kan därmed även i fortsättningen användas till ledning för rättstillämpningen.

Om de som deltar i sexuellt umgänge är överens om att våld ska ingå som en del av umgänget kan valet att delta inte anses vara en följd av våldet. Så kan vara fallet t.ex. inom ramen för utövning av s.k. BDSM-sex. Den föreslagna bestämmelsen bör enligt regeringen således inte omfatta de fallen utan begränsas till de fall då den sexuella handlingen har framtvingsats genom våldet.

Även hot av viss magnitud bör medföra att ett frivilligt deltagande ska underkännas. Så bör t.ex. vara fallet vid sådana hot som enligt gällande rätt innebär att ett våldtäktsbrott har begåtts, dvs. hot om brottslig gärning. Kommittén föreslår att även hot i form av s.k. utpressningshot ska ingå bland omständigheterna i första punkten. Det innebär att s.k. utpressningstvång som enligt gällande rätt bestraffas som sexuellt tvång ska kunna medföra ansvar för våldtäkt. Ett utpressningshot är t.ex. hot om att åtala eller ange en annan person för brott eller hot om att lämna ett ofördelaktigt meddelande om en annan person. Det kan handla om hot att sprida poseringsbilder som den hotade tidigare har skickat till gärningsmannen. Enligt regeringens mening är sådana hot tillräckligt kvalificerade för att kunna medföra ansvar för våldtäkt. Det är också en utveckling i linje med vad som hos allmänheten anses utgöra en allvarlig kränkning av en persons sexuella integritet. Ingen remissinstans invänder heller mot förslaget.

Kommitténs förslag innebär att otillbörlighetsrequisitet har tagits bort jämfört med hur utpressningshoten anges i bestämmelsen om olaga tvång (jfr 4 kap. 4 § brottsbalken). Regeringen instämmer med kommittén att det i sig måste anses otillbörligt att använda hot som påtryckningsmedel för

att få andra att delta i sexuella handlingar, varför detta ändå får anses inrymmas i det handlande som är straffbelagt.

En särskild fråga, som bl.a. *Kvinnofronten* pekar på, är hur frivillighet ska bedömas vid sexuella handlingar som sker i nära relationer som präglas av våld. Det skulle kunna ifrågasättas om en person som lever under ett ständigt hot om våld i sin relation kan anses ge uttryck för sin fria vilja. Samtidigt kan det i relationen förekomma perioder utan vålds- eller hotinslag. Utgångspunkten måste enligt regeringens mening vara att det kan förekomma frivilligt sexuellt umgänge även i sådana relationer. Ytterst måste det överlämnas till rättstillämpningen att avgöra i vilka situationer det finns ett sådant samband mellan förekommande våld eller hot och en sexuell handling att handlingen inte ska anses frivillig i den bemärkelsen som avses här.

Kommittén föreslår vidare att det för straffansvar inte ska krävas att den person som genomför den sexuella handlingen är densamma som den som har utövat våldet eller hotet mot målsäganden. Även den som inte själv har utövat våld eller hot kan alltså, i den mån han eller hon är medveten om att målsägandens val att delta är en följd av våldet eller hotet, straffas som gärningsman om han eller hon genomför en sexuell handling med den som är utsatt för våldet eller hotet. Det är en viktig skillnad i förhållande till gällande rätt. Remissutfallet är huvudsakligen positivt. Enligt regeringens mening är den kränkning och skada som målsäganden drabbas av lika stor oavsett om det är gärningsmannen själv eller någon annan som står bakom det våld eller hot som leder till att målsäganden deltar. Det framstår därför som angeläget att utvidga straffansvaret så att även den som utnyttjar en tvångssituation framkallad av annan kan dömas som gärningsman.

Ett konkret fall där det utvidgade straffansvaret kan komma att aktualiseras är vid människohandel som syftar till prostitution, dvs. när en person genom våld eller hot tvingas att delta i sexuella handlingar med en person som köper sex. En förutsättning för straffansvar är dock att gärningsmannen kände till eller misstänkte att personens val att delta var en följd av misshandel eller hot från en annan person. Den föreslagna regleringen, tillsammans med införandet av ett oaktsamhetsansvar, kan komma att leda till att sexköpare i större utsträckning än i dag döms för våldtäkt eller sexuellt övergrepp i stället för köp av sexuell tjänst. En följd av en sådan förändring är att betydligt mer kännbara straff än vad som gäller vid köp av sexuell tjänst i så fall kommer att dömas ut. *Sveriges advokatsamfund* är kritiskt till att köp av sexuell tjänst som sker från en person som är tvingad att utföra sexuella tjänster av någon annan än köparen av tjänsterna, kan komma att rubriceras som våldtäkt och leda till minst två års fängelse, samtidigt som samma handling vid frivillig försäljning av sexuell tjänst endast kan straffas med böter eller högst ett års fängelse. Regeringen anser dock att skillnaden i straffvärde är väl motiverad. Att köpa en sexuell tjänst med vetskap om att personen är tvingad till detta är en betydligt mer straffvärd handling än att köpa den sexuella tjänsten av någon som säljer den frivilligt.

Utnyttjande av särskilt utsatt situation

Kommittén föreslår att ett deltagande i en sexuell handling inte är frivilligt om gärningsmannen otillbörligt har utnyttjat att en person befinner sig i en

Prop. 2017/18:177 särskilt utsatt situation. När det gäller vilka situationer som avses tar förslaget sin utgångspunkt i de s.k. utnyttjandefall som enligt gällande rätt innebär ansvar för våldtäkt. Dessa är medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning eller att personen annars, med hänsyn till omständigheterna, befinner sig i en särskilt utsatt situation. Utnyttjandefallen var föremål för en översyn och lagändring så sent som år 2013. Det finns en väl etablerad praxis för hur de olika fallen ska tolkas och tillämpas. Det bör enligt regeringen finnas starka skäl för att ta bort eller lägga till nya situationer till den uppräkningslista som nu finns.

Kommittén föreslår att sömn och medvetlöshet inte ska vara med i uppräkningslistan eftersom en person som sover eller är medvetlös inte kan ge uttryck för något val att delta och det inte heller ska vara möjligt att i förväg ge uttryck för ett frivilligt val att delta i en sexuell handling. Beträffande sömn menar dock kommittén att inte alla handlingar utförda mot en sovande person bör vara straffbelagda. Förslaget möter en del remisskritik. *Stockholms tingsrätt*, *Jönköpings tingsrätt*, *Göteborgs universitet* och *Kvinnofronten* anser att sömn och medvetlöshet bör tas med i lagtexten för att tydliggöra att en person i en sådan situation inte kan delta frivilligt. Enligt *Riksdagens ombudsmän*, *Åklagarmyndigheten* och *Fatta* skulle det vara orimligt om alla sexuella handlingar som företas i samband med sömn vore straffbelagda. För att undvika att gärningar som inte är straffvärda blir straffbelagda är det enligt dessa remissinstanser rimligt att föra in ett förtydligande i lagtexten så att det framgår att det enbart är straffbelagt att genomföra sexuella handlingar med en person som sover i situationer där det innebär ett otillbörligt utnyttjande.

Regeringen förstår kommitténs synpunkt att en person som sover eller är medvetlös inte kan ge uttryck för något val att delta i en sexuell handling och att det därför är motsägelsefullt att ta med sömn och medvetlöshet i uppräkningslistan. I vissa situationer kan det dock förekomma att handlingar, som vid bestämmelsens tillämpning måste förstås som ett deltagande, utförs i ett sömnlignande tillstånd och att domstolen då måste pröva om deltagandet varit frivilligt eller inte. En sådan situation skulle kunna vara t.ex. när en person druckit alkohol och somnat, men vaknar av att någon genomför en sexuell handling mot dennes vilja och att den utsatta personen i tillståndet mellan sömn och vakenhet gett sken av att delta t.ex. genom att röra sig på visst sätt. Sömn och medvetlöshet bör enligt regeringens uppfattning tas med i lagtexten för att tydliggöra att en person i en sådan situation inte kan anses delta frivilligt. Om begreppen utmönstras ur lagtexten finns en risk att dessa inte beaktas vid tillämpningen och att begreppet särskilt utsatt situation snävas in. Detta skulle t.ex. kunna vara fallet när flera omständigheter sammantagna skapar den särskilt utsatta situationen. När det gäller sömn går det heller inte att bortse från att det mellan personer som känner varandra kan vara så att det inte är främmande att väcka partnern med sexuella närmanden. Sett i sitt rätta sammanhang ska ett sådant handlande inte rimligen bedömas som brottsligt. Trots att en klar utgångspunkt är att det ska anses otillbörligt att i sexuellt syfte närma sig en person som sover bör det finnas ett visst utrymme för att bedöma sexuella handlingar som riktar sig mot en sovande person som tillåtna.

Regeringen instämmer i kommitténs förslag att övriga utnyttjandefall som räknas upp i den nuvarande våldtäktsbestämmelsen bör överföras oförändrade till den nya bestämmelsen. Beträffande frågan om det finns något behov av att lägga till ytterligare förhållanden menar ett antal remissinstanser, bl.a. *Fatta*, att den föreslagna regleringen inte fångar upp straffvärda fall av sexuellt utnyttjande av unga personer som har ett självskadebeteende. Regeringen delar Fattas uppfattning att det finns skäl att se allvarligt på dessa utnyttjandesituationer. Enligt regeringens mening bör sådana fall ofta vara att bedöma som att en särskilt utsatt situation föreligger enligt den gällande regleringen. När det gäller behovet av att lägga till ytterligare situationer bör också beaktas att bestämmelsens formulering att personen annars, med hänsyn till omständigheterna, befinner sig i en särskilt utsatt situation, i enskilda fall ger utrymme för att bedöma att ytterligare situationer är så graverande att ett val att delta inte ska tillmätas betydelse. En sådan omständighet kan vara brottsoffret låga ålder, vilket i kombination med t.ex. personens berusningsgrad kan innebära att personen har befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Regeringen anser mot denna bakgrund, i likhet med kommittén, att det saknas behov av att lägga till ytterligare situationer till uppräknningen.

Det otillbörlighetsrekvisit som finns i de nuvarande bestämmelserna om våldtäkt och sexuellt tvång bör behållas.

Utnyttjande av beroendeställning

Kommittén föreslår att de gärningar som omfattas av den nuvarande bestämmelsen om utnyttjande av person i beroendeställning bör tas med i våldtäktsbestämmelsen.

En konsekvens av att gränsen för en straffbar gärning ska gå vid om deltagandet i den sexuella handlingen varit frivilligt eller inte är att situationer som enligt nuvarande lagstiftning är att bedöma som sexuellt utnyttjade av person i beroendeställning eller grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning i stället kommer att omfattas av bestämmelserna om våldtäkt och sexuellt övergrepp. Bestämmelsernas nuvarande tillämpningsområde överlappas alltså av våldtäktsbrottet och brottet sexuellt övergrepp om dessa utformas på det sätt regeringen föreslår. Att ha kvar bestämmelserna parallellt med den föreslagna nya regleringen är olämpligt. Straffskalan för det nuvarande brottet sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning är lägre än för våldtäkt och överensstämmer med den för sexuellt övergrepp. Beträffande de gärningar där den sexuella handlingen är av mer kvalificerat slag – och därför är att hänföra till våldtäktsbestämmelsen – blir konsekvensen av den nya regleringen en straffskärpning. Flera remissinstanser, t.ex. *Svea hovrätt*, *Stockholms tingsrätt*, *Jönköpings tingsrätt* och *Domstolsverket*, invänder att en sådan straffskärpning för beroendefallen inte är motiverad. Straffskärpningen är dock en konsekvens av den nya regleringen eftersom det straffbara området för beroendefallen omfattas av våldtäktsbestämmelsen med den utformning den nu föreslås få. Regeringen anser också att det är rimligt, och i linje med utvecklingen, att dessa gärningar – liksom de gärningar som i dag bedöms som sexuella ofredanden men som med den nya regleringen kommer att omfattas av våldtäktsbrottet och brottet sexuellt övergrepp (t.ex. överrumplingsfall) –

Prop. 2017/18:177 kommer att bedömas allvarigare än i dag. Här bör dock erinras om möjligheten att för de fall då brottet är av mindre kvalificerat slag döma enligt den straffskala som gäller för våldtäkt som bedöms som mindre grov.

På samma sätt som tvångs- och utnyttjandefallen bör enligt regeringens mening således beroendefallen ingå bland de omständigheter som ska innebära att ett deltagande aldrig kan anses frivilligt. De rekvisit som enligt gällande rätt ingår i bestämmelsen om sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning och som nu föreslås ingå i punkt 3 bör vara desamma och bör också bedömas på samma sätt som tidigare. De särskilda straffbestämmelserna om sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning och grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning bör tas bort.

Sexuella vilseledanden

Kommittén föreslår en uttrycklig reglering av fall av s.k. sexuella vilseledanden i fråga om gärningsmannens identitet. De vilseledanden som förslaget avser att träffa är sådana som innebär att den person som har vilseletts inte har haft möjlighet att förstå vem, dvs. vilken kropp, en sexuell handling genomförs med. Ett exempel kan vara att gärningsmannen utger sig för att vara en viss person, t.ex. en partner, och därefter intar dennes ställe. Ett straffvärt vilseledande skulle också kunna uppstå om en gärningsman genomför en sexuell handling med en person som av någon anledning, t.ex. på grund av en synskada, har begränsad möjlighet att avgöra vem den personen är som han eller hon genomför den sexuella handlingen med.

De brister som 2008 års sexualbrottsutredning påtalade gällande det straffrättsliga skyddet för sexuella vilseledanden åtgärdades genom lagändringen år 2013 på så sätt att de mest graverande fallen av vilseledanden skulle täckas av den utvidgning som gjordes av våldtäktsbestämmelsen genom att rekvisitet hjälplöst tillstånd ändrades till särskilt utsatt situation. Som exempel på sådana situationer som skulle täckas av utvidgningen angavs att gärningsmannen, som utgett sig för att vara en person som den utsatte sedan tidigare har en sexuell relation med, kryper ner i sängen i ett släckt rum hos en slumrande person och genomför en sexuell handling (se prop. 2012/13:111 s. 112). Kvalificerade fall av vilseledanden i fråga om gärningsmannens identitet kan alltså enligt gällande rätt bedömas som utnyttjande av en särskilt utsatt situation.

Då lagstiftningen endast har varit i kraft under några år och fall av sexuella bedrägerier är ovanliga i praxis är det svårt att bedöma om ändringen har fått avsedd effekt. Det finns heller inga klara belägg för att sexuella bedrägerier är särskilt vanligt förekommande. Det talar för att den rådande ordningen, där vilseledandet får bedömas utifrån om den utsatte har befunnit sig i en särskilt utsatt situation, får bestå.

Det finns vidare uppenbara svårigheter med kommitténs förslag när det gäller avgränsningen av det straffbara området. Enligt kommitténs förslag ska vilseledandet avse en person som den andre ”personligen känner”. Som *Svea hovrätt* påpekar finns det tillämpningssvårigheter med detta rekvisit exempelvis vid sexuellt umgänge som föregåtts av kontakter över internet.

Som redovisas i avsnitt 5.3 bör vilseledanden som innebär att någon oriktigt utger sig för att vara t.ex. en känd person inte omfattas av straffbudet. Detsamma bör gälla den som ljuger i fråga om sin verkliga ålder eller sysselsättning eller lämnar felaktiga uppgifter om huruvida preventivmedel ska användas. Skillnaden mot det tidigare beskrivna straffvärda vilseledandet är att den vilseledde i dessa fall har haft möjlighet att ta ställning till om han eller hon vill genomföra en sexuell handling med den person som har utgett sig för att vara t.ex. känd. Även om det i efterhand visar sig att personen i fråga inte var den som han eller hon utgav sig för att vara är agerandet inte sådant att det bör föranleda ansvar för sexualbrott.

Sammantaget anser regeringen att det inte framkommit tillräckliga skäl för att uttryckligen reglera fall av sexuella vilseledanden och menar att den rådande ordningen bör bestå.

5.5 Sexualbrott som sker på distans, t.ex. på internet

Regeringens bedömning: Även sexuella handlingar som sker t.ex. via telefon, internet eller andra medier, bör omfattas av straffansvar enligt bestämmelserna om våldtäkt, sexuellt övergrepp, våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn samt de grova formerna av dessa brott och sexuellt utnyttjande av barn. Det finns inte behov av att uttryckligen ange detta i lagtexten.

Regeringens förslag: I straffbestämmelsen om våldtäkt mot barn ska ”har samlag” ersättas med ”genomför ett samlag”.

Kommitténs förslag stämmer inte överens med regeringens bedömning och förslag. Kommittén föreslår att det i lagtext bör tydliggöras att också sexuella handlingar som sker t.ex. via telefon, internet eller andra medier omfattas av straffansvar enligt bestämmelserna om våldtäkt, sexuellt övergrepp, våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn.

Remissinstanserna: Ett flertal remissinstanser, t.ex. *Riksdagens ombudsmän, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Stockholms tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Länsstyrelsen Stockholm, Uppsala universitet (Juridiska institutionen), Göteborgs universitet, Stockholms universitet (Juridiska fakultetsnämnden), Linköpings universitet, Amnesty, Brottsofferjouren, ECPAT, Kvinnofronten, RFSL, RFSU, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Svenska kyrkan, Sveriges Kvinnolobby* och *Unizon*, tillstyrker förslaget. *Jönköpings tingsrätt* instämmer i att det är motiverat att i lagtext klarlägga att sexualbrott kan utföras på distans. Tingsrätten anser dock att man bör överväga om de sexualbrott som begås på distans ska få en egen brottsrubricering med en egen straffskala då det enligt tingsrätten är tveksamt om de verkligen är lika straffvärda som exempelvis ett fullbordat samlag. *Svea hovrätt* har inte någon erinran mot att det i lagtexten tydliggörs att gärningsmannaskap vid sexualbrott inte förutsätter fysisk delaktighet men ifrågasätter om kommitténs förslag är nödvändigt och ändamålsenligt för att uppnå det syftet. Ett förtydligande riskerar

Prop. 2017/18:177 enligt hovrätten att leda till inskränkningar i möjligheten att döma i gärningsmannaskap enligt medverkansläran. Hovrätten pekar också på att det genom den föreslagna lydelsen inte framgår att genomförandet förutsätter någon aktivitet alls från gärningsmannens sida. En liknande synpunkt framförs av *Hovrätten över Skåne och Blekinge* som anser att straffbestämmelsen bör innehålla en beskrivning och begränsning av gärningsmannens handlande.

Skälen för regeringens bedömning och förslag: Beträffande sexualbrotten har det tidigare ansetts att den tilltalade själv måste ha utfört handlingen för att dömas som gärningsman. Mot den bakgrunden fick kommittén i uppdrag att analysera om den befintliga lagstiftningen erbjuder ett tillräckligt starkt skydd mot vissa sexuella övergrepp som med hjälp av modern teknik sker på internet. Därefter har Högsta domstolen, i NJA 2015 s. 501, klargjort att straffbestämmelsen om sexuellt övergrepp mot barn är tillämplig även vid övergrepp som sker på internet. Frågan var om bestämmelsens rekvisit ”genomför en annan sexuell handling ... med” kunde omfatta de åtalade gärningarna, att målsäganden hade förmåtts att smeka sig på sina bröst och onanera inför gärningsmannen via webbkamera. Högsta domstolen konstaterar i domen att det klart framgår av lagmotiven att det ska anses som en sexuell handling att en person förmår en annan att själv onanera och att en gärning av det aktuella slaget omfattas av det normala betydelseområdet för uttrycket att genomföra en sexuell handling med en annan person. Av domen följer att straffansvar för den nu gällande bestämmelsen om sexuellt övergrepp mot barn inte förutsätter att gärningsmannen själv har utfört den sexuella handlingen eller att denne fysiskt har befunnit sig på samma plats som offret.

Som *Svea hovrätt* anför får det genom Högsta domstolens dom anses stå klart att något krav att gärningsmannen själv måste ha utfört den sexuella handlingen för att dömas som gärningsman för sexualbrott inte gäller. Enligt regeringens mening är frågan löst genom domen och det saknas behov av att i lagtexten tydliggöra att gärningsmannaskap vid sexualbrott inte förutsätter fysisk delaktighet. Kommitténs förslag i den delen bör därför inte genomföras. Högsta domstolen riktar dock i domen viss kritik mot systematiken och terminologin i 6 kap. brottsbalken. Kritiken tar sikte på att det av lagmotiven inte tydligt framgår i vad mån de olika uttryckssätten ”förmår någon att företa eller tåla en sexuell handling” och ”genomför en sexuell handling med” innebär en skillnad när det gäller det straffbara handlandet. I förtydligande syfte föreslår regeringen att straffbestämmelsen om våldtäkt mot barn ändras på det sättet att ”har samlag” ersätts med ”genomför ett samlag”. Vidare föreslår regeringen att straffbestämmelserna om våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn ändras i språkligt hänseende för att uppnå en större enhetlighet i kapitlet. Genom den utformning de nya bestämmelserna i 6 kap. brottsbalken nu föreslås få åstadkommer man en större enhetlighet och tydlighet beträffande den valda terminologin.

Jönköpings tingsrätt väcker frågan om övergreppen som begås på distans bör få en egen straffbestämmelse då det enligt tingsrätten är tveksamt om de är lika straffvärda som t.ex. ett fullbordat samlag. Enligt regeringens mening kan det mycket väl tänkas situationer där gärningen som begås på distans t.ex. innehåller så förödmjukande och förnedrande inslag att den sexuella handlingen i kränkingshänseende kan anses

jämförlig med samlag. Regeringen ser inget hinder mot att prövningen av kränkningens allvar i distansfallen görs på sedvanligt sätt med utgångspunkt i de förarbetsuttalanden som gjorts i fråga om bedömningen av den sexuella kränkningen. Något behov att införa en egen straffbestämmelse för distansfallen finns enligt regeringen inte. I sammanhanget bör också beaktas att internetövergreppen ofta dokumenteras, inte bara i bild utan framför allt genom strömmande media som sparas av gärningsmannen, vilket är en omständighet som kan ha betydelse för den sexuella kränkningens allvar.

6 Oaktsam våldtäkt och oaktsamt sexuellt övergrepp

6.1 Straffansvar för grovt oaktsamma beteenden

Regeringens förslag: Två nya brott ska införas i 6 kap. brottsbalken. Straffansvaret ska gälla den som begår en gärning som avses i straffbestämmelsen om våldtäkt respektive sexuellt övergrepp och är grovt oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte deltar frivilligt. Brotten ska benämnas *oaktsam våldtäkt* respektive *oaktsamt sexuellt övergrepp*. Om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig, ska det inte dömas till ansvar.

Kommitténs förslag stämmer delvis överens med regeringens. Kommittén föreslår en annorlunda utformad avgränsning av det straffbara området med hänsyn till gärningens allvar. Vidare framgår det inte av kommitténs förslag till lagtext vad oaktsamheten ska ta sikte på. Slutligen föreslår kommittén att brotten ska benämnas oaktsamt sexuellt övergrepp respektive oaktsam sexuell kränkning.

Remissinstanserna: Vad gäller avgränsningen av det straffbara området med hänsyn till gärningens allvar tillstyrker bl.a. *Riksdagens ombudsmän*, *RFSU* och *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* förslaget. *Svea hovrätt* delar bedömningen att straffansvaret bör träffa endast de allvarligaste sexualbrotten, men menar att ansvaret bör knytas till rekvisiten för den otillåtna gärningen och inte till vilken svårhetsgrad brottet hade varit att hänföra till om det hade begåtts uppsåtligen. Hovrätten uppger att de omständigheter som är av betydelse för gradindelningen inte utgör brottsrekvisit utan är straffvärdeomständigheter som inte sällan är beroende av gärningsmannens insikter och avsikter. Enligt hovrätten bör i lagtext anges när oaktsamhet inte ska föranleda ansvar. *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)* menar att om sexualbrott mot barn ska regleras särskilt i kapitlet blir det tydligare om en oaktsamhetsbestämmelse finns även i denna del. *Föreningen Tillsammans* anser att ett oaktsamhetsansvar bör tillämpas för alla brott i 6 kap. brottsbalken.

Ett antal remissinstanser, bl.a. *Riksdagens ombudsmän*, *Hovrätten över Skåne och Blekinge*, *Göteborgs tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*,

Prop. 2017/18:177 *Åklagarmyndigheten, Brottsförebyggande rådet och Sveriges advokatsamfund*, framför att det är oklart vad oaktsamheten tar sikte på eller i vart fall att det tydligt bör framgå av lagtexten. I sak uttalar flera av dessa att oaktsamhetsansvaret bör gälla i förhållande till den omständigheten att deltagandet inte är frivilligt. Enligt *Åklagarmyndigheten* kan det vara en fördel att låta det i bestämmelsen på ett tydligare sätt framgå att oaktsamhetsansvaret även omfattar fallen när ett uttryckt val inte är frivilligt.

Beträffande grad av oaktsamhet uppger *Svea hovrätt, Göteborgs tingsrätt, Barnombudsmannen, Uppsala universitet (Juridiska institutionen), Stockholms universitet (Kriminologiska institutionen), Linköpings universitet, Amnesty, RFSL och Stiftelsen Allmänna Barnhuset* att de tillstyrker eller inte har några invändningar mot att straffansvaret ska inträda vid grov oaktsamhet. *Sveriges advokatsamfund* anser att ett oaktsamhetsbrott endast ska avse fall av kvalificerad oaktsamhet. *ECPAT* tycker att övervägandena i denna del är noggranna och väl genomtänkta, men framför samtidigt att risken för att åklagare och domstolar snarare kommer att välja oaktsamhetsbrott än uppsåtligt brott gör att det är befogat att överväga en kriminalisering även av normalgradig oaktsamhet. *RFSU* är tveksam till den föreslagna graden av oaktsamhet och önskar i första hand att straffansvar inträder vid normalgraden av oaktsamhet i förening med lägst fängelse i straffskalan, alternativt vid grov oaktsamhet som uttalat inte ska tillämpas restriktivt. Även *Föreningen Tillsammans, Sveriges Kvinnolobby* och *Unizon* anser att oaktsamhet av normalgraden bör göras straffbar, medan *Fatta* och *Fatta man* menar att detta i vart fall måste övervägas. – *Stockholms tingsrätt* ser problem med att avgränsa det straffbara området på ett lämpligt sätt och framhåller svårigheten med att just på detta område avgöra vilka oaktsamhetsnormer som bör gälla. Enligt *Jönköpings tingsrätt* riskerar grov oaktsamhet att tolkas olika. *Göteborgs universitet* efterfrågar en specificering av tillämpningsområdet och tar som exempel upp handlingar av en person med konstaterad sexsomni. *Svensk förening för sexologi* poängterar svårigheten att bedöma eventuell oaktsamhet i samband med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar och att det är viktigt att beakta förmågan till medvetenhet om handlingars betydelse.

I fråga om brottsbeteckningar framför *Riksdagens ombudsmän* att eftersom brottet borde förutsätta uppsåt utom när det gäller rekvisitet frivillighet bör benämningarna ses över och anser dessutom att det språkligt är egendomligt att ett övergrepp ska kunna begås av oaktsamhet. Även *Malmö tingsrätt* anser att det rent språkligt är problematiskt att hävda att ett övergrepp begåtts genom oaktsamhet och menar att ordet övergrepp i viss mån förutsätter ett medvetet handlande.

Amnesty, RFSL, RFSU och *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* tillstyrker förslaget att oaktsamhetsansvaret regleras i en särskild bestämmelse. Enligt *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)* blir det tydligare om de två brotten regleras i var sitt stycke. För att kunna få en nyanserad statistik anser *Fatta* och *Fatta man* att det vore lämpligt att brotten regleras i separata paragrafer.

Gärningar som ska omfattas av oaksamhetsansvar

Som redovisas i avsnitt 4.2 anser regeringen att det för vissa sexualbrott bör införas ett oaksamhetsansvar. Den första frågan att ta ställning till är hur ett sådant ansvar bör avgränsas med hänsyn till gärningens allvar.

I likhet med kommittén menar regeringen att regleringen endast bör träffa de brott som omfattas av en frivillighetsbaserad lagstiftning och att det därmed, till skillnad från vad *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)* är inne på, inte finns något skäl att införa ett oaksamhetsansvar för exempelvis de särskilda sexualbrotten mot barn. Vidare måste gärningarna vara av visst allvar. Det betyder att det är för brotten våldtäkt och sexuellt övergrepp på viss nivå som ansvaret kommer i fråga. Kommitténs förslag innebär att avgränsningen görs så att det omfattar våldtäkt av normalgraden, grov våldtäkt, förslaget till synnerligen grov våldtäkt och grovt sexuellt övergrepp och att detta lagtekniskt uppnås genom hänvisningar till de bestämmelser där dessa olika brottstyper regleras. Regeringen instämmer i att det är för gärningar på denna nivå som det är befogat att införa ett oaksamhetsansvar. Däremot finns det anledning att välja en annan lagteknisk utformning än den som kommittén föreslår. I stället för att knyta oaksamhetsansvaret till den svårhetsgrad som ett uppsåtligt brott hade varit att hänföra till bör, som *Svea hovrätt* förordar, ansvaret kopplas till den eller de bestämmelser som anger de objektiva omständigheterna. På så sätt kommer straffansvaret att knytas till brottsrequisiten för den otillåtna gärningen – våldtäkt och sexuellt övergrepp – och inte till de omständigheter av generell betydelse som påverkar placeringen i en viss svårhetsgrad. En sådan lagteknisk utformning förutsätter alltså inte att det först görs en prövning av hur ett uppsåtligt brott skulle ha rubricerats. Genom att hänvisa till rekvisen för den otillåtna gärningen blir det också tydligt, vilket *Åklagarmyndigheten* efterfrågar, att de omständigheter som innebär att ett deltagande aldrig kan anses som frivilligt omfattas. För att ändå avgränsa det straffbara området på ett rimligt sätt bör det, i enlighet med *Svea hovrätts* förslag, finnas en bestämmelse om att mindre allvarliga gärningar ska undantas från straffansvar. Det är alltså här fråga om en ansvarsfrihetsregel – till skillnad från exempelvis bestämmelserna i nuvarande 6 kap. 1 § tredje stycket och 5 § brottsbalken – som innebär att det ska göras en bedömning av huruvida en handling alls ska föranleda ansvar. Bestämmelsen bör därför utformas på så sätt att det inte ska dömas till ansvar om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig.

Regeringen föreslår alltså att oaksamhetsansvaret ska omfatta sådana gärningar som utgör våldtäkt och sexuellt övergrepp och att det i lagtexten ska hänvisas till dessa båda straffbestämmelser. Mindre allvarliga fall bör inte föranleda straffansvar.

Vad ska oaksamheten ta sikte på?

I de allmänna övervägandena anger kommittén att oaksamhetsansvaret ”främst” kommer att rikta sig mot omständigheten att övriga personer inte har deltagit frivilligt, medan författningskommentaren ger uttryck för att ansvaret ska gälla endast i förhållande till den omständigheten. Denna skillnad pekar *Hovrätten över Skåne och Blekinge* på och förordar att

Prop. 2017/18:177 begränsningen klart framgår av lagtexten. Att det av lagtexten tydligt bör gå att utläsa vad oaktsamheten tar sikte på är något som flera andra remissinstanser, bl.a. *Riksdagens ombudsmän* och *Malmö tingsrätt*, framhåller. Regeringen delar denna uppfattning.

En gärning ska, om inte annat är särskilt föreskrivet, anses som brott endast om den begås med uppsåt (1 kap. 2 § första stycket brottsbalken). Oaktsamhet är alltså kriminaliserat bara om det är särskilt angivet i en straffbestämmelse. Vanligtvis krävs antingen uppsåt eller oaktsamhet. Det förekommer emellertid även att skuldrekvisiten är blandade. Det innebär att det för vissa delar av brottet krävs uppsåt, medan det för andra räcker med oaktsamhet. Ett sådant exempel är regleringen i 6 kap. 13 § brottsbalken om ett oaktsamhetsansvar kopplat till bedömningen av ålder. Bestämmelsen innebär att en gärningsman kan dömas till ansvar för ett brott med ett särskilt åldersrekvisit utan uppsåt i förhållande till just barnets ålder. För sexualbrotten krävs i övrigt enligt nuvarande ordning att gärningen begås med uppsåt.

Vad som ska gälla för en viss gärningstyp får lagstiftaren ta ställning till i samband med varje enskild straffbestämmelse. I likhet med *Riksdagens ombudsmän*, *Brottsförebyggande rådet* och *Sveriges advokatsamfund* anser regeringen att det beträffande rekvisitet sexuell handling bör uppställas ett krav på uppsåt. Det rör sig här typiskt sett om ett beteende som gärningsmannen har kontroll över och för vilket ett sådant krav är rimligt. I det avseendet är det alltså inte någon skillnad i förhållande till straffbestämmelserna om våldtäkt och sexuellt övergrepp. Utökningen av straffansvaret bör i stället ta sikte på gärningsmannens personliga skuld i förhållande till frivilligheten hos den andra personen. Vid införandet av ett oaktsamhetsansvar avseende de brott som tar sin utgångspunkt i om deltagandet i den sexuella aktiviteten är frivilligt eller inte, bör förändringen avse just det rekvisitet. Detta är också följdriktigt med hänsyn till att ett sådant ansvar inte införs exempelvis för de särskilda sexualbrotten mot barn där frivilligheten saknar betydelse.

Sammanfattningsvis föreslår regeringen att oaktsamhetsansvaret ska gälla beträffande omständigheten att den andra personen inte deltar frivilligt, vilket uttryckligen ska framgå av lagtexten. I övrigt ska det krävas uppsåt av gärningsmannen.

Grad av oaktsamhet

Kommittén föreslår att straffansvaret ska förutsätta grov oaktsamhet och förklarar att detta i första hand omfattar medveten oaktsamhet, dvs. fall där gärningsmannen faktiskt har insett att det kan vara så att deltagandet i den sexuella handlingen inte är frivilligt, men ändå har valt att genomföra handlingen. Kommittén anför vidare att i begreppet grov oaktsamhet ingår även de mer klandervärda fallen av omedveten oaktsamhet och menar att också fall då gärningsmannen kunde ha gjort något för att komma till insikt och detta är något som denne verkligen borde ha gjort, ska träffas av ansvaret. Förslaget innebär alltså att såväl medveten oaktsamhet som grövre former av omedveten oaktsamhet kommer att omfattas.

Att det ska krävas grov oaktsamhet godtas av de flesta remissinstanser. Regeringen anser att detta är en rimlig avgränsning och att kriminaliseringen skulle bli alltför långtgående om även oaktsamhet av

normalgraden, som några remissinstanser är inne på, skulle omfattas. Med denna nivå på oaktsamheten kommer ansvaret att träffa påtagligt straffvärda handlingar som de allra flesta uppfattar som klandervärda, samtidigt som viss återhållsamhet iaktas vid kriminaliseringen.

Några remissinstanser tar särskilt upp frågan om bedömningen av oaktsamhetskravet. Exempelvis framhåller *Stockholms tingsrätt* svårigheten med att avgöra vilka aktsamhetsnormer som bör gälla, medan *Jönköpings tingsrätt* menar att grov oaktsamhet riskerar att tolkas olika. Bedömningen av om någon har varit grovt oaktsam ska ta sin utgångspunkt i vad som är styrkt om gärningen och omständigheterna runt densamma. Avsikten är att ansvaret endast ska träffa sådana gärningar där gärningsmannens handlande, trots frånvaron av uppsåt, är påtagligt straffvärt. Det fordras alltså att oaktsamheten i det enskilda fallet verkligen är klandervärd. Den närmare gränsen för vad som ska anses som grovt oaktsamt blir ytterst en fråga för rättstillämpningen att bedöma.

I författningskommentaren redogör regeringen mer utförligt för regleringens tillämpningsområde.

Brottsbeteckningar och brottens placering

Enligt kommitténs förslag ska brotten benämnas oaktsamt sexuell övergrepp respektive oaktsam sexuell kränkning (jfr kommitténs förslag att ändra brottsbeteckningarna våldtäkt och sexuell tvång till sexuell övergrepp och sexuell kränkning). När regeringen nu inte genomför kommitténs förslag beträffande benämning av våldtäkt och sexuell tvång (se avsnitt 5.1), kan inte heller de oaktsamma brotten benämnas på det sätt kommittén föreslår. Frågan är då om beteckningarna oaktsam våldtäkt och oaktsamt sexuell övergrepp är lämpliga. *Riksdagens ombudsmän* och *Malmö tingsrätt* ifrågasätter brottsbenämningarna bl.a. utifrån om ett övergrepp språkligt sett kan begås av oaktsamhet. Regeringen har viss förstäelse för synpunkterna, som är relevanta även med de ändringar som görs i förhållande till kommitténs förslag. Samtidigt bedöms det som angeläget att beteckningarna tydligt återspeglar såväl det lägre ställda subjektiva kravet som vilka uppsåtliga brott regleringen hör samman med. Inte minst ur gärningsmannens perspektiv kan det vara värdefullt att det framgår om det rör sig om en gärning enligt våldtäktsbestämmelsen eller bestämmelsen om sexuell övergrepp. Att använda en gemensam, mer allmän, brottsbeteckning för båda de oaktsamma brottstyperna framstår inte som ett lämpligt alternativ. Sammantaget godtar regeringen kommitténs grundtanke och föreslår brottsbeteckningarna oaktsam våldtäkt och oaktsamt sexuell övergrepp.

Kommittén föreslår att de båda oaktsamma brotten ska placeras i samma paragraf bestående av endast ett stycke. Regeringen håller dock med *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)*, *Fatta* och *Fatta man* om att det är lämpligare att reglera dem separat och föreslår att de placeras i var sin paragraf, efter motsvarande uppsåtliga brott.

Försök bör inte vara straffbart.

Regeringen föreslår sammanfattningsvis att de oaktsamma brotten ska benämnas oaktsam våldtäkt respektive oaktsamt sexuell övergrepp och regleras i olika paragrafer.

Regeringens förslag: Det ska inte uppställas något krav på dubbel straffbarhet för att en svensk domstol ska kunna döma för oaktsam våldtäkt och oaktsamt sexuellt övergrepp i de fall brottet begåtts utomlands mot en person som inte fyllt 18 år. En svensk domstol ska inte heller vara förhindrad att i dessa fall döma till påföljd som är att anse som strängare än vad som är föreskrivet enligt lagen på gärningsorten.

Kommitténs förslag stämmer i huvudsak överens med regeringens.

Remissinstanserna: En majoritet av de remissinstanser som yttrar sig i frågan, bl.a. *Svea hovrätt*, *Barnombudsmannen*, *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)*, *Göteborgs universitet*, *Linköpings universitet*, *ECPAT*, *Kvinnofronten* och *RFSU*, tillstyrker eller har inte några invändningar mot förslaget. *Stockholms tingsrätt* anser däremot att regleringen om undantag från dubbel straffbarhet utvidgas allt för mycket genom förslaget. Enligt *Åklagarmyndigheten* kan det ifrågasättas om det finns tillräckligt starka skäl att ta bort kravet på dubbel straffbarhet i dessa fall.

Skälen för regeringens förslag: Frågan om svensk domstols behörighet regleras i huvudsak i 2 kap. brottsbalken. Av dessa bestämmelser framgår att det finns en vidsträckt behörighet att döma över brott som har begåtts utomlands. Den svenska domsrätten omfattar t.ex. i princip alla brott som begåtts i utlandet av svenska medborgare eller av utlänningar med hemvist i Sverige (2 § första stycket 1). Även brott som begåtts i utlandet av utlänning utan hemvist i Sverige, som efter brottet blivit svensk medborgare eller tagit hemvist här i riket eller som är dansk, finsk, isländsk eller norsk medborgare och finns här, eller av annan utlänning som finns här i riket och på brottet enligt svensk lag kan följa fängelse i mer än sex månader omfattas (2 § första stycket 2 och 3). Vissa begränsningar uppställs dock i denna s.k. extraterritoriella behörighet. En sådan begränsning innebär att gärningen inte ska vara fri från ansvar enligt lagen på gärningsorten (2 § andra stycket). Det ska alltså föreligga dubbel straffbarhet.

Som yttersta skäl för kravet på dubbel straffbarhet återopas traditionellt den folkrättsliga principen att stater inte ska gripa in i varandras inre angelägenheter. Det brukar också ifrågasättas om det inte strider mot den straffrättsliga legalitetsprincipen att bestraffa en gärning som är straffri enligt lagen på gärningsorten.

Från kravet på dubbel straffbarhet har det i svensk rätt gjorts undantag bl.a. för vissa sexualbrott i de fall brottet begåtts mot ett barn under 18 år. De brott som avses är våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt tvång, grovt sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning, grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, köp av sexuell handling av barn, koppleri och grovt koppleri och försök till sådana brott (2 § fjärde stycket 3). Dessa gärningar kan alltså bestraffas i Sverige även om de är fria från ansvar i det land där de begicks. För dessa brott har undantag

också gjorts från den annars gällande begränsningen att domstolen inte får döma till påföljd som är att anse som strängare än det svåraste straff som är föreskrivet för brottet enligt lagen på gärningsorten (2 § tredje stycket).

Kommittén föreslår att de oaktsamma brotten undantas från kravet på dubbel straffbarhet i de fall brottet begåtts mot en person som inte fyllt 18 år och att svensk domstol inte heller ska vara förhindrad att i dessa fall döma till påföljd som är strängare än vad som är föreskrivet enligt lagen på gärningsorten. Dessa ställningstaganden ifrågasätts endast av ett par remissinstanser.

De gärningar som omfattas av det föreslagna oaktsamhetsansvaret är sådana som anges i bestämmelserna om våldtäkt och sexuellt övergrepp. Straffansvaret gäller alltså gärningar som redan är undantagna från kravet på dubbel straffbarhet i de fall brottet begåtts uppsåtligen och mot någon som är under 18 år. Frågan är då om det gör någon skillnad att det för straffbarhet enligt de nya bestämmelserna är tillräckligt att gärningsmannen har varit grovt oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte deltar frivilligt. För vissa av de straffbestämmelser som redan i dag är undantagna från kravet på dubbel straffbarhet finns ett oaktsamhetsansvar kopplat till gärningsmannens insikt om barnets ålder, nämligen de särskilda brotten mot barn. I det avseendet görs alltså inte någon skillnad utifrån gärningsmannens personliga ansvar. Vad gäller tillämpningen av ett undantag från kravet på dubbel straffbarhet skulle det i vissa fall kunna uppstå svårigheter under brottsutredningen eftersom svenska myndigheter kan behöva rättsligt bistånd från ett land som för att lämna bistånd ställer upp ett krav på att brottet ska vara straffbart i det egna landet. Sådana tillämpningssvårigheter kan dock föreligga även beträffande andra brott som undantagits från kravet på dubbel straffbarhet utan att det utgjort hinder mot ett undantag. Mot bakgrund av ovanstående och med hänsyn till de avgränsningar som görs beträffande vilka gärningar som ska träffas av oaktsamhetsansvaret och den straffskala som föreslås (se avsnitt 8.2), delar regeringen kommitténs uppfattning att det är rimligt att brotten undantas från kravet på dubbel straffbarhet i de fall de begåtts mot en person som inte fyllt 18 år.

Inte heller bör den begränsning av svensk domsrätt som följer av 2 kap. 2 § tredje stycket brottsbalken, på grund av dess nära samband med kravet på dubbel straffbarhet, tillämpas vid dessa brott. Svensk domstol som utövar extraterritoriell behörighet föreslås alltså få döma till påföljd som är att anse som strängare än det svåraste straff som är föreskrivet för brottet enligt lagen på gärningsorten.

I 2 kap. 2 § fjärde stycket 3 brottsbalken hänvisas det till brott enligt bl.a. 6 kap. 1–6 §§ brottsbalken. Med den placering som regeringen föreslår att de nya oaktsamma brotten ska få, kommer de att ingå i uppräkningslistan utan att det behövs några särskilda lagändringar. Däremot krävs det, vilket kommittén inte föreslår, vissa lagtekniska ändringar som en följd av att försök till brotten inte föreslås bli kriminaliserat.

Regeringens förslag: Preskriptionstiden för oaktsam våldtäkt och oaktsamt sexuellt övergrepp som begåtts mot ett barn ska börja löpa först från den dag barnet fyller eller skulle ha fyllt 18 år.

Kommitténs förslag stämmer i sak överens med regeringens.

Remissinstanserna: *Barnombudsmannen, Uppsala universitet (Juridiska institutionen), Göteborgs universitet, Linköpings universitet, ECPAT och Kvinnofronten* tillstyrker eller har inte några invändningar mot förslaget. I övrigt yttrar sig remissinstanserna inte särskilt i frågan.

Skälen för regeringens förslag: De allmänna bestämmelserna om preskription finns i 35 kap. brottsbalken. Preskriptionstiden är bestämd till ett visst antal år beroende på det straff som högst kan följa på brottet (1 §). Preskriptionstiden löper enligt huvudregeln från den dag då brottet begicks (4 § första stycket). För vissa brott beräknas dock preskriptionstiden på annat sätt. Det gäller enligt 4 § andra stycket bl.a. de flesta sexualbrott mot barn. För dessa brott är det i stället den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt 18 år som utgör utgångspunkten för preskriptionstidens beräkning. Syftet med bestämmelsen är att stärka skyddet för barn och ungdomar som blivit utsatta för sexuella övergrepp. Enligt bestämmelsens andra punkt omfattas våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt tvång, grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning, sexuellt ofredande, koppleri och grovt koppleri, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt 18 år. Även försök till brott i de fall detta är straffbelagt omfattas.

En särbehandling av sexualbrott mot barn i preskriptionshänseende har starka skäl för sig. Sexualbrott mot barn intar en särställning i det att de i många fall inte ger några synliga skador. De sexuella övergreppen är sällan förenade med något nämnvärt fysiskt våld, eftersom den som begår gärningen ofta befinner sig i en överlägsen position och därför inte behöver tillgripa något våld för att driva igenom sin vilja. Skadorna ligger i stället framför allt på det psykiska planet och kan vara både svåra och livslånga. Ett barn som utsätts för sexuella övergrepp förmår ofta inte berätta vad det varit utsatt för förrän det kommer upp i de övre tonåren. Sexuella övergrepp mot barn upptäcks därför i många fall inte förrän lång tid förflutit. Det straffrättsliga sanktionssystemet är centralt när det gäller att bekämpa sexuella övergrepp. Höga krav måste därför ställas på att regelsystemet är utformat så att det medger en effektiv lagföring (se prop. 1994/95:2, prop. 2004/05:45, prop. 2012/13:111 och prop. 2012/13:194 Stärkt skydd för barn mot sexuella övergrepp).

Kommittén föreslår att en förlängd preskriptionstid ska gälla för de oaktsamma brotten om de begås mot barn. Ingen remissinstans invänder mot detta. Även enligt regeringen framstår det som rimligt att oaktsam våldtäkt och oaktsamt sexuellt övergrepp ska omfattas av den särskilda preskriptionsbestämmelsen i 35 kap. 4 § andra stycket brottsbalken. Det innebär att preskriptionstiden för dessa brott kommer att börja löpa först den dag barnet fyller eller skulle ha fyllt 18 år. Med den placering som regeringen föreslår att de nya oaktsamma brotten ska få, kommer de att ingå i uppräknningen i bestämmelsens andra punkt utan att det behövs några

7 Oaktsamhet beträffande brottsoffers ålder vid sexualbrott mot barn

7.1 Den nuvarande regleringen

Gemensamt för straffbestämmelserna i 6 kap. brottsbalken om sexualbrott mot barn är att en förutsättning för att de ska vara tillämpliga är att målsäganden är under en viss ålder. Den åldersgräns som är av betydelse är vanligen 15 år, men i vissa fall 18 år.

Som framgår ovan (se avsnitt 6.1) ska en gärning, om inte annat är särskilt föreskrivet, anses som brott endast om den begås uppsåtligt (1 kap. 2 § första stycket brottsbalken). Oaktsamhet är alltså kriminaliserat bara om det är särskilt angivet i en straffbestämmelse. Bestämmelsen i 6 kap. 13 § brottsbalken innebär att en gärningsman kan dömas till ansvar för ett brott enligt 6 kap. med ett särskilt åldersrekvisit utan uppsåt i förhållande till just barnets ålder. Enligt bestämmelsen ska nämligen också den dömas för brott som inte insåg men hade skälig anledning att anta att den andra personen inte hade uppnått en viss ålder.

De straffbestämmelser i 6 kap. om sexualbrott mot barn som föreskriver ansvar för gärningar som begås mot någon under en viss ålder avser våldtäkt mot barn (4 §), sexuellt utnyttjande av barn (5 §), sexuellt övergrepp mot barn (6 §), utnyttjande av barn för sexuell posering (8 §), köp av sexuell handling av barn (9 §), sexuellt ofredande (10 § första stycket) och kontakt för att träffa ett barn i sexuellt syfte (10 a §) samt, i förekommande fall, grova former av dessa brott. Bestämmelsen i 13 § innebär således att det för straffansvar för dessa brott är tillräckligt med oaktsamhet såvitt avser barnets ålder.

För det fall oaktsamhet avseende åldern inte kan visas, kan i stället andra straffbestämmelser som inte innehåller ålderskrav bli tillämpliga. Således kan t.ex. bestämmelsen om köp av sexuell tjänst (11 §) komma att prövas i stället för bestämmelsen om köp av sexuell handling av barn (9 §).

Bestämmelsen om oaktsamhet i fråga om ålder infördes i samband med brottsbalkens tillkomst år 1962. Av de ursprungliga förarbetena framgår att bestämmelsen ska tillämpas med stor försiktighet och att det för straffansvar ställs krav på en tämligen hög grad av oaktsamhet (se NJA II 1962 s. 192 och 193). I samband med 2005 års sexualbrottsreform bedömdes att bestämmelsen skulle kvarstå i princip oförändrad. Därvid uttalades att till ansvar ska inte dömas om barnet har en kroppsutveckling som är naturlig för den som klart passerat åldersgränsen och omständigheterna i övrigt inte ger gärningsmannen anledning att vara på sin vakt. Vidare angavs att det alltså är i gränsfallen som gärningsmannen inte ska kunna undgå ansvar genom att hänvisa till att han eller hon inte haft säker kännedom om barnets verkliga ålder (se prop. 2004/05:45 s. 113 och 114).

7.2 Allmänt om begreppet oaktsamhet

Begreppet oaktsamhet innefattar såväl medveten som omedveten oaktsamhet. *Medveten* oaktsamhet innebär att en gärningsman haft en misstanke eller insikt om risken för att en viss omständighet föreligger, eller varit tveksam om detta. Gärningsmannen är i detta fall likgiltig till risken för att omständigheten föreligger, men inte till att så verkligen är fallet, och har möjlighet att anpassa sitt handlande. *Omedveten* oaktsamhet föreligger om gärningsmannen inte misstänkt, alltså inte insett risken för, att en viss omständighet föreligger, men borde ha gjort det. Gärningsmannen kunde alltså ha rättat sitt handlande om han eller hon hade tänkt efter, varit aktsam eller vidtagit kontrollåtgärder. Gärningsmannen visar i detta fall en likgiltighet inför huruvida det finns en risk för att en viss omständighet föreligger.

7.3 Behovet av ändring

Regeringens bedömning: Den nuvarande utformningen och tillämpningen av bestämmelsen om ansvar vid oaktsamhet i fråga om målsägandens ålder vid sexualbrott mot barn innebär en risk för att barn inte alltid får ett tillräckligt starkt straffrättsligt skydd. Utformningen och tillämpningen innebär vidare att förutsebarheten är otillräcklig. För att åstadkomma en ändamålsenlig reglering och en enhetlig rättstillämpning bör bestämmelsen ändras.

Utredningens bedömning stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna: En stor majoritet av remissinstanserna delar utredningens bedömning eller har inte några invändningar mot den. *Jönköpings tingsrätt* anför att det framstår som uppenbart att nuvarande utformning av bestämmelsen är otillfredsställande eftersom rättspraxis varierar. *Solna tingsrätt* anser att en ny utformning av bestämmelsen är ett steg i rätt riktning, men anför att det vid ett framtida lagstiftningsarbete bör övervägas att skärpa lagstiftningen ytterligare. Även *Helsingborgs tingsrätt* uttrycker att åtgärder bör vidtas för att åstadkomma en mer enhetlig rättstillämpning beträffande oaktsamhetskravet. *Umeå tingsrätt* välkomnar en mer enhetlig begreppsbildning inom straffrättsens område, men varnar för att förväntningarna på den praktiska effekten av reformen i rättstillämpningen inte bör överdrivas. *Åklagarmyndigheten*, som uttalar att den har iakttagit stora skillnader i tillämpningen av bestämmelsen, instämmer i utredningens slutsats att det saknas en gemensam aktsamhetsstandard och att det är av vikt att det tydliggörs att det för straffansvar är tillräckligt att gärningspersonen varit omedvetet oaktsam. *Brottsoffermyndigheten* anser att den åsyftade förändringen skulle innebära att Sverige i högre grad uppfyller sina internationella åtaganden inom barnskyddsområdet. *Socialstyrelsen* anser att det ur ett barnskyddsperspektiv vore mer ändamålsenligt att i stället för att fokusera på barnets kroppsutveckling, låta bedömningen avse vilka konkreta åtgärder som en gärningsperson har vidtagit för att försäkra sig om att den andra personen har uppnått en viss ålder. *Barnombudsmannen* anser att den nuvarande bestämmelsen varken är rimlig eller ändamålsenlig och ser

allvarligt på att den ger utrymme för stora variationer i rättstillämpningen. Vidare påpekar Barnombudsmannen att det av FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) framgår att varje barn, utan åtskillnad, har rätt till skydd mot sexuella övergrepp.

Svea hovrätt invänder mot bedömningen och anför att den nuvarande regleringen på ett lämpligt sätt speglar vad som får anses vara klandervärt. *Sveriges advokatsamfund*, som i och för sig instämmer i utredningens slutsats om att domstolarna gör alltför olika bedömningar av gränsen mot straffbar oaktsamhet, påpekar att det är domstolarnas, inte lagstiftarens, uppgift att skapa en enhetlig rättspraxis och att ansvara för att lika fall bedöms lika.

Skälen för regeringens bedömning: Oaktsamhetsbestämmelsen i 6 kap. 13 § brottsbalken fyller en viktig funktion i upprätthållandet av det straffrättsliga skyddet mot att barn utsätts för sexuella övergrepp. Bestämmelsen är i princip oförändrad sedan den infördes för drygt 50 år sedan. Samtidigt har lagstiftningen i övrigt avseende sexualbrott mot barn utvecklats och genomgått betydande förändringar i riktning mot ett förstärkt skydd för barn. Från olika håll i samhället har också påtalats att bestämmelsens tillämpningsområde har kommit att bli alltför begränsat. Mot den bakgrunden har 2014 års människohandelsutredning haft i uppdrag att se över och utvärdera tillämpningen av oaktsamhetskravet och överväga behovet av lagändringar.

Av utredningens genomgång av rättspraxis framgår att det råder en osäkerhet kring hur bestämmelsen ska uppfattas och kring vilken nivå av oaktsamhet hos gärningsmannen i förhållande till barnets ålder som krävs för ansvar. Det framgår vidare att domstolarna sällan prövar om den tilltalade varit omedvetet oaktsam och att domstolarna i många fall uppställer ett krav på en kvalificerad form av oaktsamhet för ansvar. Utredningens praxisgenomgång visar även att domstolarna beaktar liknande omständigheter på vitt skilda sätt. Regeringen instämmer i utredningens slutsats att utformningen och tillämpningen av bestämmelsen om oaktsamhet innebär en risk för att skyddet för de barn som utsätts för sexuella övergrepp allvarligt försämras och att förutsebarheten är otillräcklig.

Utredningen uppmärksammar särskilt att användandet av kroppsutveckling som grund för rättsliga överväganden inrymmer flera komplikationer och dessutom problem ur integritetssynpunkt. En del av svårigheterna beror på att barns pubertetsutveckling varierar avsevärt såväl mellan olika individer som mellan flickor och pojkar. Pubertetsutvecklingen är också beroende av flera olika faktorer, bl.a. etnicitet och sociala omständigheter, och infaller nuförtiden också generellt sett i betydligt lägre åldrar. Regeringen delar utredningens uppfattning att oaktsamhetsbedömningar med tyngdpunkten i ungas kroppsutveckling kan leda till brister i skyddet för barn och särskilt för dem med tidig pubertetsutveckling.

Till detta kommer den praktiskt sett betydelsefulla förändring som följt av den allmänna teknikutvecklingen i samhället. Genom bl.a. internetns framväxt och utbredda användning inte minst hos unga, tas numera kontakter mellan gärningsmän och barn också på andra sätt än förut. Dessa skillnader gentemot förhållandena vid oaktsamhetsbestämmelsens tillkomst innebär att även andra omständigheter än kroppsutveckling

Prop. 2017/18:177 bör kunna ges stor betydelse för bedömningen av om en person har varit oaktksam i förhållande till barnets ålder.

Regeringen bedömer mot den angivna bakgrunden att det finns ett behov av åtgärder för att säkerställa dels ett starkt straffrättsligt skydd för barn mot sexuella övergrepp, dels en rättssäker tillämpning. Bestämmelsens nuvarande formulering av oaktssamhetskravet – inte insåg men hade skälig anledning att anta – innebär till sin ordalydelse i och för sig en lämplig avgränsning av det straffbara området, särskilt vid en jämförelse med andra brott i brottsbalken och specialstraffrätten där uttrycket används och anses omfatta även omedvetet oaktssamma gärningar. Förarbetsuttalandena om restriktivitet vid tillämpningen av bestämmelsen har dock, som framgår ovan, medfört att rättspraxis inte är enhetlig och heller inte alltid står i överensstämmelse med bestämmelsens ordalydelse. För att åstadkomma en tydligare och mer ändamålsenlig reglering bör därför bestämmelsen i 6 kap. 13 § brottsbalken ändras.

7.4 En ny utformning av bestämmelsen om oaktssamhet

Regeringens förslag: Bestämmelsen om ansvar vid gärningsmannens oaktssamhet i fråga om målsägandens ålder vid sexualbrott mot barn ska utformas så att ansvaret gäller även den som inte haft uppsåt till men varit oaktssam beträffande omständigheten att barnet inte uppnått en viss ålder. Gärningsmannens ansvar ska avgöras utifrån en allmän oaktssamhetsbedömning utan krav på oaktssamhet av mer kvalificerat slag.

Utredningens förslag stämmer överens med regeringens. Utredningens förslag har dock delvis en annan språklig utformning.

Remissinstanserna: En majoritet av remissinstanserna tillstyrker eller har inte någon invändning mot förslaget. *Jönköpings tingsrätt* anser att ordet oaktssam språkligt sett är tydligare än den nuvarande utformningen av bestämmelsen, vilket därmed kan få effekten att domstolarna gör en korrekt prövning av gärningsmannens oaktssamhet, såväl medveten som omedveten. *Helsingborgs tingsrätt* anser att den föreslagna ändringen inte ligger i linje med hur oaktssamhetskravet brukar uttryckas i lagtext. I stället föreslås lydelsen ”borde ha insett”, som enligt tingsrättens uppfattning är väl förankrad inom straffrätten och ger ett klart och tydligt utrymme för att fälla till ansvar även vid omedveten oaktssamhet, vilket skulle uppfylla syftet med ändringen. Tingsrätten anser vidare att det är viktigt att tydliggöra att det inte är fråga om att införa ett lägre krav på oaktssamhet än vad som allmänt sett gäller för ansvar inom straffrätten. *RFSL* och *RFSU* tillstyrker förslaget, men efterfrågar skrivningar i förarbetena som tydliggör att utrymmet för att ta hänsyn till ett barns kroppsutveckling vid tillämpningen av bestämmelsen utesluts respektive begränsas.

Svea hovrätt avstyrker förslaget med hänvisning till att det framstår som oklart om den föreslagna reformen skulle kunna få avsett genomslag i tillämpningen. Vidare kan förslaget enligt hovrätten innebära risk för en tillämpning som närmar sig ett strikt ansvar, vilket vore helt främmande

för den svenska straffrätten, och att mindre straffvärda fall skulle riskera att bestraffas oproportionerligt strängt. Hovrätten anför vidare att förslaget måste ses i ljuset av sexualbrottskommitténs förslag om att ett krav på grov oaktsamhet ska gälla för vissa rekvisit som förekommer i 6 kap. brottsbalken. Enligt hovrätten framstår det som synnerligen olämpligt med en sänkning av det redan lågt ställda kravet för att oaktsamhet ska anses föreligga avseende ålder, samtidigt som grov oaktsamhet föreslås gälla i förhållande till frånvaron av målsägandens samtycke till sexuella handlingar. Även *Sveriges advokatsamfund* avstyrker förslaget och anför att det föreslagna sättet att skärpa kravet på aktsamhet medför att det uppstår en betydande risk för en brottspresumtion och en förklaringsbörda på den tilltalade. Vissa remissinstanser, bl.a. *ECPAT*, *Plattformen Civila Sverige mot människohandel*, *Stiftelsen Allmänna Barnhuset*, *Unizon* och *Malmö stad*, förespråkar att det i stället införs ett strikt ansvar gällande ålder. Även *Barnombudsmannen*, som avstyrker utredningens förslag med hänvisning till att det varken kommer att stärka skyddet för barn eller medföra den skärpning av rättspraxis som eftersträvas, förordar i första hand att det införs ett strikt ansvar. I andra hand förespråkar Barnombudsmannen att ett strikt ansvar införs åtminstone vid köp av sexuell handling av barn, och att det vid övriga sexualbrott införs en kontrollskyldighet gällande barnets ålder.

Skälen för regeringens förslag

Ett allmänt krav på oaktsamhet bör gälla för ansvar

Utgångspunkten för en ny utformning av bestämmelsen i 6 kap. 13 § är att det för ansvar liksom hittills bör vara tillräckligt att gärningsmannen har varit oaktsam i förhållande till barnets ålder. Enligt den hittillsvarande ordningen har, enligt förarbetsuttalandena, gällt att bestämmelsen ska tillämpas med stor försiktighet och att det för ansvar krävs en tämligen hög grad av oaktsamhet. För att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd för barn mot sexuella övergrepp bör det dock enligt regeringens mening inte längre krävas någon mer kvalificerad form av oaktsamhet. I enlighet med utredningens bedömning finns det alltså skäl att frånga den restriktivitet som de tidigare motivuttalandena ger uttryck för. Ett allmänt oaktsamhetsansvar som omfattar såväl medveten som omedveten oaktsamhet bör således gälla.

Ett strikt ansvar, dvs. ett ansvar även utan att det föreligger vare sig uppsåt eller oaktsamhet i förhållande till barnets ålder, vilket förespråkas av flera remissinstanser, kan däremot inte komma i fråga, då detta skulle innebära ett kraftigt avsteg från den straffrättsliga skuldprincipen. Regeringen anser vidare att ett införande av en uttryckligen lagreglerad kontrollskyldighet rörande barnets ålder skulle vara alltför långtgående.

Med anledning av *Svea hovrätts* och *Sveriges advokatsamfunds* farhågor, finns det anledning att understryka att tillämpningen av en ändrad bestämmelse inte heller bör närma sig ett strikt ansvar eller att gärningsmannen ska åläggas ett presumtionsansvar. Enligt grundläggande straffrättsliga principer är det åklagaren som har den fulla bevisbördan för att brott har begåtts. Detta bör självfallet gälla även för gärningsmannens oaktsamhet i fråga om barnets ålder.

Vid en tillämpning av den föreslagna bestämmelsen bör en allmän oaksamhetsbedömning göras. Således bör samtliga omständigheter av relevans beaktas. Med hänsyn till att oaksamhetsbedömningar utifrån barns kroppsutveckling kan leda till brister i skyddet för barn, bör dock mindre avseende fästas vid barnets kroppsutveckling än vad som hittills skett med anledning av de tidigare förarbetsuttalandena. Det kan däremot inte bli aktuellt att, såsom *RFSL* är inne på, från en oaksamhetsbedömning ta bort möjligheten att beakta sådana omständigheter.

Svea hovrätt invänder att det är olämpligt med skilda oaksamhetskrav beträffande olika rekvisit som förekommer i straffbestämmelser i 6 kap. brottsbalken. Regeringen föreslår ovan (se avsnitt 6.1) ett särskilt oaksamhetsansvar för våldtäkt respektive sexuellt övergrepp som ska träffa den som är *grovt* oaksam beträffande omständigheten att den andra personen inte deltar frivilligt, vilket således innebär att en högre grad av oaksamhet än den i fråga om ålder föreslagna, kan aktualiseras vid prövningen av vissa sexualbrott mot vuxna. Regeringen anser inte att detta utgör ett problem. Redan enligt den nuvarande regleringen i 6 kap. gäller skilda krav i subjektivt hänseende i och med att det fordras uppsåt beträffande alla andra rekvisit än det som avser ett barns ålder. Under alla förhållanden anser regeringen att vikten av att tillförsäkra barn ett starkt straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp motiverar ett lägre ställt krav för ansvar när det gäller gärningsmannens oaksamhet i fråga om ett barns ålder. Enligt regeringens mening innebär detta inte att ansvaret blir oproportionellt hårt i dessa fall. Det kan även konstateras att sexualbrottsregleringen i 6 kap. avser gärningar av olika slag och allvar samt att kretsen målsägande utgörs av såväl barn som vuxna. En anpassning av de enskilda straffbestämmelserna utifrån dessa förutsättningar får därför anses både önskvärd och nödvändig.

En ny utformning av bestämmelsen om oaksamhet

Det finns flera uttrycksätt som kan övervägas vid en ändring av bestämmelsen. En tänkbar lösning vore att, som *Helsingborgs tingsrätt* förordar, formulera kravet så att den som inte insåg men ”borde ha insett” att den andra personen var underårig ska dömas till ansvar. Regeringen anser dock att det framstår som mindre klart att det råder skillnad mellan det uttrycket och den nuvarande lydelsen av bestämmelsen.

Utredningen föreslår att uttrycket ”varit oaksam i förhållande till” ska användas. Enligt regeringen bör i stället uttrycket ”inte haft uppsåt till men varit oaksam beträffande omständigheten” väljas. I sak torde dessa uttryck dock inte skilja sig åt. Regeringen anser att den föreslagna utformningen innebär att det tydligt framgår att ett allmänt oaksamhetsansvar ska gälla utan krav på någon mer kvalificerad form av oaksamhet och att det således är tillräckligt att gärningsmannen har varit omedvetet oaksam. Regeringen delar därför inte *Svea hovrätts* uppfattning att det framstår som oklart om förslaget kommer att få avsett genomslag i tillämpningen.

8.1 Skärpt straff för grov våldtäkt och grov våldtäkt mot barn

Regeringens bedömning: Det bör inte införas ett synnerligen grovt brott för våldtäkt och våldtäkt mot barn.

Regeringens förslag: Straffminimum för grov våldtäkt och grov våldtäkt mot barn ska höjas från fängelse i fyra år till fängelse i fem år.

Kommitténs förslag stämmer inte överens med regeringens bedömning och förslag. Kommittén föreslår att det ska införas en allvarligare form av våldtäkt och våldtäkt mot barn (synnerligen grovt brott). Straffskalan föreslås vara fängelse i lägst fyra och högst sju år för grovt brott och fängelse i lägst sex och högst tio år för synnerligen grovt brott.

Remissinstanserna: Många remissinstanser, bl.a. *Hovrätten över Skåne och Blekinge, Stockholms tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Domstolsverket, Brottsförebyggande rådet, Barnombudsmannen, Göteborgs universitet, Linköpings universitet, Stockholms läns landsting, Brottsofferjouren, RFSL, RFSU* och *Svensk förening för sexologi*, är positiva till eller har ingen invändning mot att det införs en allvarligare form av våldtäkt och våldtäkt mot barn. *Riksdagens ombudsmän* konstaterar endast att detta ligger i linje med nyligen genomförda straffskärpningar för misshandel, vapenbrott, narkotikabrott och narkotikasmuggling. *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)* uppger sig inte förvånas över att ett synnerligen grovt brott föreslås och framför även att det är viktigt med ett klagörande av om den nya graderingen ska innebära en straffvärdeskärpning eller inte. *Stockholms universitet (Juridiska fakultetsnämnden)* vill varken tillstyrka eller avstyrka förslagen. *Svea hovrätt* är tveksam till att en särskild straffskala för synnerligen grova fall införs, eftersom det kan ifrågasättas om den leder till någon egentlig effekt för enstaka fall av grov våldtäkt och dessutom kan leda till en mindre ingripande reaktion än vad som fallet är i dag vid flerfaldig brottslighet. Några remissinstanser motsätter sig eller är kritiska till införandet av ett synnerligen grovt brott. *Stockholms universitet (Kriminologiska institutionen)* avvisar förslaget då några goda skäl för straffskärpningen inte getts. *Föreningen Tillsammans* motsätter sig all form av gradindelning av våldtäkt och menar att det alltid är grovt att utsätta någon för våldtäkt och att rubriceringen synnerligen grov riskerar att urholka den normerande kraften i lagen. Även *Unizon* uppger att det alltid är ett allvarligt brott att genomföra en sexuell handling mot någons vilja och är kritisk till en ytterligare gradindelning. *Kvinnofronten*, som också är emot att formen synnerligen grovt brott införs, konstaterar bl.a. att den endast skulle gälla osedvanligt grova övergrepp.

Majoriteten av de remissinstanser som yttrar sig över straffskalornas utformning är positiva till eller har inte några invändningar mot de förslag som särskilt kommenteras, bl.a. *Riksdagens ombudsmän, Barnombudsmannen, Linköpings universitet, Stockholms läns landsting, Brottsofferjouren* och *RFSU*. *Svea hovrätt* och *Åklagarmyndigheten* anser däremot att maximistraffet för de grova brotten bör vara åtta år med

Prop. 2017/18:177 hänvisning till att möjligheten att döma till strängare straff vid flerfaldig brottslighet inte får blir alltför snäv. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* pekar på att det ur systematisk synvinkel kan te sig ologiskt att låta de strängare straffskalorna för grovt brott och synnerligen grovt brott överlappa varandra med endast ett år, samtidigt som straffskalorna för brott av normalgraden och grovt brott föreslås överlappa varandra med två år. *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)* vill varna för andra straffskalor än de som finns i de flesta straffbestämmelser, t.ex. maximum på två eller sex år; väljs det ovanliga sju år som maximum för det näst svåraste brottet bör det finnas mycket starka skäl för detta. *Göteborgs universitet* framför att det är viktigt att försäkra sig om att den föreslagna sänkningen av straffskalan för grov våldtäkt inte får motsatt effekt, dvs. att lagändringen i praktiken leder till en straffsänkning för grov våldtäkt. *RFSU* påpekar att normalgraden och det grova brottet av våldtäkt överlappar onödigt mycket, men godtar ändå förslagen. *Kvinnofronten* anser att straffet för mindre grov våldtäkt ska börja vid fängelse i minst sex månader, att straffet för grov våldtäkt inte ska sänkas och att straffet för sexuellt utnyttjande av barn ska börja vid minst ett års fängelse. Slutligen efterlyser *Barnombudsmannen*, *Linköpings universitet*, *Stockholms läns landsting*, *RFSU* och *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* en översyn av straffen för sexualbrott mot barn.

Skälen för regeringens bedömning och förslag

Synnerligen grovt brott införs inte

Straffskalorna för grov våldtäkt och grov våldtäkt mot barn är fängelse i lägst fyra och högst tio år. När någon döms för flera brott får domstolen enligt bestämmelserna om fängelse i 26 kap. brottsbalken överskrida straffskalan och sätta fängelsestraffet över det svåraste av de högsta straff som kan följa på brotten. Denna möjlighet hänger samman med att domstolen normalt ska bestämma en gemensam påföljd vid flerfaldig brottslighet. Ibland är då det straff som kan följa utan tillämpning av de särskilda reglerna om förhöjt straff inte tillräckligt. Hur mycket det svåraste straffet får överskridas med beror på hur högt det straffet är. Är det svåraste straffet fängelse i fyra år eller längre men kortare än åtta år får straffet inte överskridas med mer än två år. För att överskrida det svåraste straffet med fyra år krävs att detta är fängelse i åtta år eller längre.

Den officiella kriminalstatistiken visar att det under de senaste åren har dömts till fängelse för grov våldtäkt i knappt 20 fall årligen. Flest domar återfinns i spannet fängelse i mellan tre och fem år. Domar med fängelsestraff som är högre än sex år är ovanliga. Någon motsvarande officiell statistik som visar fängelsepåföljden för enbart grov våldtäkt mot barn finns inte, men enligt kommittén tyder uppgifter på att antalet är något färre per år än avseende grov våldtäkt. Även för grov våldtäkt mot barn är det ovanligt att utdömda fängelsestraff överskrider fängelse i sex år.

Av en kortanalys som Brottsförebyggande rådet har gjort (Brå 2015:4) framgår att de genomsnittliga strafftiderna för grov våldtäkt varierade mellan 37,5 och 69 månaders fängelse under åren 2000–2013. Det kan noteras en minskning i utdömda strafftider från år 2005 och framåt. Strafftiderna för grov våldtäkt mot barn varierade mellan 44 och 96 månaders fängelse från det att den särskilda brottsrubriceringen infördes

år 2005 och fram till 2013. Tiderna har de flesta åren legat högre än för övriga grova våldtäkter.

Kommittén föreslår att straffskalorna för grov våldtäkt och grov våldtäkt mot barn delas upp och att ytterligare en svårhetsgrad införs. Straffskalorna föreslås vara fängelse i lägst fyra och högst sju år för grovt brott och fängelse i lägst sex och högst tio år för synnerligen grovt brott. Vid bedömningen av om brottet är synnerligen grovt ska det särskilt beaktas om gärningen har orsakat synnerligt lidande eller synnerligen stor kränkning eller om gärningsmannen har visat synnerligen stor hänsynslöshet eller råhet. Kommittén anser att skälen för att införa ytterligare en grad väger tungt och pekar på att det av statistiken framgår att den övre delen av straffskalan knappt kommer till användning samtidigt som skyddsintresset för sexualbrott är mycket starkt. Som skäl anges också att brottet orsakar svåra skador för såväl offret som samhället. Genom att införa ytterligare en grad för de allvarligaste sexualbrotten skulle, enligt kommittén, både en ökad differentiering avseende de grova brotten och en straffskärpning för de allra allvarligaste brotten kunna uppnås.

Som regeringen anför i avsnitt 4 är det en grundläggande uppgift för samhället att skydda barn och vuxna mot alla former av sexuella kränkningar. Att förebygga och bekämpa sexualbrott förutsätter ett starkt och effektivt straffrättsligt skydd som fortlöpande är föremål för diskussion och förnyade överväganden. En fråga som lyfts fram i olika sammanhang, och som också ingick i kommitténs uppdrag, gäller om det bör införas en allvarligare gärningsform avseende våldtäkt och våldtäkt mot barn med en strängare straffskala än den för grovt brott. Som kommittén anger skulle detta kunna möjliggöra en ökad nyansering av straffmätningen för de grova brotten och en höjd straffnivå för de allvarligaste fallen. Därigenom skulle skyddet mot de mest allvarliga sexualbrotten ytterligare kunna förstärkas och tydliggöras.

Ett synnerligen grovt brott har redan införts för flera andra brottstyper, bl.a. misshandel, vapenbrott och narkotikabrott. Det finns inga principiella hinder mot att göra detsamma avseende våldtäkt och våldtäkt mot barn. I de tidigare fallen har det dock aldrig varit fråga om att dela upp en straffskala med ett så högt straffminimum för det grova brottet som fängelse i fyra år. Exempelvis var minimistraffet för grov misshandel fängelse i ett år och för grovt narkotikabrott fängelse i två år. Det fanns då alltså förhållandevis många år att fördela mellan de två graderna. Regeringen håller med *Svea hovrätt* om att det föreslagna minimistraffet sex års fängelse för det synnerligen grova brottet i förening med de kvalifikationsgrunder som föreslås gör att det kan ifrågasättas om förslaget kommer att medföra annat än marginella effekter. Liknande resonemang för *Stockholms universitet (Kriminologiska institutionen)* och *Kvinnofronten* som konstaterar, utifrån kommitténs exempel på när ett brott bör rubriceras som synnerligen grovt, att de nya brotten endast skulle gälla ett ytterst fåtal och osedvanligt grova övergrepp som det är svårt att tänka sig inte redan i dag skulle rendera ett straff nära straffmaximum.

Därtill kommer den konsekvens som en uppdelning av straffskalorna får för straffmätningen av grov våldtäkt och grov våldtäkt mot barn vid flerfaldig brottslighet. Med tillämpning av de bestämmelser som redogörs för ovan kan det i dag dömas till fängelse i 14 år för flera grova brott. Som ett par remissinstanser påpekar är detta också något som förekommit i

Prop. 2017/18:177 rättspraxis, såsom vid systematiska våldtäkter mot ett eget eller någon annans barn. I det avseendet skiljer sig våldtäktsbrotten från övriga brottstyper där ett synnerligen grovt brott har införts. I andra fall torde det vara ovanligt att vid ett och samma tillfälle ha att bedöma ett stort antal grova brott. Om straffskalorna för de grova brotten delas upp kommer straffmaximum för grovt brott med nödvändighet att bli lägre. Med kommitténs förslag skulle det längsta straffet vid flerfaldig brottslighet, där det allvarligaste brottet utgjort grov våldtäkt eller grov våldtäkt mot barn som inte är synnerligen grov, vara nio år. Det skulle alltså medföra att det högsta möjliga straffet blir påtagligt lägre än i dag och följaktligen innebära en risk för att reaktionen blir mindre ingripande än vad brottslighetens allvar motiverar. Även om konsekvensen skulle kunna lindras genom att, som *Svea hovrätt* och *Åklagarmyndigheten* föreslår, välja ett högre straffmaximum för grovt brott går det inte helt att undvika en sänkning av det högsta straffet för flera grova brott. Enligt regeringen är detta inte godtagbart.

Sammantaget anser regeringen att de fördelar som kan finnas med att införa ett synnerligen grovt brott för våldtäkt och våldtäkt mot barn inte uppväger nackdelarna. Kommitténs förslag i denna del bör därför inte genomföras.

Straffminimum för grov våldtäkt och grov våldtäkt mot barn höjs

Som framgår ovan bedömer regeringen att någon ytterligare gradindelning av våldtäkt och våldtäkt mot barn inte bör göras. Detta innebär emellertid inte att det inte finns anledning att överväga om straffnivån för grov våldtäkt och grov våldtäkt mot barn bör höjas på något annat sätt.

Kommittén uppger att en önskan från lagstiftaren om strängare straff eller en mer differentierad straffvärdebedömning kan åstadkommas antingen genom att ett brott delas in i fler grader så att det uppstår fler minimistraff inom brottet eller genom skärpta minimistraff. I enlighet med uppdraget gjordes en analys av om det borde införas en allvarligare gärningsform med en strängare straffskala och sådana förslag lämnas också. Ett alternativ till detta, som kommittén alltså själv nämner, är emellertid att skärpa minimistraffen. Detta är också något som en remissinstans, *Unizon*, tar upp som ett alternativ till en ytterligare gradindelning. När regeringen föreslog skärpta straffskalor för vissa allvarliga våldsbrott valde den att höja minimistraffen i syfte att åstadkomma en generellt förhöjd straffnivå. Bedömningen gjordes då att sexualbrotten inte borde omfattas av övervägandena, framför allt med hänvisning till att de var föremål för översyn i särskild ordning, dvs. av kommittén (se prop. 2016/17:108 Straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott s. 31). Mot denna bakgrund anser regeringen att det nu bör övervägas att höja straffnivån för grov våldtäkt och grov våldtäkt mot barn genom ett skärpt minimistraff i syfte att säkerställa att straffskalorna motsvarar brottslighetens allvar.

Våldtäktsbrott innebär alltid en allvarlig kränkning av en annan persons integritet och kan avse gärningar av mycket allvarligt slag. Det kan t.ex. handla om gruppvåldtäkter eller övergrepp som varit förenade med sadistiska inslag eller grovt förnedrande handlingar. Statistiken visar dock att straffen ofta ligger i den nedre delen av straffskalan. När det gäller

allvarliga former av avsiktliga angrepp mot enskildas fysiska integritet har det också, sett över en längre tid, skett förändringar i samhället som inneburit att synen på sådana brott är strängare än tidigare. Det gäller t.ex. brott mot liv, grövre misshandelsbrott, grövre frihets- och fridsbrott men även andra brott med inslag av allvarligt våld eller hot om våld.

Enligt regeringens mening återspeglar straffnivån inte de grova våldtäktsbrottens allvar. För att åstadkomma generellt höjda straff för grov våldtäkt och grov våldtäkt mot barn bör straffminimum därför höjas. Även om det numera förekommer andra straffskalesteg än endast hela år, bedöms det på denna nivå som lämpligt med en höjning med ett år. Det innebär att straffskalan blir samma som för synnerligen grov misshandel, fängelse i lägst fem och högst tio år. Härigenom minskar också den onödigt stora överlappningen av straffskalorna för brott av normalgraden och grovt brott som *RFSU* särskilt pekar på.

Regeringen föreslår alltså att straffminimum för grov våldtäkt och grov våldtäkt mot barn ska höjas från fängelse i fyra år till fängelse i fem år. I övrigt föreslås inte några förändringar i straffskalorna.

8.2 Straffskalan för oaktsam våldtäkt och oaktsamt sexuellt övergrepp

Regeringens förslag: Straffet för oaktsam våldtäkt och oaktsamt sexuellt övergrepp ska vara fängelse i högst fyra år.

Kommitténs förslag stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna: *Riksdagens ombudsmän, Svea hovrätt, Göteborgs tingsrätt* och *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* tillstyrker eller har inte några invändningar mot förslaget. *Sveriges advokatsamfund* anser att straffskalan ska vara väsentligt lägre än för uppsåtliga brott. *Stockholms universitet (Kriminologiska institutionen)* invänder mot straffskalan för oaktsam våldtäkt och menar att steget från en gärning som inte tidigare varit kriminaliserad till ett straffmaximum om fyra år måste ses som anmärkningsvärt stort.

Skälen för regeringens förslag: Ett grovt oaktsamt brott är normalt sett inte lika straffvärt som ett uppsåtligt brott. Straffet för oaktsam våldtäkt och oaktsamt sexuellt övergrepp bör därför vara lägre än för motsvarande uppsåtliga brott. Kommittén föreslår att straffskalan för båda brotten ska vara fängelse i högst fyra år, vilket endast någon remissinstans invänder mot såsom för sträng. Även om det inte är självklart att samma skala ska gälla för båda brotten framstår det enligt regeringen ändå som en rimlig ordning. Den föreslagna straffskalan är tillräckligt vid för att rymma gärningar av varierande slag och svårhetsgrad och bedöms även i övrigt som ändamålsenligt utformad utifrån minimi- och maximistraffen. En sådan straffskala, som kommer att överensstämja med den för våldtäkt som är att anse som mindre grov, bedöms därför som lämplig. I det sammanhanget noteras särskilt *Svea hovrätts* uppfattning att straffskalan godtas även med den utformning av straffansvaret som hovrätten föreslår och som regeringen i allt väsentligt följer.

8.3 Kvalifikationsgrunder

Regeringens förslag: I kvalifikationsgrunderna för grov våldtäkt och grovt sexuellt övergrepp ska det göras ett tillägg som innebär att det särskilt ska beaktas om gärningsmannen med hänsyn till offrets låga ålder visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Vidare ska de befintliga omständigheterna anpassas till brottens ändrade konstruktion.

Kommitténs förslag stämmer i huvudsak överens med regeringens. Kommittén föreslår en delvis annorlunda utformning av lagtexten. I konsekvens med förslagen om att införa ett synnerligen grovt brott för våldtäkt och våldtäkt mot barn lämnar kommittén även förslag till kvalifikationsgrunder för dessa brott.

Remissinstanserna: Bland andra *Riksdagens ombudsmän, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Stockholms tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Domstolsverket, Socialstyrelsen, Länsstyrelsen Stockholm, Göteborgs universitet, Amnesty, Brottsofferjouren, RFSL, RFSU, Roks och Svenska kyrkan* är positiva till eller har ingen invändning mot förslaget att införa en ny kvalifikationsgrund avseende grov våldtäkt och grovt sexuellt övergrepp som innebär att det särskilt ska beaktas om brottet riktat sig mot ett barn. *Svea hovrätt* har ingen erinran mot att offrets låga ålder uttryckligen bör beaktas vid bedömningen av om vissa sexualbrott är att anse som grova, men framhåller att omständigheten inte ensam torde vara tillräcklig eftersom det straffrättsliga skyddet för barn som fyllt 15 år i så fall skulle vara starkare än för barn som är yngre än så. Det avgörande bör enligt hovrätten vara att den omständigheten att målsäganden är ett barn i sig leder till att gärningsmannen kan anses ha visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Även *Åklagarmyndigheten*, som välkomnar en förstärkning av det straffrättsliga skyddet för denna grupp, lämnar synpunkter på lagtexten. Myndigheten anser att det kan finnas en risk för oklarhet rörande begreppet ”barn” och noterar att kommittén syftar på personer som inte fyllt 18 år och inte på barn i betydelsen avkomling. *Barnombudsmannen, Länsstyrelsen Östergötland, Linköpings universitet, Stockholms läns landsting, ECPAT, Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Unizon* tillstyrker förslaget, men anser att det inte bör krävas ytterligare försvårande omständigheter för att bedöma ett brott som grovt. Också *Kvinnofronten* anser att ett brott som riktar sig mot ett barn i denna åldersgrupp alltid ska bedömas som grovt och att det ska gälla oavsett vad gärningsmannen säger sig ha trott eller förstått om barnets ålder. *Judex+* lämnar en liknande synpunkt och menar att det i första hand bör föreligga ett strikt ansvar i förhållande till barnets ålder. *Stockholms universitet (Juridiska fakultetsnämnden)* vill varken tillstyrka eller avstyrka förslaget.

Vissa remissinstanser lämnar i anslutning till förslagen om ett synnerligen grovt brott synpunkter på olika kvalifikationsgrunder. *Svea hovrätt* anser att det, utan en analys av när domstolarna funnit att straffvärdet för ett enstaka fall av grov våldtäkt motsvarat eller överstigit sex års fängelse och om omständigheterna i dessa fall varit sådana att de

motsvarat de föreslagna kvalifikationsgrunderna för det synnerligen grova brottet, inte är möjligt att ta ställning till om de föreslagna grunderna är ändamålsenliga för att uppnå syftet. *Barnombudsmannen* menar att det vid bedömningen av om brottet våldtäkt mot barn är synnerligen grovt även bör beaktas om övergreppet har pågått under en längre tid eller om övergreppet har utförts av en person inom barnets trygghetskrets eller på en plats där barnet ska kunna känna sig tryggt. Dessa omständigheter, liksom att ett brott innefattar ett stort antal övergrepp, bör enligt *Linköpings universitet* och *Stockholms läns landsting* vara kriterier för att övergreppet ska ses som grovt. *Södersjukhuset* menar att övergrepp med fler sexuella handlingar respektive övergrepp där mer än en gärningsperson deltagit bör inkluderas som exempel på när brottet bör bedömas som grovt respektive synnerligen grovt. *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)* anser att det vid svårhetsgradering och straffvärdebedömning bör uppmärksammas mer att olika grupper, t.ex. äldre, utvecklingsstörda och transpersoner, har en förhöjd risk att utsättas för sexuella kränkningar av olika slag. Enligt *Göteborgs universitet* bör det övervägas om ytterligare en omständighet bör införas som ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt, nämligen att förövaren spelar in våldtäkten, sprider inspelningarna eller sänder övergreppet i realtid över internet. Även *Kvinnofronten* tar upp att förövaren dokumenterat övergreppet som en faktor som bör få till följd att en våldtäkt ska anses grov och uppger att en sådan dokumentation gör offrets lidande både svårare och mer långvarigt, även i de fall den inte har spritts. *Brottsofferjouren* framhåller att ur ett brottsofferperspektiv bör både fysiskt och psykiskt våld vägas in i bedömningen av om ett brott är synnerligen grovt.

Skälen för regeringens förslag

Skärpt syn på sexualbrott mot barn mellan 15 och 18 år

Före 2005 års reform skulle det enligt bestämmelsen om grov våldtäkt uttryckligen tas hänsyn till offrets låga ålder vid bedömningen av om gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet eller råhet. När straffbestämmelsen om våldtäkt mot barn infördes ansågs det dock inte längre finnas något behov av att i lagtexten ange offrets låga ålder som ett särskilt rekvisit för grovt brott. Med hänvisning till tidigare förarbetsuttalanden angavs emellertid att det kan finnas skäl att bedöma övergrepp även mot äldre barn som grova och att rekvisitet att gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet eller råhet i vissa fall torde omfatta även sådana omständigheter. Det framhölls också att avsikten inte var att på något sätt ändra den praxis på området som gällde för övergrepp mot barn mellan 15 och 18 år. (Se prop. 2004/05:45 s. 57 och 139.)

Enligt kommittén har tolkningen av bestämmelsen i det här avseendet visat sig tämligen restriktiv i rättstillämpningen. För att skärpa synen på brott som riktar sig mot unga brottsoffer föreslår kommittén att det i bestämmelserna om grov våldtäkt och grovt sexuellt övergrepp ska läggas till att det vid bedömningen av om brottet är grovt särskilt ska beaktas om brottet riktat sig mot ett barn. Förslaget mottas mycket positivt av remissinstanserna. Även regeringen anser att det är angeläget med ett starkt skydd för barn mot sexuella övergrepp. I syfte att säkerställa att

Prop. 2017/18:177 offrets låga ålder får ett tydligt genomslag som kvalificerande omständighet i rubriceringsfrågan bör det införas en reglering av den innebörd som kommittén föreslår. I likhet med *Svea hovrätt* anser regeringen dock att det finns anledning att utforma bestämmelsen på ett något annat sätt än enligt kommitténs förslag. Förhållandet att offrets ålder är låg bör, i stället för att anges som en särskild kvalifikationsgrund, vara en sådan omständighet som innebär att gärningsmannen kan anses ha visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Utformningen bedöms på så sätt bli mer nyanserad samt överensstämmer dessutom bättre med motsvarande bestämmelse i brottet grov våldtäkt mot barn och hur kvalifikationsgrunden avseende grov våldtäkt uttrycktes före år 2005. En sådan lösning tar även hand om den språkliga oklarhet som *Åklagarmyndigheten* menar att kommitténs förslag har.

När motsvarande omständighet infördes år 1992 uttalades att avsikten med att särskilt nämna offrets låga ålder var att ge uttryck för det särskilda skydd som mindre barn bör ha mot sexuella övergrepp samt att offrets ålder allmänt sett bör tillmätas större betydelse ju lägre den är. Det uttalades vidare att detta självfallet inte utesluter att det, bl.a. med hänsyn till offrets personliga omständigheter, kan finnas anledning att bedöma även övergrepp mot äldre barn som grova. (Se prop. 1991/92:35 s. 11–13.) Men hänsyn till de särskilda straffbestämmelserna om sexualbrott mot barn som numera finns bör omständigheten framför allt få betydelse när det gäller brottsoffer som har fyllt 15 men inte 18 år. Den kan dock även vara relevant för brottsoffer som är yngre än 15 år om det inte går att styrka att gärningsmannen haft uppsåt till eller varit oaktksam beträffande omständigheten att barnet varit under 15 år.

Flera remissinstanser, bl.a. *Barnombudsmannen*, *Linköpings universitet*, *Stockholms läns landsting* och *ECPAT*, anser att det inte bör krävas ytterligare försvårande omständigheter än denna för att ett brott ska bedömas som grovt. Precis som tidigare och i enlighet med vad som i allmänhet gäller ska domstolen emellertid göra en helhetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet.

Sammanfattningsvis föreslår regeringen ett tillägg i kvalifikationsgrunderna för grov våldtäkt och grovt sexuellt övergrepp som innebär att det särskilt ska beaktas om gärningsmannen med hänsyn till ”offrets låga ålder” visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

Kvalifikationsgrunderna i övrigt

Som en följd av att straffansvaret för våldtäkt och sexuellt övergrepp föreslås ta sin utgångspunkt i om frivillighet föreligger, och alltså inte förutsätta att gärningsmannen använt sig av t.ex. våld eller hot, måste kvalifikationsgrunderna för dessa brott justeras. Det finns inte heller längre någon anledning till att grunderna ska uttryckas på olika sätt i de båda bestämmelserna, eftersom den enda skillnaden mellan brotten blir vilken sexuell handling det varit fråga om. Sådana förslag, som i allt väsentligt överensstämmer med kommitténs, lämnas därför av regeringen.

Några remissinstanser lämnar i samband med förslagen om ett synnerligen grovt brott för våldtäkt och våldtäkt mot barn förslag på ytterligare kvalifikationsgrunder avseende de grova brotten. Enligt *Linköpings universitet* och *Stockholms läns landsting* bör ett övergrepp

mot barn bedömas som grovt bl.a. om det pågått under en längre tid eller innefattat ett stort antal övergrepp eller om det har utförts av en person inom barnets trygghetskrets. *Södersjukhuset* lämnar liknande synpunkter och anser att övergrepp med flera sexuella handlingar eller där mer än en gärningsperson deltagit bör vara exempel på när ett brott är grovt. Flera av dessa omständigheter är emellertid sådana som redan ska beaktas. Exempelvis finns det ofta anledning att bedöma upprepade eller långdragna övergrepp som grova med hänvisning till att gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet eller råhet (se prop. 1991/92:35 s. 14 och prop. 2004/05:45 s. 144). Beträffande såväl våldtäkt som våldtäkt mot barn framgår det uttryckligen att det vid bedömningen av om brottet är grovt särskilt ska beaktas om flera personer angripit offret. Vidare ska, enligt de allmänna bestämmelserna om straffmätning, som försvärande omständighet vid bedömningen av straffvärdet särskilt beaktas om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person (29 kap. 2 § 8 brottsbalken). Mot denna bakgrund och med hänsyn till att de omständigheter som särskilt ska beaktas i rubriceringsfrågan endast är exemplifierande saknas det skäl att föreslå några ändringar med anledning av de lämnade synpunkterna.

Både *Göteborgs universitet* och *Kvinnofronten* tar upp den omständigheten att förövaren dokumenterat övergreppet. Regeringen delar remissinstansernas oro när det gäller spridning av bilder med känsligt innehåll. För att förstärka det straffrättsliga skyddet för den personliga integriteten och för att anpassa skyddet till teknik- och samhällsutvecklingen infördes den 1 januari 2018 ett nytt gradindelad brott som tar sikte på intrång i privatlivet genom spridning av integritetskänsliga bilder eller andra uppgifter. Den nya straffbestämmelsen om olaga integritetsintrång träffar spridning av bl.a. bild på någon som utsatts för ett brott som innefattar ett angrepp mot person, frihet eller frid, t.ex. ett sexualbrott eller ett våldsbrott. Vid bedömningen av om ett brott är grovt är bildens eller uppgiftens innehåll av särskild betydelse. Till exempel kan spridning av bilder med ett sexuellt innehåll, såsom exempelvis filmade samlag, leda till särskilt allvarliga intrång i privatlivet (se prop. 2016/17:222 Ett starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten s. 34–37, 97 och 98). Att ett övergrepp fotograferas eller filmas kan utan tvivel medföra svåra psykiska påfrestningar för den som drabbas. Vetskapen om att andra har möjlighet att fortsätta titta på kränkningen kan, särskilt om brottsoffret är ungt, innebära ett svårt lidande och en känsla av att övergreppet inte tar slut. Sedan tidigare gäller att det vid bedömningen av om gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet eller råhet är av betydelse bl.a. om övergreppet har varit förenat med sadistiska inslag eller grovt förnedrande handlingar (se prop. 1991/92:35 s. 14). Även det förhållandet att övergreppet har dokumenterats på bild eller film, särskilt om det har skett i syfte att sprida dessa, bör kunna medföra att gärningsmannen bedöms ha visat särskild hänsynslöshet (jfr SOU 2001:14 s. 183, 275 och 556). Brottet bör alltså i sådana fall kunna bedömas som grovt, men detta är något som ytterst får bedömas i rättstillämpningen. Liksom i andra fall ska, vid den samlade bedömning som alltid ska göras, gärningens svårhet totalt sett motivera att brottet bedöms som grovt (se prop. 2004/05:45 s. 139 och 140).

8.4 Våldtäktsbrott som är att anse som mindre grovt

Regeringens förslag: I straffbestämmelsen om sexuellt utnyttjande av barn ska ”mindre allvarligt” ersättas med ”mindre grovt”.

Kommitténs förslag stämmer inte överens med regeringens. Kommittén föreslår att ”mindre grovt” ska ersättas med ”mindre allvarligt” i bestämmelsen om våldtäkt.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser har inte några synpunkter på hur den lindrigare formen av brottet uttrycks. *Svea hovrätt* uppger sig inte ha någon erinran mot förslaget. *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* tillstyrker förslaget. Enligt *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)* är det inte avgörande om formuleringen ”mindre grovt” eller ”mindre allvarligt” väljs, utan det avgörande är konsekvens i lagstiftningen. *Göteborgs universitet* ställer sig tveksam till förslaget och anser att det är av vikt att förbehålla våldsutsatta rätten att definiera vad de upplever som allvarligt och låta lagen definiera vad som är att betrakta som grovt. Liknande synpunkter lämnas av *Kvinnofronten*, som motsätter sig förslaget. Inte heller *RFSU* och *Roks* anser att ”mindre allvarligt” är en lämplig benämning.

Skälen för regeringens förslag: Beträffande såväl våldtäkt som våldtäkt mot barn finns det en möjlighet att döma enligt en mindre sträng straffskala, se nuvarande 6 kap. 1 § tredje stycket brottsbalken (våldtäkt) respektive 6 kap. 5 § brottsbalken (sexuellt utnyttjande av barn).

Vad gäller själva uttryckssättet anges det i bestämmelsen om våldtäkt att brottet är att anse som ”mindre grovt” medan det avseende sexuellt utnyttjande av barn hänvisas till att brottet är att anse som ”mindre allvarligt”. Kommittén anser att denna språkliga skillnad bör tas bort och föreslår att ”mindre grovt” ersätts med ”mindre allvarligt” i våldtäktsbestämmelsen. Även regeringen anser att uttryckssättet i bestämmelserna bör vara enhetligt. Kommitténs förslag får dock viss remisskritik, som går ut på att ”mindre allvarligt” inte är en lämplig benämning i detta sammanhang. Regeringen har förståelse för den synpunkten. En ändring i enlighet med kommitténs förslag skulle också innebära en återgång till lydelsen före år 2005, då bestämmelsen ändrades och bedömningen gjordes att ”mindre grovt” var att föredra. Detta uttryck förekommer också i flera andra straffbestämmelser. Regeringen anser därför att formuleringen i våldtäktsbestämmelsen bör behållas och föreslår i stället, för att uppnå enhetlighet mellan bestämmelserna i 6 kap. brottsbalken, att paragrafen om sexuellt utnyttjande av barn ändras så att ”mindre allvarligt” där ersätts med ”mindre grovt”. Någon saklig ändring följer inte av detta.

Regeringens förslag: Bestämmelsen i 27 kap. 20 d § andra stycket 4 rättegångsbalken ska ändras så att hänvisningar görs till våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första stycket och grovt sexuellt övergrepp enligt 6 kap. 2 § andra stycket brottsbalken.

Regeringens bedömning: Brottsbalkens 6 kap. bör inte upphävas och ersättas av ett nytt kapitel.

Kommitténs förslag och bedömning stämmer delvis överens med regeringens. Kommittén gör bedömningen att 6 kap. brottsbalken bör upphävas och ersättas av ett nytt kapitel samt lämnar ett sådant förslag. I konsekvens med detta föreslår kommittén även en ändring i straffbestämmelsen om olaga förföljelse.

Remissinstanserna: Ingen remissinstans yttrar sig särskilt om förslaget till ändring i rättegångsbalken.

Flera remissinstanser, bl.a. *Hovrätten över Skåne och Blekinge*, *Åklagarmyndigheten*, *ECPAT*, *RFSU* och *Stiftelsen Allmänna Barnhuset*, tillstyrker eller har inte några invändningar mot förslaget om en ny struktur i 6 kap. brottsbalken. *Svea hovrätt* menar däremot att strukturen inte kan anses brista i tydlighet på ett sätt som gör det nödvändigt med någon ändring, men har i och för sig inte någon erinran mot att brott mot barn samlas i kapitlet. Hovrätten vill även, precis som *Åklagarmyndigheten*, behålla den nuvarande kapitelrubriken. Liknande uppfattning har *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)* som inte är övertygat om att kapitlet bör få en annan rubrik, medan *Amnesty* ställer sig bakom förslaget. *Svea hovrätt* och *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)* tar upp frågan om underrubriker och ifrågasätter såväl behovet av som vissa namn på rubrikerna. Slutligen tillstyrker bl.a. *Stockholms tingsrätt*, *Stockholms universitet (Juridiska fakultetsnämnden)*, *Barnombudsmannen* och *ECPAT* förslaget att dela upp straffbestämmelsen om sexuellt ofredande. *Svea hovrätt*, *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)* och *Stiftelsen Allmänna Barnhuset* är i och för sig positiva till en uppdelning, men lämnar synpunkter på regleringens utformning.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: I 27 kap. 20 d § rättegångsbalken regleras vad som avses med hemlig rumsavlyssning och för vilka brott sådan avlyssning får användas vid en förundersökning. Paragrafen innehåller hänvisningar till 6 kap. brottsbalken som måste ändras till följd av regeringens förslag där. Kommitténs förslag innebär att hemlig rumsavlyssning kan komma att användas även vid sådana gärningar som enligt nuvarande lagstiftning omfattas av straffbestämmelserna om sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning och grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning. Detta följer av förslaget att dessa gärningar i stället ska omfattas av bestämmelserna om våldtäkt och sexuellt övergrepp och är enligt regeringen rimligt. Hänvisningar bör alltså göras till våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första stycket och grovt sexuellt övergrepp enligt 6 kap. 2 § andra stycket brottsbalken.

Kommittén gör bedömningen att 6 kap. brottsbalken bör upphävas och ersättas av ett nytt kapitel. Som skäl anförs bl.a. att en rad genomgripande

Prop. 2017/18:177 förändringar föreslås i kapitlet och att en omdisponering skulle göra att det får en bättre lagteknisk systematik.

Regeringens förslag till lagändringar innebär i huvudsak att det införs en frivillighetsbaserad reglering beträffande våldtäkt och sexuellt övergrepp och att det för dessa brott även ska finnas ett särskilt oaktsamhetsansvar. Dessutom ändras bl.a. vissa straffskalor liksom bestämmelsen om det subjektiva rekvisitet avseende ett barns ålder. Enligt regeringens mening är dessa ändringar inte så genomgripande att kapitlet behöver ersättas av ett nytt med en helt annan struktur. Tvärtom skulle detta felaktigt kunna uppfattas som att det har gjorts en total översyn av kapitlet och dess bestämmelser i sak. Det skulle också kunna skapa en osäkerhet kring vilken relevans den praxis och de vägledande motivuttalanden som finns i fråga om nuvarande bestämmelser i 6 kap. ska tillmätas i fortsättningen. Regeringen är inte heller övertygad om att omdisponeringen med de föreslagna mellanrubrikerna skulle medföra en ökad tydlighet. Exempelvis föreslås att de särskilda sexualbrotten mot barn ska samlas under en egen rubrik med den beteckningen, trots att det även bland de brott som kommittén föreslår ska inordnas under rubrikerna ”Allmänna brott mot den sexuella integriteten” och ”Övriga brott” finns brott som kan begås mot barn. Sammantaget bedömer regeringen att det inte finns behov av att upphäva kapitlet och ersätta det med ett nytt.

Vid denna bedömning krävs det inte någon lagändring i straffbestämmelsen om olaga förföljelse.

10 Bättre stöd till målsäganden

Regeringens förslag: När en förundersökning om brott enligt 6 kap. brottsbalken har inletts eller återupptagits ska anmälan om målsägandebitråde göras omedelbart, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av ett sådant biträde.

Kommitténs förslag stämmer i huvudsak överens med regeringens. Kommittén föreslår att när en förundersökning om brott enligt 6 kap. brottsbalken har inletts eller återupptagits ska frågan om förordnande av målsägandebitråde prövas omedelbart.

Remissinstanserna: En övervägande majoritet remissinstanser, bl.a. *Riksdagens ombudsmän, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Stockholms tingsrätt, Jönköpings tingsrätt, Umeå tingsrätt, Domstolsverket, Länsstyrelsen Stockholm, Uppsala universitet (Juridiska institutionen), Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid), Göteborgs universitet, Stockholms universitet (Juridiska fakultetsnämnden), Linköpings universitet, Amnesty, Brottsofferjouren, ECPAT, Fatta, Fatta man, Föreningen Tillsammans, Kvinnofronten, RFSL, RFSU, Roks, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Stödcentrum Humlegården, Svenska kyrkan, Sveriges Kvinnolobby och Unizon, tillstyrker förslaget. Riksdagens ombudsmän påpekar att om förslaget i Häktes- och restriktionsutredningen om möjligheten för åklagare att tillfälligt förordna offentlig försvarare för den som misstänks för brott genomförs, kan det*

finnas anledning att överväga ett motsvarande system för förordnande av målsägandebitråde utanför kontorstid. *Svea hovrätt* anser att den föreslagna handlingsdirigerande regeln bör införas genom ett tillägg till 23 kap. 5 § första stycket rättegångsbalken, som gäller förundersökningsledares skyldighet att göra anmälan hos rätten om biträden. *Södersjukhuset* tycker att förslaget inte är tillräckligt för att tillgodose den brottsutsatts eller samhällets behov.

Skälen för regeringens förslag: Redan i dag är det lagstiftarens intention att i stort sett alla personer som utsatts för sexualbrott ska få ett målsägandebitråde förordnat för sig och att en förundersökning ska inledas så snart det på grund av anmälan eller av annat skäl finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats. Upprepade granskningar visar dock att inte alla målsägande får ett biträde förordnat för sig. Förordnanden sker inte heller tidigt under brottsutredningen trots att flera granskningar visar att ett tidigt förordnande av målsägandebitråde har stor betydelse vid utredning och lagföring av sexualbrott. Regeringen delar kommitténs bedömning att det är viktigt att målsägandebiträden förordnas tidigt i processen.

Kommittén föreslår att frågan om förordnande av målsägandebitråde ska prövas omedelbart när en förundersökning om sexualbrott har inletts eller återupptagits. Kommitténs förslag reglerar alltså rättens prövning av en framställan om målsägandebitråde. Domstolarnas beslutsfattande har dock inte i någon granskning som kommittén har tagit del av framhållits som problematisk eller som en bidragande orsak till att målsägandebitråde inte förordnas i ett tidigt skede i brottsutredningen. Liksom kommittén är regeringen av uppfattningen att domstolarna utan dröjsmål prövar en begäran om förordnande av målsägandebitråde. Olika utredningar har dock visat att förundersökningsledarna inte sällan avvaktar med att göra en framställan till rätten om förordnande av målsägandebitråde till dess han eller hon anser att behov av biträde finns. En handlingsdirigerande regel bör därför i stället i enlighet med *Svea hovrätts* förslag införas genom ett tillägg till 23 kap. 5 § första stycket rättegångsbalken, som rör förundersökningsledares skyldighet att göra anmälan hos rätten om biträden.

Således bör det föreskrivas att anmälan om målsägandebitråde ska göras omedelbart när förundersökning om brott enligt 6 kap. brottsbalken har inletts eller återupptagits, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde. Undantaget bör av legalitetsskäl framgå av lagtexten. En undantagssituation kan t.ex. handla om en vuxen person som har utsatts för ett mindre allvarligt sexuellt ofredande. Det kan också handla om situationer där det står helt klart för polis och åklagare att brott inte har begåtts, t.ex. för att någon brottsförutsättning saknas. Undantaget bör dock tillämpas restriktivt.

Den föreslagna ordningen kan komma att innebära att behov av beslut om förordnande av målsägandebitråde i större omfattning uppstår utanför ordinarie kontorstid. Ett målsägandebitråde kan redan i dagsläget få ersättning för arbete som utförts innan förordnande skett, om arbetet varit av mindre omfattning eller av brådskande art. Därmed bör ett målsägandebitråde kunna delta vid förhör som t.ex. hålls utanför ordinarie arbetstid med målsäganden i tiden före ett beslut om förordnande.

11 Ikräftträdande- och övergångsbestämmelser

Regeringens förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 juli 2018.
Regeringens bedömning: Några särskilda övergångsbestämmelser behövs inte.

Kommitténs förslag och bedömning stämmer överens med regeringens utom vad gäller föreslaget datum för ikraftträdandet.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser yttrar sig inte särskilt över kommitténs förslag och bedömning. *Åklagarmyndigheten* uppger att de omfattande förändringar som föreslås av 6 kap. brottsbalken bl.a. medför behov av åtgärder i myndighetens ärendehanteringssystem och att den av kommittén föreslagna tidpunkten för ikraftträdandet därför framstår som alltför optimistisk.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: Lagändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt. Regeringen föreslår att detta sker den 1 juli 2018. Det kan noteras att regeringens förslag till lagändringar inte är lika genomgripande som kommitténs och inte innebär att 6 kap. brottsbalken upphävs och ersätts med ett nytt kapitel.

Av 5 § lagen (1964:163) om införande av brottsbalken följer att ingen får dömas för en gärning för vilken det inte var stadgat straff när den begicks. Vidare följer att straff ska bestämmas efter den lag som gällde när gärningen företogs om inte annan lag, som leder till frihet från straff eller till lindrigare straff, gäller när dom meddelas. Några särskilda övergångsbestämmelser beträffande straffbestämmelserna behövs därför inte. Inte heller i fråga om övriga lagförslag fordras övergångsbestämmelser.

12 Kostnader och andra konsekvenser

12.1 Ekonomiska konsekvenser

12.1.1 Förslagen om ändringar i sexualbrottslagstiftningen

Regeringens bedömning: Förslagen om ändringar i sexualbrottslagstiftningen kommer att medföra ökade kostnader för Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, Sveriges Domstolar, Kriminalvården och Brottsoffermyndigheten. Regeringen har i budgetpropositionen för 2018 föreslagit att kostnadsökningarna för rättsliga biträden finansieras genom en höjning av anslaget 1:12 Rättsliga biträden m.m. Övriga kostnader bedöms rymmas inom myndigheternas befintliga anslag.

Kommitténs bedömning stämmer i huvudsak överens med regeringens. Kommittén berör inte särskilt frågan om huruvida införandet

av ett oaktanshetsansvar för vissa sexualbrott innebär ökade kostnader för rättsliga biträden.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser yttrar sig inte särskilt i frågan. *Hovrätten över Skåne och Blekinge* och *Malmö tingsrätt* befarar att en ändring av sexualbrottslagstiftningen sannolikt kommer leda till en ökning av anmälningar och lagföringar vilket i sin tur medför avsevärt ökade kostnader för rättsväsendet. *Domstolsverket* anser att det är svårt att uppskatta vilka ekonomiska konsekvenser som de föreslagna förändringarna kommer att medföra för Sveriges Domstolar. Enligt verket kommer förslagen dock sannolikt innebära att kostnaderna för målsägandebiträden kommer att öka. *Kriminalvården* framhåller att föreslagna förändringar kan innebära att fler kommer att misstänkas för anhållnings- och häktningsgrundande brott, vilket i så fall skulle kunna resultera i ökade kostnader för häktesverksamheten. En ytterligare faktor som enligt Kriminalvården bör beaktas är att den klientgrupp som berörs av lagändringarna är särskilt kostnadsdrivande när det gäller placeringsmöjligheter i anstalt, särskild behandlings- och programverksamhet i anstalt och frivård samt särskilt utbildad personal. Kriminalvården kan mot denna bakgrund behöva återkomma om kostnadsökningarna blir högre än vad kommittén beräknat. *RFSU* delar inte kommitténs bedömning att förslagen kan rymmas inom befintliga anslag utan anser det nödvändigt att extra resurser tilldelas för att respektive myndighet ska kunna arbeta tillfredsställande mot sexuellt våld.

Skälen för regeringens bedömning: Antalet anmälningar om sexualbrott kan komma att öka som en följd av den samhällsdebatt som redan uppkommit. En sådan ökning noterades efter både sexualbrottsreformen år 2005 och lagändringarna år 2013. Om effekten av regeringens förslag blir densamma som vid tidigare lagändringar på sexualbrottsområdet skulle det innebära att kostnaderna för myndigheterna inom rättsväsendet ökar. Hur stor kostnadsökningen skulle kunna bli är svårt att uttala sig om. Antalet anmälningar om brott varierar och varje sådan tillfällig variation kan inte leda till ökade eller minskade anslag för myndigheterna inom rättsväsendet. Regeringen gör bedömningen att myndigheterna kan rymma en eventuell kostnadsökning till följd av ökade anmälningar inom befintliga anslag.

Förslaget att införa ett särskilt oaktanshetsansvar för vissa sexualbrott bedöms leda till fler fällande domar, dels för att åklagare kan komma att väcka åtal i fler fall, dels för att ett antal mål som tidigare skulle ha lett till ogillade åtal på grund av bristande uppsåt kan komma att leda till fällande domar för oaktansamma brott. Hur många fall det kan röra sig om är omöjligt att uppskatta. Det är dock sannolikt att antalet fällande domar med fängelse som utdömd påföljd kommer att öka till följd av förslaget. Detsamma gäller antalet utdömda frivårdspåföljder. Den kostnadsökning som drabbar Kriminalvården bedöms rymmas inom myndighetens befintliga anslag. Förslaget om oaktanshetsansvar bedöms även leda till ökade kostnader för rättsliga biträden. Enligt regeringens bedömning uppgår kostnaderna till ca två miljoner kronor per år. Regeringen har i budgetpropositionen för år 2018 föreslagit att kostnadsökningarna för rättsliga biträden finansieras genom en höjning av anslaget 1:12 Rättsliga biträden m.m. (jfr prop. 2017/18:1 utg.omr. 4 avsnitt 2.8.12).

Förslagen innebär att det kriminaliserade området utvidgas även genom att vissa gärningar hänförs till andra, allvarigare, brott än enligt nuvarande reglering. Vidare höjs straffminimum för två brott, grov våldtäkt och grov våldtäkt mot barn. Förslagen innebär således att straffen kommer att skärpas för vissa gärningar. Straffskärpningarna bedöms leda till ökade kostnader för Kriminalvården. Hur stor kostnadsökningen blir är beroende av flera olika faktorer, bl.a. hur domstolarna kommer att tillämpa de nya bestämmelserna. Kostnadsökningarna för Kriminalvården kommer inte att uppstå omedelbart, utan först på längre sikt. Dessa bedöms rymmas inom myndighetens befintliga anslag.

Förslaget om en ändring av oaktsamhetskravet för gärningsmän i förhållande till brottsoffrets ålder vid sexualbrott mot barn kan förväntas leda till att antalet frivårdspåföljder och fängelsestraff ökar, eftersom det kan antas medföra att ett något större antal personer döms för sexualbrott mot barn. Frågan om omfattningen av en sådan ökning av antalet fängelsestraff och frivårdspåföljder är emellertid svårbedömd, varför även storleken på kostnadsökningen för Kriminalvården är osäker. Regeringens bedömning är dock att kostnadsökningarna som föranleds av lagändringen ryms inom ramen för befintliga anslag.

Förslagen kommer även att påverka den brottsskadeersättning som utbetalas av Brottsoffermyndigheten. Hur mycket den kommer att påverkas är svårt att uppskatta. Förutom de svårigheter vad gäller möjligheten att uppskatta hur många fler fall det kan bli fråga om varje år tillkommer osäkerheten som avser nivån på den kränkingsersättning som kommer att beslutas för de oaktsamma brotten. Regeringen gör bedömningen att den kostnadsökning som kan komma att drabba Brottsoffermyndigheten ryms inom såväl själva förvaltningsanslaget som inom befintligt anslag för brottsskadeersättning.

12.1.2 Förslaget om ändring i rättegångsbalken om målsägandebiträde

Regeringens bedömning: Förslaget att anmälan om målsägandebiträde ska ske omedelbart när en förundersökning har inletts eller återupptagits i ärenden som rör sexualbrott kommer att leda till ökade kostnader för rättsliga biträden. Regeringen har i budgetpropositionen för 2018 föreslagit att kostnadsökningarna finansieras genom en höjning av anslaget 1:12 Rättsliga biträden m.m.

Kommitténs bedömning stämmer inte överens med regeringens. Kommittén gör bedömningen att de ökade kostnaderna inte bör bli större än att de på kort tid kan rymmas inom Sveriges Domstolars befintliga anslag för rättsliga biträden.

Remissinstanserna: De flesta remissinstanser yttrar sig inte särskilt i frågan. *Domstolsverket* anser att det är svårt att uppskatta vilka ekonomiska konsekvenser som de föreslagna förändringarna kommer att medföra för Sveriges Domstolar. Enligt verket kommer förslagen dock sannolikt innebära att kostnaderna för målsägandebiträden kommer att öka.

Skälen för regeringens bedömning: Enligt gällande rätt är det i det närmaste obligatoriskt att ett målsägandebitråde utses för i princip alla målsägande som har anmält att de har utsatts för sexualbrott. Eftersom flera granskningar ändå har visat att lagen i praktiken inte följs i det här avseendet är det regeringens bedömning att förslaget kommer leda till ökade kostnader för staten. Hur stor kostnaden blir är svårt att uppskatta. Det beror bl.a. på att det inte finns någon statistik över hur stor andel av målsägandebiträdena som förordnas vid just sexualbrott. Det finns inte heller någon statistik över hur snart efter att förundersökningen har inletts eller återupptagits som målsägandebiträden utses. Det innebär att det är svårt att uppskatta dels hur många fler förordnanden det kan bli fråga om, dels hur stor kostnaden blir per ärende jämfört med nu. Den kostnadsökning som kan följa beror framför allt på att förordnande av målsägandebitråde kommer att ske tidigare i processen.

Regeringen uppskattar att ett genomförande av förslaget skulle leda till att målsägandebitråde i snitt utses tidigare i hälften av de anmälda fallen vilket skulle innebära att förordnandet tidigareläggs i drygt 3 600 fall årligen. Om kostnadsökningen som följer i snitt motsvarar ett merarbete om två timmars arbete och en timmas tidsspillan skulle förslaget leda till ökade kostnader med drygt 14 miljoner kronor årligen. Regeringen har därför i budgetpropositionen för 2018 föreslagit att kostnadsökningarna för rättsliga biträden finansieras genom en höjning av anslaget 1:12 Rättsliga biträden m.m. (jfr prop. 2017/18:1 utg.omr. 4 avsnitt 2.8.12). Sammantaget föreslår därmed regeringen att detta anslag höjs med 16 miljoner kronor för att omhänderta förslaget (se även avsnitt 12.1.1).

12.2 Övriga konsekvenser

12.2.1 Konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet

Regeringens bedömning: Förslagen om ändringar i sexualbrottslagstiftningen förväntas medföra positiva effekter för det brottsförebyggande arbetet.

Kommitténs bedömning stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna: Ett flertal remissinstanser, bl.a. *Brottsoffermyndigheten*, *Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor* och *Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid)*, betonar vikten av att lagändringarna kompletteras med informations- och utbildningsinsatser för att den normativa effekten ska få ett snabbare genomslag.

Skälen för regeringens bedömning: En grundtanke bakom att kriminalisera ett visst beteende är att kriminaliseringen ska påverka människor på ett sådant sätt att de inte begår brott, dvs. att den ska ha en allmänpreventiv verkan. Allmänpreventionen verkar genom avskräckning, moralbildning eller moralförstärkning och genom vanebildning. Generellt är det dock svårt att härleda effekter av detta slag till specifika lagändringar.

Regeringens bedömning är att förslagen om en ny sexualbrottslagstiftning inledningsvis kommer att leda till att fler sexualbrott anmäls till Polismyndigheten. Det är dock inte troligt att en sådan ökning i så fall beror på att brottsligheten som sådan har ökat. I stället finns det anledning att anta att den debatt som redan har uppstått i samhället kommer leda till att fler rapporterar övergrepp, vilket då snarast innebär att mörkertalet minskar.

Förslaget om en frivillighetsbaserad lagstiftning och att införa ett oaktsamhetsansvar för vissa sexualbrott kan möjligen leda till att antalet utförda brott på sikt minskar genom att det bidrar till större aktsamhet vid sexuell samvaro. En förutsättning för att den nya sexualbrottslagstiftningen ska leda till att antalet brott minskar är dock att den följs upp av utbildnings- och informationsinsatser. Regeringen har därför gett Brottsoffermyndigheten förstärkta resurser för utbildnings- och informationsinsatser på sexualbrottsområdet. Hur stor effekten kan bli för brottsligheten är dock svårt att ha någon uppfattning om.

Förslagen kommer också att innebära ett förstärkt straffrättsligt skydd för barn och säkerställa barns rättigheter så som de uttrycks i barnkonventionen.

12.2.2 Konsekvenser för jämställdheten

Regeringens bedömning: Förslagen förväntas ha en positiv effekt för att uppnå jämställdhet i samhället mellan kvinnor och män och flickor och pojkar och personer med annan könsidentitet.

Kommitténs bedömning stämmer överens med regeringens.

Remissinstanserna yttrar sig inte särskilt i frågan.

Skälen för regeringens bedömning: Målet för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Det sjätte jämställdhetspolitiska delmålet är att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män och flickor och pojkar ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet. I delmålet inkluderas yttringar av fysiskt, psykiskt och sexuellt våld och hot. Statistik visar att omkring 96 procent av de som anmäler våldtäkt är kvinnor och 98 procent av de som misstänks för brottet är män. Regeringens förslag att ändra sexualbrottslagstiftningen så att gränsen mellan straffri och straffbar gärning dras vid om deltagandet i en sexuell handling är frivilligt bedöms som en viktig åtgärd för att nå det jämställdhetspolitiska målet. Fler fällande domar kan bli en konsekvens av förslaget att införa ett oaktsamhetsansvar för vissa sexualbrott. Med den skärpta lagstiftningen finns det en förhoppning om att det sexuella våldet i samhället minskar. Om förslagen genomförs och följs upp av utbildnings- och informationsinsatser bedömer regeringen det som troligt att förslagen – åtminstone på sikt – kan leda till att normer och förhållningssätt till sexualitet och sexuell samvaro kommer att förändras så att färre sexualbrott genomförs.

Sammantaget är det regeringens bedömning att flera av förslagen har påverkan på jämställdheten och även i övrigt kan bidra till en bättre uppfyllelse av regeringens mål för jämställdheten.

13.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

2 kap.

2 § För brott som begåtts utom riket döms efter svensk lag och vid svensk domstol, om brottet begåtts

1. av svensk medborgare eller av utlänning med hemvist i Sverige,
2. av utlänning utan hemvist i Sverige, som efter brottet blivit svensk medborgare eller tagit hemvist här i riket eller som är dansk, finsk, isländsk eller norsk medborgare och finns här, eller
3. av annan utlänning som finns här i riket och på brottet enligt svensk lag kan följa fängelse i mer än sex månader.

Första stycket gäller inte, om gärningen är fri från ansvar enligt lagen på gärningsorten eller om den begåtts inom område som inte tillhör någon stat och enligt svensk lag svårare straff än böter inte kan följa på gärningen.

I fall som avses i denna paragraf får inte dömas till påföljd som är att anse som strängare än det svåraste straff som är föreskrivet för brottet enligt lagen på gärningsorten.

De inskränkningar av svensk domsrätt som anges i andra och tredje styckena gäller inte för brott som avses i

1. 4 kap. 1 a och 4 c §§ och 16 kap. 10 a § första stycket 1 och femte stycket *eller försök till sådana brott*,

2. 4 kap. 4 § andra stycket varigenom någon förmåtts att ingå ett sådant äktenskap eller en sådan äktenskapsliknande förbindelse som avses i 4 c § *eller försök till sådant brott*, eller

3. 6 kap. 1–6, 8, 9 och 12 §§ *eller försök till brott enligt 6 kap. 1, 2, 4–6, 8, 9 och 12 §§*, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år.

Paragrafen innehåller bestämmelser om svensk domstols behörighet att döma över brott som har begåtts utomlands. I *fjärde stycket*, som undantar vissa brott från de inskränkningar av svensk domsrätt som följer av kravet på dubbel straffbarhet i andra stycket och föreskriften om påföljdsval och straffmätning i tredje stycket, ändras hänvisningarna avseende försök till brott. Övervägandena finns i avsnitt 6.2.

Ändringarna innebär att försök till brott anges i respektive punkt i stället för i inledningen. Detta är en följd av att de nya brotten oaktsam våldtäkt och oaktsamt sexuellt övergrepp, som omfattas av tredje punkten utan att någon lagändring behöver göras, inte är straffbelagda som försök. Genom ändringen i denna punkt åstadkoms att hänvisningen endast avser brott som är kriminaliserade på försöksstadiet. Ändringarna innebär ingen förändring i sak.

6 kap.

1 § Den som, *med en person som inte deltar frivilligt, genomför ett samlag* eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för *våldtäkt* till fängelse i lägst två år och högst sex år. *Vid bedömningen av om ett deltagande är frivilligt eller inte ska det särskilt beaktas om frivillighet har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt. En person kan aldrig anses delta frivilligt om*

1. deltagandet är en följd av misshandel, annat våld eller hot om brottslig gärning, hot om att åtala eller ange någon annan för brott eller hot om att lämna ett menligt meddelande om någon annan,

2. gärningsmannen otillbörligt utnyttjar att personen på grund av medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada, psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation, eller

3. gärningsmannen förmår personen att delta genom att allvarligt missbruka att personen står i beroendeställning till gärningsmannen.

Är brottet med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre grovt, döms för våldtäkt till fängelse i högst fyra år.

Är brott som avses i första stycket att anse som grovt, döms för *grov våldtäkt* till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid *bedömningen* av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om *gärningsmannen har använt våld eller hot som varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder* eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

I paragrafen regleras straffansvar för våldtäkt och grov våldtäkt. Paragrafens första stycke är nytt, men motsvarar delvis innehållet i hittillsvarande första och andra styckena. Paragrafens andra stycke motsvarar huvudsakligen innehållet i hittillsvarande tredje stycket. Paragrafens tredje stycke motsvarar delvis innehållet i hittillsvarande fjärde stycket. Övervägandena finns i avsnitt 5.3–5.5, 8.1 och 8.3. Lagrådets synpunkter behandlas i avsnitt 5.3.

Första stycket

Den nya lydelsen innebär flera förändringar i förhållande till vad som hittills har gällt. Som framgår av *första meningen* är den grundläggande skillnaden jämfört med den hittills gällande bestämmelsen om våldtäkt att våld eller hot eller utnyttjande inte längre är en nödvändig förutsättning för brottet. Grunden för den nya bestämmelsen är i stället att gränsen mellan straffri och straffbar gärning går vid om deltagandet i den sexuella handlingen är frivilligt eller inte. Det krävs alltså inte längre att gärningsmannen har använt sig av något medel såsom våld eller hot eller att denne har utnyttjat offrets särskilt utsatta situation för att gärningen ska vara straffbar som våldtäkt.

Bedömningen av om en målsägande har deltagit frivilligt eller inte ska grundas på situationen i dess helhet.

Straffansvaret sträcker sig inte så långt att en persons inre önskan att inte delta i den sexuella handlingen är tillräcklig för straffansvar, om personen ändå de facto går med på den. Den omständigheten att en person utsätts för påtryckningar eller övertalningsförsök och sedan tillåter en sexuell handling innebär i sig inte heller att ett frivilligt deltagande inte föreligger. Det avgörande är om personen har haft möjlighet att fritt ta ställning till om han eller hon ska delta i den sexuella handlingen. Det innebär t.ex. att s.k. tjatsex inte är straffbart om personen valt att delta i den sexuella handlingen och det saknas omständigheter som innebär att valet att delta inte ska tillmätas betydelse (se tredje meningen).

En typ av situation där ett frivilligt deltagande normalt inte föreligger är s.k. överrumplingsfall, dvs. där den sexuella handlingen utförs på ett sådant sätt att offret överrumplas med den. Det kan handla om att en person

vid en läkarundersökning överrumplas med en sexuell handling. Det kan också handla om sexuella handlingar som utförs i folksamlingar under festivaler, konserter och liknande arrangemang.

Frivilligheten måste föreligga då den sexuella handlingen företas. Det förhållandet att en person i förväg angett att han eller hon vill delta i en sexuell handling innebär inte att en senare genomförd sexuell handling ska anses vara frivillig. Det frivilliga deltagandet måste även föreligga under hela den sexuella handlingen.

Ett deltagande kan anses vara frivilligt även om målsäganden inte haft full insikt om relevanta förhållanden. Att målsäganden är i villfarelse beträffande någon omständighet som haft betydelse för målsägandens val att delta i den sexuella handlingen innebär alltså inte att deltagandet är ofrivilligt i den mening som avses här. Att någon lurats att delta i sexuell samvaro genom osanna påståenden om t.ex. kändisskap, ålder, sysselsättning eller huruvida preventivmedel ska användas gör inte att deltagandet ska anses ofrivilligt. Det ska inte heller anses som ett ofrivilligt deltagande om en person med könsöverskridande identitet underlåter att informera en sexualpartner om detta innan en sexuell handling genomförs. Under vissa förhållanden kan emellertid ett vilseledande tillmätas betydelse vid tillämpning av paragrafen. Så är fallet när en person inte haft möjlighet att förstå vem, dvs. vilken kropp, en sexuell handling genomförs med. Ett exempel är att en synskadad person, eller en person som befinner sig i ett mörkt rum, förmås att delta i en sexuell handling genom att någon låtsas vara dennes partner. Sådana straffvärda vilseledanden omfattas av utnyttjandefallen i tredje meningen andra punkten då den vilseledde, som inte haft möjlighet att förstå vem en sexuell handling genomförs med, därmed kan anses ha befunnit sig i en särskilt utsatt situation.

Rekvisitet ”genomför” ska ha samma betydelse som i de hittillsvarande bestämmelserna om våldtäkt (6 kap. 1 § andra stycket), våldtäkt mot barn (6 kap. 4 §) och sexuellt övergrepp mot barn (6 kap. 6 §). Det innebär att straffansvar inträder inte bara om gärningsmannen själv initierat den sexuella handlingen utan också då målsäganden varit initiativtagare till handlingen (se prop. 2004/05:45 s. 136, 143 och 145), vilket främst får betydelse för utnyttjande- och beroendefallen i tredje meningen andra och tredje punkterna.

Straffansvaret omfattar även situationer då genomförandet av samlaget eller den sexuella handlingen består i att personen, som inte deltar frivilligt, utför handlingen på sig själv eller med någon annan än gärningsmannen. Det som avses är sådana övergrepp som sker utan kroppslig beröring från gärningsmannens sida. Sexualbrott kan alltså utföras på distans (jfr NJA 2015 s. 501). I nämnda rättsfall tog gärningsmannen del av övergreppet i realtid via webbkamera. Något krav på att den sexuella handlingen ska ha skett inför gärningsmannen uppställs dock inte i lagtexten. Det förhållande att ett övergrepp på distans dokumenteras är en omständighet som kan ha betydelse för vilken kränkning en sexuell handling innebär.

Bestämmelsens nya lydelse är inte avsedd att innebära någon förändring i fråga om vilka sexuella handlingar som kan medföra straffansvar. Tidigare praxis kan därmed fortsätta att tillämpas.

Frivillighetsrekvisitet tar sikte på det faktiska deltagandet och inte personens inre inställning. Det innebär att bedömningen av om deltagandet

Prop. 2017/18:177 har varit frivilligt görs utifrån personens agerande eller uttryck. Lagen uppställer inte något krav på att det frivilliga deltagandet ska manifesteras på något sätt men av *andra meningen* framgår att det vid bedömningen om ett deltagande är frivilligt eller inte särskilt ska beaktas om frivillighet har kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt. Med annat sätt avses t.ex. kroppsspråk eller minspel. Utgångspunkten är att den som deltar frivilligt i en sexuell handling ger uttryck för sin vilja att delta på något sätt och att avsaknaden av sådana uttryck normalt får förstås som att deltagandet inte är frivilligt. I undantagsfall kan emellertid ett tyst samtycke till sexuell samvaro vara tillräckligt. Ett tyst samtycke kan alltså innebära att deltagandet är frivilligt men om saken kommer under rättslig prövning och frivilligheten förnekas av målsäganden, får dock krävas att det finns något som tyder på att samtycke förelegat.

Det kan finnas flera anledningar till att en person, som inte vill delta, inte säger nej eller på något annat sätt visar sin motvilja till den sexuella handlingen. Personen kan t.ex. vara rädd, sjuk, trött eller påverkad av alkohol eller droger. Att bemöta ett sexuellt övergrepp med passivitet kan vara en försvarsstrategi för att undvika att en situation utvecklas till att bli våldsam. Är omständigheterna sådana att den utsatta personen befinner sig i en särskilt utsatt situation och därför inte är kapabel att ge uttryck för sin egen vilja föreligger en sådan situation som även omfattas av tredje meningen andra punkten i bestämmelsen. Under sådana omständigheter kan en person aldrig anses delta frivilligt.

I bestämmelsens *tredje mening* anges omständigheter vars förekomst innebär att ett deltagande i en sexuell handling aldrig kan anses vara frivilligt, inte ens om målsäganden har uttryckt att han eller hon deltar frivilligt. Föreligger någon av dessa situationer är alltså deltagandet att anse som ofrivilligt.

Av *första punkten* följer att ett deltagande i en sexuell handling aldrig kan anses vara frivilligt om "deltagandet är en följd av misshandel, annat våld eller hot om brottslig gärning, hot om att åtala eller ange någon annan för brott eller hot om att lämna ett menligt meddelande om någon annan".

Med misshandel eller annat våld avses samma medel som hittills har gällt för straffansvar för våldtäkt. Den praxis som finns på området kan därmed användas även i fortsättningen till ledning för rättstillämpningen.

De hot som avses är sådana som omfattades av de hittillsvarande 1 och 2 §§. Således medför hot om brottslig gärning att ett deltagande inte kan anses vara frivilligt. Ledning för vad som närmare avses kan sökas i tidigare motivuttalanden och rättspraxis. Vidare omfattas, till skillnad från i den hittillsvarande våldtäktsbestämmelsen, s.k. utpressningshot som regleras i 4 kap. 4 § första stycket andra meningen. Till skillnad från hur den bestämmelsen är formulerad anges här dock inte uttryckligen att tvånget ska vara otillbörligt. Det beror på att det alltid måste anses otillbörligt att använda hot som påtryckningsmedel för att få andra att delta i sexuella handlingar. Till utpressningshot hör hot om att åtala eller ange någon annan för brott. Detsamma gäller hot om att lämna ett ofördelaktigt meddelande om någon annan. Ett exempel på ett sådant hot kan vara att gärningsmannen hotar en person med att sprida poseringsbilder som den hotade vid ett tidigare tillfälle har skickat till gärningsmannen. Ett annat exempel kan vara att någon hotar en ung kvinna med att berätta för kvinnans släkt att hon har en pojkvän som familjen inte känner till, om hon

inte går med på att delta i en sexuell handling. Om kvinnan tillhör en familj som inte godtar relationer före äktenskap, kan ett sådant hot vara mycket allvarligt och högst reellt för henne. Vidare kan ett hot som sker genom att hota med åtgärder mot en annan person än den mot vilken tvånget riktar sig, t.ex. målsägandens anhöriga, vara att anse som utpressningshot.

Erbjudanden om något mot deltagande i en sexuell handling har inte ansetts vara sådana medel som enligt den hittillsvarande lagstiftningen grundat ansvar för våldtäkt. Detsamma gäller enligt den nya bestämmelsen om våldtäkt. Erbjudanden ska som utgångspunkt alltså inte innebära att ett frivilligt deltagande inte kan anses föreligga. I vissa situationer kan det dock vara omöjligt för en person att avstå från ett erbjudande. Så kan t.ex. vara fallet för en person som befinner sig i livsfara eller annan liknande allvarlig fara och erbjuds hjälp mot deltagande i en sexuell handling. Ett samtycke till sexuell umgänge som har lämnats av någon som i praktiken inte har något annat val än att acceptera erbjudandet kan inte ses som ett utövande av personens självbestämmanderätt. Avgörande är om personen som befinner sig i en sådan situation att han eller hon inte har möjlighet att avstå från ett erbjudande kan anses befinna sig i en särskilt utsatt situation (se punkt 2).

En särskild fråga är hur sexuella handlingar som genomförs i relationer som präglas av våld och hot ska bedömas. Utgångspunkten är att det kan förekomma frivilligt sexuellt umgänge även i relationer av det slaget. Det är ytterst en fråga för rättstillämpningen att med beaktande av omständigheterna i det enskilda fallet avgöra om deltagandet i en sexuell handling har varit frivilligt eller om det är en följd av våld eller hot. Vid bedömningen av om deltagandet har varit frivilligt bör det inte vara avgörande om våldet eller hotet har framställts i omedelbar anslutning till den sexuella handlingen. Våld eller hot som inträffat tidigare kan alltså i vissa fall vara tillräckligt för att ett deltagande ska underkännas såsom frivilligt. Ytterst är det emellertid en fråga för åklagaren att bevisa att deltagandet i den sexuella handlingen var en följd av våld eller hot i den situation som domstolen har att bedöma. Även om den sexuella handlingen inte kan kopplas till våld eller hot på sätt som krävs för att förevarande punkt ska kunna tillämpas kan deltagandet, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, ändå bedömas vara ofrivilligt enligt första meningen.

På samma sätt är det en fråga för rättstillämpningen att bedöma sådana situationer där våld ingår som en del av frivilligt sexuellt umgänge, t.ex. inom ramen för utövning av s.k. BDSM-sex. Om de som deltar i sexuell samvaro är överens om att våld ska ingå som en del av umgänget kan deltagandet inte anses vara en följd av våldet. Detta innebär dock inte att personer kan samtycka till att utsättas för hur omfattande våld som helst i samband med sexuellt umgänge. Bestämmelsen om misshandel är tillämplig också när våld utövas i samband med sex. Frågan om hur mycket våld som kan godtas i ett sådant sammanhang får då bedömas enligt bestämmelserna om samtycke i 24 kap. 7 § brottsbalken, dvs. på samma sätt som enligt hittills gällande rätt.

En skillnad mot den hittillsvarande regleringen är att det för straffansvar inte längre krävs att den person som genomför den sexuella handlingen är densamma som, eller agerar i samförstånd med, den som har utövat våldet eller hotet mot målsäganden. Även den som inte själv har utövat våld eller hot mot målsäganden kan alltså, i den mån han eller hon hade uppsåt till

Prop. 2017/18:177 eller var grovt oaktsam i fråga om (jfr 1 a och 3 §§) att målsägandens deltagande till följd av våldet eller hotet inte var frivilligt, straffas som gärningsman om han eller hon genomför en sexuell handling med den utsatte. Ett exempel på när det utvidgade straffansvaret kan komma att aktualiseras är vid människohandel som syftar till prostitution, dvs. när målsäganden genom våld eller hot tvingas att delta i sexuella handlingar med personer som köper sexuella tjänster. Det kan vara så att målsäganden i dessa fall befinner sig i en sådan situation som kan bedömas som en särskilt utsatt situation (se punkt 2) och att sexköparen av den anledningen skulle kunna dömas för våldtäkt eller sexuellt övergrepp. Om den sexuella handlingen är framtvungen av någon annan genom våld bör sexköparen, om han eller hon hade uppsåt till detta, dock redan på den grunden kunna dömas till ansvar för våldtäkt eller sexuellt övergrepp oavsett om målsäganden befinner sig i en särskilt utsatt situation eller inte.

Av *andra punkten* framgår att ett deltagande i en sexuell handling inte kan anses vara frivilligt om ”gärningsmannen otillbörligt utnyttjar att personen på grund av medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada, psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation”.

Omständigheterna som räknas upp i andra punkten överensstämmer med de s.k. utnyttjandefallen i hittillsvarande 1 § andra stycket. Tidigare praxis kan därmed användas som vägledning för bedömningen. Precis som tidigare ska bedömningen av om offret har befunnit sig i en särskilt utsatt situation grundas på situationen i dess helhet. Uppräkningen är inte uttömmande. Genom att det anges att personen annars befinner sig i en särskilt utsatt situation markeras att även omständigheter som inte uttryckligen räknas upp kan läggas till grund för bedömningen. De uppräknade situationerna kan alltså var för sig eller i kombination med andra leda till att offret har befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Den utsatta situationen har då hindrat personen från att göra ett fritt val. En persons berusningsgrad kan t.ex. i kombination med att personen är ung och befinner sig på en främmande plats tillsammans med en person som inte är känd för personen sedan tidigare innebära att personen befinner sig i en sådan utsatt situation att ett deltagande i en sexuell handling inte ska anses frivilligt.

Om en person, sedan ett frivilligt deltagande i en sexuell handling påbörjats, hamnar i en särskilt utsatt situation innebär det att det frivilliga deltagandet upphör. Den sexuella samvaron ska då avbrytas även om deltagandet dessförinnan varit frivilligt för att undvika risk för straffansvar.

Det otillbörlighetsrekvisit som funnits i den hittillsvarande lagstiftningen har överförts oförändrat till den nya bestämmelsen. Kravet på otillbörlighet innebär att ett val att delta endast ska underkännas i sådana fall där en sexuell handling kan sägas innebära ett angrepp på den andra personens sexuella integritet. En objektiv bedömning av om utnyttjandet av ett visst tillstånd har varit otillbörligt eller inte ska göras. För att ett deltagande inte ska anses frivilligt krävs, liksom enligt den hittillsvarande regleringen, att gärningsmannen har uppnått sitt syfte genom att utnyttja den andres tillstånd. Detta innebär att det ska finnas ett orsakssamband mellan tillståndet hos den mot vilken gärningen riktar sig

och dennes deltagande i den sexuella handlingen. Tidigare motivuttalanden och rättspraxis kan användas till vägledning för rättstillämpningen.

En klar utgångspunkt är att det ska anses otillbörligt att i sexuellt syfte närma sig en person som sover. För personer som känner varandra väl kan det dock vara så att det inte är främmande att väcka partnern genom sexuella närmanden. Det ska därför finnas ett visst utrymme för att bedöma sexuella handlingar som riktar sig mot en sovande person som tillåtna.

Den *tredje punkten* innebär att ett deltagande aldrig kan anses som frivilligt om ”gärningsmannen förmår personen att delta genom att allvarligt missbruka att personen står i beroendeställning till gärningsmannen”. Regleringen överensstämmer med den hittills gällande 3 §. Någon ändring i fråga om bedömningen av de rekvisit som anges är inte avsedd varför tidigare motivuttalanden och avgöranden kan tjäna som vägledning även i fortsättningen. Även om något slag av påverkan krävs, betyder förmå inte att den som begår gärningen behöver övervinna ett motstånd från den andres sida. Något krav på att det är gärningsmannen som tar initiativet uppställs inte.

I *subjektivt* hänseende krävs för straffansvar att samtliga gärningsmoment täcks av gärningsmannens uppsåt. För att en person ska kunna dömas för våldtäkt krävs således bl.a. att han eller hon haft uppsåt till att deltagandet inte var frivilligt. Olika typer av uttryck för frivilligheten kommer att få central betydelse för bedömningen av gärningsmannens uppsåt. Frågor som rör hur samtycket kom till uttryck, dvs. vad hos målsägandens agerande som gjorde att gärningsmannen uppfattade att det fanns ett samtycke, blir då av avgörande betydelse. Om gärningsmannen inser risken för att en person inte längre deltar frivilligt samt är likgiltig inför det förhållandet kan likgiltighetsuppsåt föreligga, t.ex. om en person ändrar sitt beteende från att aktivt ha deltagit till att bli helt passiv.

Beträffande prövningen av gärningsmannens uppsåt i förhållande till rekvisiten enligt tredje meningen gäller att gärningsmannen inte själv behöver klassificera t.ex. ett tillstånd hos en målsägande som att han eller hon befinner sig i en särskilt utsatt situation. Det är tillräckligt att gärningsmannen har uppsåt i förhållande till förekomsten av de omständigheter och sakförhållanden som domstolen ska göra en bedömning av, t.ex. berusning. Detsamma gäller i förhållande till rekvisiten ”otillbörligt utnyttjar” och ”beroendeställning”.

Om uppsåt inte föreligger kan det under vissa förutsättningar dömas för oaktsam våldtäkt enligt 1 a §.

Andra stycket

Stycket ändras endast redaktionellt. En bedömning av om brottet är mindre grovt kan komma att aktualiseras i fler fall än tidigare eftersom vissa gärningar som tidigare utgjorde sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning och grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning nu ska bedömas enligt bestämmelsen om våldtäkt. Mot bakgrund av att dessa gärningar numera omfattas av bestämmelsen om våldtäkt är det rimligt att en något större differentiering kommer att uppstå vid bedömningen av gärningarnas straffvärde. Bedömningen ska

Prop. 2017/18:177 fortfarande vara beroende av bl.a. vilken kränkning den aktuella sexuella handlingen har inneburit för målsäganden och vilken typ av beroendeställning som har utnyttjats.

Även det förhållande att vissa gärningar som tidigare har bedömts som sexuellt ofredande nu ska omfattas av våldtäktsbestämmelsen kan komma att innebära att fler fall bedöms enligt bestämmelsen. Även framöver ska emellertid tillämpningen av straffskalan för den mindre allvarliga formen av våldtäkt vara restriktiv.

Tredje stycket

Straffminimum för grov våldtäkt höjs till fängelse i fem år. Höjningen syftar till att höja straffnivån för brottet. Ändringen är inte avsedd att påverka gränsdragningen mellan brott av normalgraden och grovt brott.

I uppräknigen av omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt görs ett tillägg som innebär att det särskilt ska beaktas om gärningsmannen med hänsyn till ”offrets låga ålder” visat särskild hänsynslöshet eller råhet. Syftet är att säkerställa att offrets låga ålder får ett tydligt genomslag som kvalificerande omständighet i rubriceringsfrågan. Ledning för tillämpningen kan i relevanta delar hämtas i förarbetena till en bestämmelse av samma lydelse som togs bort år 2005 (se prop. 1991/92:35 s. 11–13). Allmänt sett ska offrets ålder tillmätas större betydelse ju lägre den är. Omständigheten är framför allt av betydelse för brottsoffer som har fyllt 15 men inte 18 år. Den kan dock även ha betydelse för brottsoffer som är yngre än 15 år om det inte går att styrka att gärningsmannen haft uppsåt till eller varit oaktsam beträffande omständigheten att barnet varit under 15 år och straffbestämmelsen om våldtäkt mot barn därför inte kan tillämpas. Slutligen anpassas en av kvalifikationsgrunderna till att våldtäktsbrottet inte förutsätter att gärningsmannen har använt våld eller hot.

I a § Den som begår en gärning som avses i 1 § och är grovt oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte deltar frivilligt, döms för oaktsam våldtäkt till fängelse i högst fyra år.

Om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig, ska det inte dömas till ansvar.

Paragrafen är ny och föreskriver straffansvar för oaktsam våldtäkt. Övervägandena finns i avsnitt 6.1 och 8.2.

Enligt *första stycket* döms den som begår en sådan gärning som avses i straffbestämmelsen om våldtäkt och är grovt oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte deltar frivilligt.

För straffansvar förutsätts objektivt att det är fråga om en gärning som avses i 1 §. Det innebär att gärningsmannen ska ha genomfört ett samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, med en person som inte deltagit frivilligt. I subjektivt hänseende krävs det beträffande omständigheten att den andra personen inte deltar frivilligt endast grov oaktsamhet. I övrigt fordras uppsåt.

Kravet på grov oaktsamhet innebär att ansvaret är avsett att träffa sådana gärningar som, trots frånvaron av uppsåt, är påtagligt straffvärda. Det ska alltså vara fråga om en kvalificerad oaktsamhet. Bedömningen ska ta sin

utgångspunkt i vad som är styrkt om gärningen och omständigheterna runt densamma.

Grov oaktsamhet bör regelmässigt anses föreligga i de fall gärningsmannen är medvetet oaktsam, dvs. när gärningsmannen faktiskt misstänker att den andra personen inte deltar frivilligt men ändå genomför den sexuella handlingen. Bedömningen av medveten oaktsamhet motsvarar första ledet i prövningen av det s.k. likgiltighetsuppsåtet. Det innebär att kravet på grov oaktsamhet är uppfyllt i de fall en prövning av likgiltighetsuppsåtet utfaller negativt endast på grund av att det brister i likgiltighetsuppsåtets andra led, dvs. när gärningsmannen är likgiltig till risken för att deltagandet inte är frivilligt men inte till att så verkligen är fallet.

Det är inte uteslutet att beteckna även en omedveten oaktsamhet som grov. Även mer påtagliga fall när gärningsmannen inte misstänker, alltså inte inser risken för, att deltagandet är ofrivilligt, men borde ha gjort det omfattas därför av straffansvar. I dessa fall krävs för ansvar att det finns något som personen kunde ha gjort för att komma till insikt och att det också är något som denne verkligen borde ha gjort. Ofta är det som personen kan göra för att komma till insikt något ganska enkelt, som att fråga eller tänka efter. Vad som bör göras beror på omständigheterna i det enskilda fallet. Skyldigheten att vidta någon åtgärd ökar ju tydligare tecken det finns hos den andra personen på att deltagandet inte är frivilligt. Om en person t.ex. betar sig på ett sätt som indikerar att denne är mycket berusad är det en omständighet som talar för att gärningsmannen borde inse att personen befinner sig i en särskilt utsatt situation och därmed inte kan anses delta frivilligt. Omedveten oaktsamhet skulle alltså kunna bedömas som grov om gärningsmannen inte har bemödat sig om att t.ex. kontrollera de närmare förhållandena, trots att det funnits starka skäl att göra det. Regleringen avser inte att träffa varje fall där det i efterhand går att säga att det kan ha funnits anledning att vidta ytterligare åtgärder för att komma till insikt. Det fordras att oaktsamheten i det enskilda fallet framstår som klart klandervärd.

Straffet är fängelse i högst fyra år. Vid straffvärdebedömningen ska hänsyn tas både till graden av oaktsamhet hos gärningsmannen och till vilken sexuell handling det är fråga om. En gärning som innefattar medveten oaktsamhet är mer straffvärd än om den utförs med en lägre nivå av oaktsamhet. På samma sätt påverkas straffvärdet av den grad av kränkning som den sexuella handlingen innebär för brottsoffret.

Genom *andra stycket* bestäms den nedre gränsen för straffansvar. Enligt bestämmelsen ska det inte dömas till ansvar om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig. Vid bedömningen ska hänsyn tas till samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Skulle förfarandet, om det förelegat uppsåt i förhållande till att den andra personen inte deltar frivilligt, varit att bedöma enligt den lindrigaste graden av brottet bör ansvar normalt inte komma i fråga vid grov oaktsamhet.

2 § Den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför en annan sexuell handling än som avses i 1 §, döms för sexuellt övergrepp till fängelse i högst två år. Vid bedömningen av om ett deltagande är frivilligt eller inte tillämpas 1 § första stycket andra och tredje meningarna.

Är brottet att anse som grovt, döms för grovt sexuellt övergrepp till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid *bedömningen* av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om *gärningsmannen har använt våld eller hot som varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.*

I paragrafen regleras straffansvar för sexuellt övergrepp och grovt sexuellt övergrepp. Paragrafen motsvarar i grunden den hittillsvarande paragrafen om sexuellt tvång. Den nya lydelsen innebär emellertid flera förändringar i förhållande till de hittillsvarande bestämmelserna. Övervägandena finns i avsnitt 5.3–5.5 och 8.3.

I paragrafens *första stycke* har det hittills angivna medlet olaga tvång tagits bort. Av bestämmelsen följer i stället att den döms för brott som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför en annan sexuell handling än som avses i 1 §. Det som avgör om brottet ska rubriceras våldtäkt eller sexuellt övergrepp är vilken typ av sexuell handling det har varit fråga om. De sexuella handlingar som avses är desamma som tidigare bedömdes som sexuellt tvång. Den hittillsvarande praxis som har utvecklats beträffande avgränsningen mellan 1 och 2 §§ med avseende på vilken sexuell handling som har genomförts kan därmed tjäna som vägledning även för den fortsatta tillämpningen (se beträffande begreppet sexuell handling prop. 2004/05:45 s. 31–35). För den närmare innebörden av bestämmelsens övriga rekvisit, se författningskommentaren till 1 § första stycket.

Brottsbeteckningen ändras på så sätt att brottet ska benämnas sexuellt övergrepp.

I *andra stycket* ändras brottsbeteckningen samt de omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt så att de överensstämmer med dem i 1 § tredje stycket. För en kommentar hänvisas till författningskommentaren till den bestämmelsen.

3 § Den som begår en gärning som avses i 2 § och är grovt oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte deltar frivilligt, döms för oaktsamt sexuellt övergrepp till fängelse i högst fyra år.

Om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig, ska det inte dömas till ansvar.

Paragrafen är ny och föreskriver straffansvar för oaktsamt sexuellt övergrepp. Övervägandena finns i avsnitt 6.1 och 8.2.

Paragrafen tar sikte på den som begår en sådan gärning som avses i straffbestämmelsen om sexuellt övergrepp och är grovt oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte deltar frivilligt. En likartad reglering finns i 1 a §, som straffbelägger oaktsam våldtäkt. Den enda skillnaden i förhållande till den paragrafen är vilken sexuell handling det är fråga om. För en kommentar hänvisas till författningskommentaren till den paragrafen. Bestämmelsen i andra stycket i förevarande paragraf bör normalt leda till att straffansvaret förbehålls sådana gärningar som, om det förelegat uppsåt i förhållande till att den andra personen inte deltar frivilligt, varit att bedöma enligt 2 § andra stycket.

4 § Den som, *med ett barn under femton år, genomför ett samlag eller* en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt mot barn till fängelse i lägst två och högst sex år.

Detsamma gäller den som begår en gärning som avses i första stycket mot ett barn som fyllt femton men inte arton år och som är avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut.

Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för *grovt våldtäkt mot barn* till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid *bedömningen* av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot om brottslig gärning eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

I paragrafen regleras straffansvar för våldtäkt mot barn och grovt våldtäkt mot barn. I första stycket görs en ändring i förtydligande syfte. Tredje stycket ändras på så sätt att straffminimum för grovt våldtäkt mot barn höjs till fängelse i fem år. Det görs även en språklig ändring. Övervägandena finns i avsnitt 5.5 och 8.1.

Ändringen i *första stycket* avser att tydliggöra att paragrafen träffar även situationer då genomförandet av samlaget eller den andra sexuella handlingen består i att barnet utför handlingen på sig själv eller med någon annan än gärningsmannen. Det som avses är sådana övergrepp som sker utan kroppslig beröring från gärningsmannens sida. Sexualbrott kan alltså utföras på distans, t.ex. på internet (se NJA 2015 s. 501).

Höjningen av straffminimum i *tredje stycket* syftar till att höja straffnivån för brottet. Ändringen är inte avsedd att påverka gränsdragningen mellan brott av normalgraden och grovt brott.

5 § Är ett brott som avses i 4 § första eller andra stycket med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre *grovt*, döms för sexuellt utnyttjande av barn till fängelse i högst fyra år.

Paragrafen, som reglerar straffansvar för sexuellt utnyttjande av barn, ändras språkligt på så sätt att ”mindre allvarligt” ersätts med ”mindre grovt”. Någon saklig ändring är inte avsedd. Övervägandena finns i avsnitt 8.4.

6 § Den som, *med ett barn under femton år eller med ett barn som fyllt femton men inte arton år och som gärningsmannen står i ett sådant förhållande till som avses i 4 § andra stycket, genomför en annan sexuell handling än som avses i 4 och 5 §§*, döms för sexuellt övergrepp mot barn till fängelse i högst två år.

Är brottet grovt, döms för *grovt sexuellt övergrepp mot barn* till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid *bedömningen* av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen är närstående till barnet eller i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om brottet med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet.

Prop. 2017/18:177 I paragrafen regleras straffansvar för sexuellt övergrepp mot barn och grovt sexuellt övergrepp mot barn. *Första stycket* ändras språkligt för att uppnå större enhetlighet mellan utformningen av straffbestämmelserna om våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn. Det görs även en språklig ändring i *andra stycket*. Några sakliga ändringar är inte avsedda.

13 § Till ansvar som i detta kapitel är föreskrivet för en gärning som begås mot någon under en viss ålder ska dömas även den som inte haft uppsåt till men varit oaksam beträffande omständigheten att den andra personen inte uppnått den åldern.

I paragrafen regleras ett undantag från kravet på gärningsmannens uppsåt. Paragrafen ändras på så sätt att oaksamhetskravet ges en ny lydelse. Övervägandena finns i avsnitt 7.4.

I paragrafen föreskrivs undantag från det allmänna kravet på uppsåt enligt 1 kap. 2 § första stycket när det gäller sexualbrott mot barn i 6 kap. De paragrafer som för närvarande aktualiseras är 4–6 och 8–10 a §§. Av bestämmelsen följer att en gärningsman kan dömas till ansvar för gärningen även om han eller hon inte haft uppsåt till men varit oaksam beträffande omständigheten att barnet inte uppnått en viss ålder.

Paragrafen innebär att ett allmänt oaksamhetskrav gäller. Någon kvalificerad form av oaksamhet krävs alltså inte. Oaksamheten kan vara antingen medveten eller omedveten. En allmän oaksamhetsbedömning ska göras. Samtliga för gärningsmannen iakttagbara omständigheter som inträffat, eller förhållanden som förelegat, vid tidpunkten för gärningen ska beaktas.

Straffansvar vid medveten oaksamhet omfattar det fallet att gärningsmannen misstänker att barnet är under den för ett visst brott relevanta åldern, dvs. 15 eller 18 år, men ändå genomför den aktuella gärningen. Bedömningen av medveten oaksamhet motsvarar första ledet i prövningen av likgiltighetsuppsåtet. Det innebär att kravet på oaksamhet är uppfyllt i de fall en prövning av likgiltighetsuppsåtet utfaller negativt endast på grund av att det brister i likgiltighetsuppsåtets andra led, dvs. när gärningsmannen är likgiltig till risken för att barnet inte uppnått en viss ålder men inte till att så verkligen är fallet.

Straffansvaret omfattar även det fallet att gärningsmannen varit omedvetet oaksam, dvs. när gärningsmannen inte misstänker, alltså inte inser risken för, att barnet inte har uppnått en viss ålder, men borde ha gjort det. I dessa fall krävs för ansvar att det finns något som personen kunde ha gjort för att komma till insikt och att det också är något som denne borde ha gjort. Ofta är det som personen kan göra för att komma till insikt något ganska enkelt, som att fråga, tänka efter eller kontrollera de närmare förhållandena. Skyldigheten att vidta någon form av kontroll av den unges ålder ökar ju tydligare indikationer det finns på att den andra personen inte uppnått en viss ålder. Den omständigheten att en person över huvud taget inte har vidtagit någon form av kontroll av den unges ålder kan alltså, om förhållandena medfört att personen borde ha varit på sin vakt, tala för att han eller hon inte har agerat med tillräcklig grad av aktsamhet för att undvika straffansvar. Förhållandet att en person har vidtagit olika former av kontrollåtgärder för att få klarhet i den unges ålder kan däremot tala för att personen inte varit oaksam, under förutsättning att åtgärderna varit

allvarligt menade. Hur långtgående denna kontroll bör vara får bedömas från fall till fall i rättstillämpningen.

En omständighet som tidigare varit central för oaktsamhetsbedömningen har varit den unges kroppsutveckling och vad som får anses vara utrett kring denna. Även fortsättningsvis kan barnets kroppsliga mognad vara av betydelse för bedömningen av om en person varit oaktsam i förhållande till den unges ålder. Vid denna bedömning måste dock beaktas att ungas kroppsutveckling varierar och att barns pubertet generellt sett infaller i lägre åldrar än tidigare. I stället för att lägga huvudsakligt fokus på barnets kroppsutveckling ska samtliga omständigheter som förelegat vid tiden för gärningen beaktas.

Om oaktsamhet avseende barnets ålder inte kan bevisas, kan i stället straffbestämmelser som inte har ålderskrav komma att tillämpas.

15 § För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt *övergrepp*, grovt sexuellt *övergrepp*, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, köp av sexuell handling av barn, köp av sexuell tjänst, koppleri och grovt koppleri döms det till ansvar enligt 23 kap.

Detsamma gäller för förberedelse till koppleri samt för förberedelse och stämpling till och underlåtenhet att avslöja eller förhindra våldtäkt, grov våldtäkt, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering och grovt koppleri.

Paragrafen reglerar i vilka fall osjälvständiga brottsformer av brotten i 6 kap. är kriminaliserade. *Första stycket* ändras med anledning av dels de nya brottsbeteckningarna sexuellt övergrepp och grovt sexuellt övergrepp, dels att paragrafen om sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning och grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning upphävs.

35 kap.

4 § De i 1 § bestämda tiderna ska räknas från den dag brottet begicks. Om det förutsätts att en viss verkan av handlingen ska ha inträtt innan en påföljd får dömas ut, ska tiden räknas från den dag då sådan verkan inträdde.

Vid brott som avses i följande bestämmelser ska de i 1 § bestämda tiderna räknas från den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt arton år:

1. 6 kap. 4–6, 8 och 9 §§ eller försök till sådana brott,

2. 6 kap. 1–3, 10 och 12 §§ eller försök till brott enligt 6 kap. 1, 2 och 12 §§, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,

3. 16 kap. 10 a § första och femte styckena eller försök till sådana brott, om brottet avser skildring av barn i pornografisk bild och en tillämpning av första stycket inte leder till att möjligheten att döma ut påföljd bortfaller senare,

4. 2 § lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor eller försök till sådant brott, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år.

Vid bokföringsbrott som inte är ringa ska tiden räknas från den dag då den bokföringsskyldige har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar, om detta skett inom fem år från brottet. Om den bokföringsskyldige inom fem år från brottet blivit föremål för revision av Skatteverket, ska tiden räknas från den dag då revisionen beslutades.

Paragrafen innehåller bestämmelser om beräkning av tid för åtalpreskription. Andra stycket andra punkten, som reglerar en förlängd

Prop. 2017/18:177 preskriptionstid för vissa sexualbrott om brottet begåtts mot en person som inte fyllt 18 år, ändras. Övervägandena finns i avsnitt 6.3.

Ändringen i *andra stycket andra punkten* innebär att paragrafhänvisningen avseende försök till brott ändras. Detta är en följd av att oaktsam våldtäkt och oaktsamt sexuellt övergrepp, som omfattas av punkten utan att någon lagändring behöver göras, inte är straffbelagda som försök. Genom ändringen åstadkoms att hänvisningen endast avser brott som är kriminaliserade på försöksstadiet. Ändringen innebär ingen förändring i sak.

13.2 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

23 kap.

5 § Ska enligt 21 kap. 3 a eller 3 b § en offentlig försvarare utses för den misstänkte eller den tidigare tilltalade, ska undersökningsledaren göra anmälan om det hos rätten. Undersökningsledaren ska också göra anmälan hos rätten, om målsäganden begär att få ett målsägandebiträde eller om det annars finns anledning att förordna ett sådant biträde. *Avser förundersökningen brott enligt 6 kap. brottsbalken, ska anmälan om målsägandebiträde göras omedelbart när förundersökningen har inletts eller återupptagits, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde.*

Om det inte pågår någon förundersökning ska anmälan enligt första stycket göras av åklagaren.

Paragrafen, som reglerar när anmälan om offentlig försvarare och målsägandebiträde ska göras hos rätten, ändras på så sätt att ett tillägg görs i första stycket. Övervägandena finns i avsnitt 10.

Ändringen i *första stycket* innebär ett krav på förundersökningsledaren att omedelbart när en förundersökning om brott enligt 6 kap. brottsbalken har inletts eller återupptagits göra en anmälan om målsägandebiträde, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde. Redan tidigare har gällt att ett målsägandebiträde ska utses för i princip alla målsägande när förundersökning i mål om brott enligt 6 kap. brottsbalken inleds eller återupptas. Ändringen är avsedd att säkerställa att frågan ställs under rättens prövning så snart som möjligt efter att en förundersökning har inletts eller återupptagits. Om förundersökningsledaren beslutar att inte inleda förundersökning aktualiseras dock inte frågan om målsägandebiträde eftersom frågan är knuten till att en förundersökning inleds eller återupptas.

Kravet på omedelbar anmälan om biträde innebär att det inte längre ska finnas utrymme för att avvakta med att ta upp frågan eller att anmäla en begäran om biträde till domstol till dess att bevisläget har förbättrats eller försvagats genom fortsatta utredningsåtgärder.

Det ska dock finnas ett visst utrymme för förundersökningsledare att inte ge in en framställan om målsägandebiträde till rätten för prövning. Om det är uppenbart att målsäganden saknar behov av målsägandebiträde behöver en begäran om förordnande inte ges in till rätten. Ett exempel är fall där en vuxen person har utsatts för ett mindre allvarligt sexuellt ofredande. Vidare kan det finnas fall då det står helt klart för polis och åklagare att ett brott inte har begåtts, t.ex. för att någon brottsförutsättning saknas.

De situationer då förundersökningsledaren kan låta bli att ge in en begäran om målsägandebiträde till domstol ska betraktas som undantagsfall. I tveksamma fall bör förundersökningsledaren ge in en begäran om målsägandebiträde till domstolen med angivande av de skäl som eventuellt finns mot ett förordnande. Målsäganden får då en prövning av frågan och en möjlighet att överklaga ett negativt beslut till högre instans.

27 kap.

20 d § Med hemlig rumsavlyssning avses avlyssning eller upptagning som

1. görs i hemlighet och med ett tekniskt hjälpmedel som är avsett att återge ljud, och

2. avser tal i enrum, samtal mellan andra eller förhandlingar vid sammanträden eller andra sammankomster som allmänheten inte har tillträde till.

Hemlig rumsavlyssning får användas vid en förundersökning om

1. brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i fyra år,

2. spioneri enligt 19 kap. 5 § brottsbalken,

3. brott som avses i 3 § lagen (1990:409) om skydd för företagshemligheter, om det finns anledning att anta att gärningen har begåtts på uppdrag av eller har understötts av en främmande makt eller av någon som har agerat för en främmande makts räkning och det kan antas att brottet inte leder till endast böter,

4. annat brott om det med hänsyn till omständigheterna kan antas att brottets straffvärde överstiger fängelse i fyra år och det är fråga om

a) människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken,

b) grov människoexploatering enligt 4 kap. 1 b § tredje stycket brottsbalken,

c) våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första stycket brottsbalken,

d) grovt sexuellt *övergrepp* enligt 6 kap. 2 § *andra* stycket brottsbalken,

e) våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 § första eller *andra* stycket brottsbalken,

f) grovt sexuellt övergrepp mot barn enligt 6 kap. 6 § *andra* stycket brottsbalken,

g) grovt utnyttjande av barn för sexuell posering enligt 6 kap. 8 § tredje stycket brottsbalken,

h) grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § tredje stycket brottsbalken,

i) grov utpressning enligt 9 kap. 4 § *andra* stycket brottsbalken,

j) grovt barnpornografibrott enligt 16 kap. 10 a § femte stycket brottsbalken,

k) grovt övergrepp i rättsak enligt 17 kap. 10 § tredje stycket brottsbalken,

l) grovt narkotikabrott enligt 3 § narkotikastrafflagen (1968:64), eller

m) grov narkotikasmuggling enligt 6 § tredje stycket lagen (2000:1225) om straff för smuggling,

5. försök, förberedelse eller stämpling till brott som avses i 1–3, om en sådan gärning är belagd med straff,

6. försök, förberedelse eller stämpling till brott som avses i 4, om en sådan gärning är belagd med straff och det med hänsyn till omständigheterna kan antas att gärningens straffvärde överstiger fängelse i fyra år.

Paragrafen reglerar vad som avses med hemlig rumsavlyssning och för vilka brott sådan avlyssning får användas vid en förundersökning. Som en följd av ändringarna i 6 kap. brottsbalken ändras hänvisningarna i *andra stycket fjärde punkten* till våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första stycket respektive grovt sexuellt övergrepp enligt 6 kap. 2 § *andra* stycket brottsbalken. Övervägandena finns i avsnitt 9.

Utdrag ur sammanfattningen av betänkandet Ett starkare skydd för den sexuella integriteten (SOU 2016:60)

Uppdraget

Den 28 augusti 2014 beslutade regeringen att tillsätta en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av våldtäktsbrottet. Utredningen ombildades senare – genom beslut den 13 november 2014 – till en parlamentariskt sammansatt kommitté och har därefter fått ytterligare ett tilläggsdirektiv. Kommittén har antagit namnet 2014 års sexualbrottskommitté.

Vårt uppdrag har i huvudsak bestått av tre delar. Den första och mest omfattande delen av uppdraget har bestått i att *göra en översyn av våldtäktsbrottet*. I den delen har särskilt ingått att

- *genomföra* en praxisgenomgång i syfte att kartlägga hur våldtäktsbrottet har tolkats och tillämpats
- *överväga* om det bör införas en samtyckesbaserad regleringsmodell för våldtäkt
- *ta ställning till* om straffet för de mest allvarliga fallen av våldtäkt och våldtäkt mot barn bör skärpas
- *analysera* om den befintliga lagstiftningen erbjuder ett tillräckligt starkt skydd mot vissa sexuella övergrepp som med hjälp av modern teknik sker via internet
- *lämna förslag* på hur en reglering för ett särskilt straffansvar för oaktsamhetsbrott avseende våldtäkt bör utformas.

Den andra delen av uppdraget har varit att *granska och analysera* hur de brottsbekämpande myndigheterna utreder ärenden om våldtäkt och hur rättsväsendet i övrigt *hanterar* sådana ärenden för att därefter *överväga åtgärder* för hur rättsväsendet ytterligare kan förbättra sitt arbete inom området.

Den tredje delen av uppdraget har bestått i att *överväga* om åtgärder kan vidtas för att *förbättra rutinerna* när det gäller förordnande av målsägandebiträde.

Utifrån den kartläggning och analys som vi har gjort i nämnda delar har uppdraget även inneburit att lämna förslag på de författningsändringar eller andra åtgärder som krävs. I uppdraget inryms även ett ställningstagande till vilka konsekvenser som kan följa på förslagen.

En ny sexualbrottslagstiftning

Behovet av en ny sexualbrottslagstiftning

Sexualbrottslagstiftningen har varit föremål för översyn vid två tillfällen under senare tid, vilket resulterade i en omfattande reform år 2005 och

lagändringar år 2013. Vid båda tillfällena övervägdes om lagstiftningen skulle ändras så att grunden för straffansvar skulle vara bristande samtycke. I samband med 2005 års reform var det främsta skälet som framfördes mot en samtyckeslagstiftning att det fanns en risk för att fokus på målsäganden skulle öka om lagen konstruerades på det sättet. Vid det tillfället fanns det inget konkret lagförslag att ta ställning till utan regeringens ställningstagande gjordes mot bakgrund av en tänkt s.k. ren samtyckeslagstiftning. Med en sådan lagstiftning avses att straffansvaret enbart baseras på frånavaro av samtycke utan att det samtidigt ges några närmare anvisningar i lagen om vilka krav som ska ställas för att samtycket ska godtas (eller med andra ord anses giltigt).

I lagstiftningsärendet år 2013 framhölls att skälen för att göra grundläggande förändringar i lagstiftningen en kort tid efter att 2005 års reform hade trätt i kraft måste vara mycket starka. Regeringen menade då att de brister i sexualbrottslagstiftningen som 2008 års sexualbrottsutredning hade pekat på kunde avhjälpas genom ändringar i den befintliga lagen. Den grundläggande konstruktionen skulle därför inte ändras.

Genom den översyn som vi har gjort har vi dragit slutsatsen att skyddet för den sexuella integriteten, i den bemärkelsen att de gärningar som bör vara straffbara också är straffbara, förefaller vara heltäckande. I några situationer kan det dock ifrågasättas om den befintliga lagstiftningen säkerställer ett tillräckligt starkt straffrättsligt skydd mot vissa gärningar. De fall som vi har identifierat som problematiska är sådana där en sexuell handling har genomförts med en person som inte vill delta i handlingen, men där det inte har förekommit något tvång och gärningsmannen inte heller har utnyttjat personens särskilt utsatta situation eller beroendeställning. Samma problem utpekades som en brist i lagstiftningen av 2008 års sexualbrottsutredning. Även hanteringen av de s.k. virtuella våldtäkterna har, i vart fall fram till relativt nyligen, varit svåra att inrymma i det befintliga regelverket.

Trots att det under det senaste decenniet har gjorts flera ändringar i sexualbrottslagstiftningen finns det alltså fortfarande situationer där den sexuella integriteten och självbestämmanderätten kränks och där det är tveksamt om gärningen omfattas av ett tillräckligt starkt straffrättsligt skydd. Mot den bakgrunden menar vi att det återigen finns anledning att överväga om sexualbrottslagstiftningen ska ändras.

Behovet av förändring kan hanteras på två sätt. Antingen kan den nuvarande lagstiftningen återigen kompletteras eller förtydligas. Alternativt kan lagstiftningen ändras så att den i stället utgår från att det är straffbart att genomföra en sexuell handling med någon som inte deltar frivilligt. I valet mellan att komplettera den nuvarande lagstiftningen och helt ändra den har vi kommit fram till att lagen ska ändras. Skälen för det är *dels* att vi menar att de farhågor som har framförts mot en samtyckeslagstiftning i tidigare lagstiftningsärenden kan hanteras genom ett gediget lagstiftningsarbete, *dels* att det finns flera fördelar med att ändra lagen så att gränsen mellan straffbar och straffri gärning dras vid om genomförandet av en sexuell handling har varit ofrivilligt snarare än framtvungad med något medel eller genom att en persons utsatta situation har utnyttjats (se avsnitt 5.2 för en grundligare genomgång i detta avseende).

Vårt förslag är alltså att lagkonstruktionen för sexualbrott ska ändras genom att kapitlets huvudstadgande utformas på så sätt att straffbarheten drabbar *den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför ett samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag*. Motsvarande ändring föreslås för bestämmelsen om sexuellt tvång.

För att undvika att vårt förslag leder till orimliga förväntningar på att förändringen ska leda till fler fällande domar bör det framhållas att det inte finns skäl att anta att en samtyckeslagstiftning kommer att leda till några större skillnader när det gäller antalet fällande domar. De bevisvärigheter som finns med dagens lagstiftning kommer nämligen att vara desamma med den reglering som vi föreslår. Åklagaren kommer också, precis som tidigare, att ha den fulla bevisbördan för sitt gärningspåstående. Det kan till och med förhålla sig så att andelen fällande domar, rent statistiskt, kan komma att minska i förhållande till antalet anmälda brott i samband med att förslagen genomförs. Det finns nämligen anledning att tro att antalet anmälda händelser kan komma att öka om våra förslag genomförs. Om så blir fallet samtidigt som antalet uppklarade och lagförda brott ligger kvar på samma nivå som i dag leder det till att det, statistiskt sett, kommer att verka som att antalet fällande domar sjunker. Däremot kan vårt förslag om att införa ett oaktsamhetsansvar för vissa sexualbrott leda till att antalet fällande domar ökar något (se mer om det förslaget nedan).

Brottsbeteckningen våldtäkt ersätts med sexuellt övergrepp

När vi nu föreslår en sexualbrottslagstiftning som inte bygger på våld och tvång som brottsförutsättningar ska betydelsen av att samtidigt ändra brottens beteckning inte underskattas. Vårt förslag är därför att brottsbeteckningarna våldtäkt, sexuellt tvång och våldtäkt mot barn tas bort och ersätts av andra beteckningar.

Från rent språkliga utgångspunkter kan det ifrågasättas om rubriceringen våldtäkt inte borde ha ändrats redan när utnyttjandefallen lades till i bestämmelsen i och med 2005 års reform. Redan då upphörde i praktiken kravet på våld eller hot från gärningsmannens sida. När vi nu tar ytterligare steg från krav på våld och tvång skulle en fortsatt användning av beteckningen våldtäkt kunna ge ett missvisande sken av att det fortfarande ställs ett krav på att gärningen ska ha genomförts med våld eller tvång. Om avsikten med förändringen är att ge uttryck för ett tydligt normativt budskap är det mycket som talar för att man samtidigt bör införa en ny rubricering för de allvarligaste sexualbrotten. När det gäller brottsbeteckningen sexuellt tvång talar de språkliga skälen lika starkt för en ändring.

Det skulle kunna hävdas att brottsbeteckningen våldtäkt borde finnas kvar alldeles oavsett om det finns något brottsrekvisit som föreskriver våldsanvändning eller inte, eftersom ordet har en tydlig betydelse och innebörd hos allmänheten. Vi menar dock att det – mot bakgrund av att uppfattningen om vad som är en ”riktig” våldtäkt är omgivet av många åsikter och fördomar – finns betydligt starkare skäl för en förändrad brottsbeteckning. Vi föreslår därför att brottsbeteckningarna för våldtäkt och sexuellt tvång ändras till *sexuellt övergrepp* och *sexuell kränkning*.

Brottsbeteckningen för de gärningar som tidigare rubricerades våldtäkt mot barn och sexuellt övergrepp mot barn bör också ändras till *sexuellt övergrepp mot barn* respektive *sexuell kränkning av barn*. Som en konsekvens av förslagen får även andra brott nya beteckningar, t.ex. motsvarande grova brott. I betänkandet används de nya beteckningarna för att beskriva brotten.

Deltagandet i en sexuell handling ska vara frivilligt

Vårt förslag innebär att de medel som tidigare angavs som brottsföresättningar i bestämmelserna om våldtäkt och sexuellt tvång tas bort. Gränsen mellan straffbar och straffri gärning ska i stället dras vid om deltagandet har skett ofrivilligt.

Den lagstiftning som vi föreslår brukar i den allmänna debatten hänvisas till som en samtyckeslagstiftning. Begreppet samtycke används emellertid redan i brottsbalken och har i det sammanhanget fått en definition som inte överensstämmer med den innebörd som vi menar att begreppet bör ha om det används i samband med sexualbrott. Vi har därför valt att använda begreppet *frivillighet* i de nya bestämmelserna om sexualbrott. Begreppet är normativt och kan ges den innebörd som lagstiftaren finner lämplig. Vårt förslag skiljer sig också från tidigare lämnade förslag genom att det tydliggörs i lagtexten i vilka fall ett deltagande inte ska anses ha skett frivilligt.

Av lagen ska det framgå att valet att delta måste komma till uttryck för att det ska anses vara frivilligt. Det innebär att frivilligheten måste kommuniceras genom ord eller handling för att det ska godtas. I praktiken innebär det att endast ett ”ja” eller ett aktivt deltagande i handlingen ska kunna tolkas som frivillighet av den eller de övriga som deltar. Underförstådda (inre eller tysta) samtycken ska alltså inte godtas. En viktig poäng är att det alltså inte finns något krav på att en person säger ”nej” eller aktivt visar sitt motstånd mot att delta i en sexuell handling. Inte heller ska passivitet kunna tolkas som ett frivilligt deltagande.

Ett uttryck för frivilligt deltagande är alltid i någon mening begränsat till ett visst tillfälle och till den sexuella handling frivilligheten har uttryckts för. Om någon ger uttryck för sin vilja att delta i en viss sexuell handling kan det alltså inte tas för gott att personen i fråga även vill delta i andra sexuella handlingar.

En självklar sak är att en person när som helst kan ångra sitt beslut att delta i en sexuell handling. En sådan ändrad uppfattning måste då komma till uttryck genom ord eller handling så att den eller de andra som deltar har möjlighet att uppfatta den ändrade inställningen och avbryta den sexuella handlingen. Mot bakgrund av vad man i dag vet om bl.a. frozen fright-reaktioner kan det tyckas vara orimligt att ställa upp krav på att den som inte längre vill delta i en sexuell handling måste uttrycka det genom ord eller handling. Av rättssäkerhetsskäl måste man dock ställa ett sådant krav på den som inledningsvis har gett uttryck för en vilja att delta, men som sedan har ångrat sig. Kravet gäller dock enbart om personen tidigare, i samband med att den sexuella handlingen påbörjades, har gett uttryck för en vilja att delta i den sexuella handlingen.

En konsekvens av att frivilligheten måste komma till uttryck är att det inte ska vara möjligt att ge uttryck för frivilligheten i förväg t.ex. vid sömn, medvetlöshet eller i någon annan liknande situation. Skälet för det är helt enkelt att det inte är möjligt för en person som sover eller är medvetlös att i det läget ge uttryck för en ändrad uppfattning.

I lagen ska det inte anges närmare *hur* frivilligheten ska komma till uttryck. Det kan i och för sig tyckas rimligt att samtliga inblandade i en sexuell samvaro muntligen ger uttryck för att de vill delta. Just sexuell samvaro föregås emellertid sällan av en närmare diskussion parterna emellan om vad som ska ske. I stället kan det vara så att samvaron växer fram succesivt genom parternas handlande, t.ex. genom ömsesidigt utväxlande av kyssar, kramar och smek. Kommunikationen kan alltså vara både direkt och indirekt. Det innebär att en lagstiftning med formkrav för hur parterna ska uttrycka sig skulle anses verklighetsfrämmande av många och svårillämpad för domstolarna. Det överlämnas därför till rättstillämpningen att avgöra hur detta närmare ska bedömas i det enskilda fallet.

Omständigheter som innebär att ett uttryckt val att delta inte ska tillmätas betydelse

Det vore orimligt om alla uttryck för frivilligt deltagande godtogs som uttryck för en persons rätt till självbestämmande. För att den nya lagstiftningen ska få ett klart och tydligt innehåll ska det uttryckligen anges i lagen vilka omständigheter som innebär att ett uttryckt val att delta ändå inte godtas av rättsordningen som ett frivilligt deltagande. Om ett uttryckt val att delta ska godtas eller inte bör vara beroende av om något medel har använts för att ”få fram ett ja” från övriga deltagare.

Det finns många fördelar med att en ny lagstiftning inte skiljer sig i alltför stort hänseende från tidigare lagstiftning, bl.a. genom att äldre praxis då fortfarande kan tillämpas till viss del även på den nya lagstiftningen. I vårt förslag har därför de medel som enligt gällande rätt kan medföra straffansvar för våldtäkt, sexuellt tvång och sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning angetts som omständigheter som gör att ett uttryck för frivillighet inte ska tillmätas betydelse. Samma sak gäller de omständigheter som enligt nuvarande lagstiftning medför brott på grund av att gärningsmannen har utnyttjat en persons särskilt utsatta situation.

Som utgångspunkt gäller dock att det för att det över huvud taget ska bli intressant att göra en bedömning av huruvida ett uttryckt val att delta frivilligt är giltigt eller inte måste det alltid krävas *att* det finns ett uttryck för frivillighet. Om det inte finns något uttryck för frivillighet, t.ex. av det skälet att målsäganden har drabbats av frozen fright eller är så berusad att han eller hon i praktiken har varit förhindrad att ge uttryck för ett val att delta frivilligt, blir det inte intressant att göra en bedömning av om frivilligheten ska godtas eller inte.

Vårt förslag innebär att det i andra stycket i bestämmelserna om sexuell övergrepp och sexuell kränkning ska anges att ett uttryckt val att delta i en sexuell handling inte är frivilligt om

1. det är en följd av misshandel, annat våld eller hot om brottslig gärning, eller en följd av hot om att åtala eller ange annan för brott eller om att lämna ett menligt meddelande om annan,
2. gärningsmannen otillbörligt har utnyttjat att personen på grund av allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada, psykisk störning eller annars, med hänsyn till omständigheterna, har befunnit sig i en särskilt utsatt situation,
3. gärningsmannen har förmått personen att delta genom att allvarligt missbruka att personen står i beroendeställning till gärningsmannen, eller
4. gärningsmannen har vilselett personen att delta genom att utge sig för att vara någon som denne personligen känner, eller genom att utnyttja personens villfarelse i det avseendet.

Så som nyss angetts är de omständigheter som innebär att ett uttryckt val att delta inte ska tillmätas betydelse nära nog identiska med de medel och omständigheter som anges i de nuvarande bestämmelserna. Det finns emellertid några skillnader.

I den första punkten är det en skillnad att det för att ett uttryckt val att delta frivilligt ska underkännas inte krävs att den person som genomför den sexuella handlingen är densamma som den som har utövat våldet eller hotet mot målsäganden. Även den som inte själv har utövat våld eller hot mot målsäganden kan alltså, i den mån han eller hon är medveten om att målsägandens uttryck för frivillighet är en följd av våldet eller hotet, straffas som gärningsman. Förslaget innebär t.ex. att en person som köper en sexuell tjänst av en person som genom våld eller hot har tvingats att delta i sexuella handlingar kan dömas för sexuellt övergrepp i stället för köp av sexuell tjänst. Därutöver är det en förändring att punkten numera innehåller både de medel som tidigare angavs i bestämmelsen om våldtäkt och de som angavs i bestämmelsen om sexuellt tvång.

I den andra punkten har sömn och medvetslöshet tagits bort från den tidigare uppräknningen av situationer som innebär att målsäganden kan befinna sig i en särskilt utsatt situation. Skälet för det är att det framstår som motsägelsefullt att låta sömn och medvetslöshet kvarstå samtidigt som det införs ett krav på att det frivilliga deltagandet ska komma till uttryck genom ord eller handling. Detta inte minst då det inte ska vara möjligt att i förväg ge uttryck för ett val att delta frivilligt i en sexuell handling.

Den tredje punkten innebär att straffansvaret för utnyttjande av person i beroendeställning har flyttats från att stå som en särskild straffbestämmelse till att i stället vara en omständighet som innebär att ett uttryckt val att delta inte ska tillmätas betydelse. Rekvisiten i omständigheten överensstämmer med de som tidigare angavs i den särskilda bestämmelsen.

Slutligen har en fjärde omständighet lagts till som är helt ny. Den innebär att det blir tydligare att särskilt klandervärda sexuella bedrägerier är straffbara som sexuellt övergrepp. De vilseledanden som omständigheten är avsedd att träffa är sådana som innebär att den person som har vilseletts inte har haft möjlighet att förstå vilken fysisk person, dvs. vilken kropp, en sexuell handling genomförs med. Det vilseledande som avses är alltså av det slaget att gärningsmannen utger sig för att vara en

viss person, t.ex. en partner, och därefter intar dennes ställe. Ett straffvärt vilseledande skulle också kunna uppstå om en gärningsman genomför en sexuell handling med en person som av någon anledning har begränsad möjlighet att avgöra vem den personen är som han eller hon genomför den sexuella handlingen med.

De närmare övervägandena om innehållet i de olika punkterna samt hur dessa är avsedda att tillämpas finns att läsa i avsnitt 5.5.3 samt i betänkandets författningskommentar.

Sexuella övergrepp som sker t.ex. på internet

På senare tid har det genom domstolspraxis klargjorts att sexualbrott inte ska anses vara s.k. egenhändiga brott och att sexualbrott kan utföras på distans (se NJA 2015 s. 501). För att det ändå inte ska råda någon tvekan om att skyddet för den sexuella integriteten och självbestämmanderätten är garanterad även i de fall gärningsman och offer inte befinner sig på samma fysiska plats föreslår vi att det klart anges i bestämmelserna om sexuellt övergrepp och sexuell kränkning att straffansvar även ska dömas ut om genomförandet består i att personen, som inte deltar frivilligt, utför handlingen på sig själv eller med någon annan. För bestämmelserna om brott mot barn under femton år, som inte har befogenhet att delta frivilligt i sexuella handlingar, behövs ingen hänvisning till om deltagandet har skett frivilligt eller inte. Till dessa bestämmelser ska därför bara läggas till att det som tidigare angetts i bestämmelsen också gäller om genomförandet består i att barnet utför handlingen på sig själv eller med någon annan.

Ett synnerligen grovt brott införs för sexuella övergrepp mot vuxna och barn

Tidigare var det ovanligt att brott delades in i fler än tre grader. På senare tid har det dock blivit allt vanligare att så sker. Syftet med en sådan förändring är framför allt att påverka de straff som döms ut för allvarliga brott i skärpande riktning.

Den nuvarande straffskalan för grov våldtäkt sträcker sig från fängelse i lägst fyra år till högst tio år. Av statistiken framgår dock att den övre delen av straffskalan knappt kommer till användning. Samtidigt är sexuell övergrepp ett brott med ett mycket starkt skyddsintresse. Brottet orsakar svåra skador för offret, men även för samhället. Genom att införa ytterligare en grad för de allvarligaste sexualbrotten skulle man kunna uppnå både en ökad differentiering avseende de grova brotten och en straffskärpning för de allra allvarligaste brotten. Vårt förslag är därför att det ska införas ett synnerligen grovt sexuellt övergrepp mot vuxna och barn. Straffskalan för det nya brottet ska börja vid fängelse i sex år.

Vid bedömningen av om ett sexuellt övergrepp ska anses vara synnerligen grovt ska det särskilt beaktas om gärningen har orsakat synnerligt lidande eller synnerligen stor kränkning eller om gärningsmannen har visat synnerligen stor hänsynslöshet eller råhet.

Gärningar som typiskt sett ska kunna medföra att ett brott bedöms som synnerligen grovt är sådana där så kvalificerat våld har använts att offrets liv har varit i fara eller då gärningen har utförts på ett särskilt plågsamt

eller förnedrande sätt. Även sådana brott där våldet innebär att brottsoffret har orsakats bestående svårare kroppsskador bör rubriceras som synnerligen grova. Vid bedömningen av gärningar som har begåtts mot ett barn ska, förutom de omständigheter som nyss nämnts, särskilt beaktas barnets unga ålder. För mycket små barn kan man utgå ifrån att penetration medför särskilt stora fysiska skador, vilket innebär att sådana fall inte sällan bör kunna rubriceras som synnerligen grova.

Skärpt syn på sexualbrott mot barn som har fyllt femton men inte arton år

Barn under femton år har sedan reformen år 2005 ett förstärkt skydd mot sexualbrott. Genom att dessa barn inte har befogenhet att samtycka till att delta i sexuella handlingar utgör dessa, som utgångspunkt, en brottslig gärning. Som framgår omfattas inte barn som har fyllt femton men inte arton år av det särskilda skyddet. Ett barn står emellertid under vårdnad av föräldrarna eller annan särskilt utsedd vårdnadshavare till dess att barnet fyller arton år. Även enligt barnkonventionens definition är en person ett barn fram till arton års ålder. Av barnkonventionen följer också att barn ska skyddas mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. Att skyddet mot sexuella övergrepp för barn som har fyllt femton men inte arton år är sämre än för yngre barn kan därmed tyckas problematisk. Statistiken visar dessutom att unga kvinnor i åldersspannet 16–24 år löper betydligt större risk än befolkningen i övrigt att utsättas för sexualbrott.

Före 2005 års reform framgick det av våldtäktsbestämmelsen att offrets låga ålder skulle beaktas vid brottsrubriceringen. I och med reformen tog man emellertid bort det särskilda utpekandet av offrets låga ålder som kvalifikationsgrund. Som skäl angavs att det var en naturlig följd av att våldtäktsbrott mot barn lyftes ut och i stället omfattades av den särskilda bestämmelsen om våldtäkt mot barn. I lagens förarbeten angavs dock att det trots förändringen kunde finnas skäl att bedöma övergrepp även mot äldre barn som grova. I rättstillämpningen har tolkningen i det här avseendet visat sig tämligen restriktiv. Mot den bakgrunden är vårt förslag att det ska läggas till en omständighet i lagen som innebär att det vid brottsrubriceringen särskilt ska beaktas om brottet har riktat sig mot ett barn. Med barn avses alltså alla personer som inte har fyllt arton år.

Genom tillägget ska det säkerställas att det förhållandet att ett sexualbrott begås mot ett barn får ett mer tydligt genomslag vid bedömningen i det enskilda fallet. Vid brottsrubriceringen ska emellertid alltid en helhetsbedömning göras av samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Det tillägg vi nu föreslår innebär alltså inte med automatik att brott som begås mot ett barn under arton år alltid ska bedömas som grovt brott. För att brottet ska bedömas som grovt krävs att gärningens svårhet vid en samlad bedömning totalt sett motiverar en svårare rubricering än normalgradsbrott. Den låga åldern kan alltså i förening med andra försvårande omständigheter bidra till att brottet rubriceras som grovt.

Det är emellertid också så att en kvalificerande omständighet kan bidra till att ett brott bedöms som mer allvarligt inom en viss grad av brottet. Om en samlad bedömning inte leder till att brottet rubriceras som grovt kan det

alltså ändå bedömas ha ett högre straffvärde inom den bedömda gradens straffskala än annars. Även av det skälet kan införandet av den nya kvalifikationsgrunden bidra till en skärpt syn på brott som begås mot unga brottsoffer.

Oaktsamhetsansvar införs för sexualbrott

Det är befogat att utöka det straffbara området för sexualbrott genom att införa ett oaktsamhetsansvar för vissa sexualbrott. Straffansvaret bör dock begränsas till de allvarligaste kränkningarna, vilka är de som omfattas av bestämmelserna om sexuellt övergrepp av normalgraden, grovt och synnerligen grovt brott samt grov sexuell kränkning.

Vid bedömningen av om oaktsamhetsansvar ska aktualiseras förutsätts *dels* att den sexuella handlingen inte har varit frivillig, *dels* att gärningsmannen inte har haft uppsåt till det förhållandet att det inte fanns något giltigt uttryck för frivillighet. Det är alltså först om dessa två förutsättningar är uppfyllda som det kan bli aktuellt att bedöma om gärningsmannen har varit oaktsam.

Den grad av oaktsamhet som föreslås bli straffbar är sådant handlande som anses vara *grovt oaktsamt*. Begreppet grovt oaktsamt omfattar i första hand s.k. medveten oaktsamhet, dvs. fall där gärningsmannen *faktiskt har insett* att det kan vara så att deltagandet i en sexuell handling inte är frivilligt, *men* ändå har valt att genomföra den sexuella handlingen. Om gärningsmannen har sett risken för att den andre personen inte deltar frivilligt är det enligt vår mening klart straffvärt att fortsätta med de sexuella handlingarna. I begreppet grov oaktsamhet ingår också de mer klandervärda fallen av omedveten oaktsamhet. De handlanden som vi menar ska träffas av ett oaktsamhetsansvar är de fall då gärningsmannen kunde ha gjort något för att komma till insikt och man dessutom *verkligen* anser att denne borde ha gjort det som han eller hon kunde ha gjort för att komma till insikt.

Vårt förslag är att oaktsamhetsansvaret ska införas som en särskild bestämmelse i 6 kap. brottsbalken. Av bestämmelsen ska det framgå att den som av grov oaktsamhet gör sig skyldig till sexuellt övergrepp (av normalgraden, grovt eller synnerligen grovt brott) eller grov sexuell kränkning, döms för *oaktsamt sexuellt övergrepp* eller *oaktsam sexuell kränkning* till fängelse i högst fyra år.

Genom de gjorda avgränsningarna, både i fråga om vilka gärningar som träffas och graden av oaktsamhet, kommer straffansvaret att träffa de fall som är klart straffvärda.

Bättre stöd till målsäganden under rättsprocessen

Det har under lång tid varit en prioriterad fråga för lagstiftaren att stärka brottsoffers rättigheter och möjligheter till stöd, skydd och ekonomisk kompensation. Ett exempel på det är målsägandebiträdet, en av staten förordnad och arvoderad jurist som utses för att tillvarata brottsoffrets (målsägandens) rätt vid utredning och lagföring efter brott.

För att ytterligare säkerställa att målsäganden får ett bra stöd under rättsprocessen föreslår vi nu tre ändringar i lagen om målsägandebitråde:

Prop. 2017/18:177
Bilaga 1

- Prövningen av om ett målsägandebitråde ska förordnas ska ske *omedelbart* efter det att förundersökning har inletts eller återupptagits i mål som rör sexualbrott.
- *Kraven på kompetens och lämplighet* hos den som ska utses till målsägandebitråde ska *skärpas*.
- Bestämmelsen om *substitution*, dvs. rätten för ombudet att sätta annan person i sitt ställe vid tillfälligt förhinder, ändras så att det framgår att ett målsägandebitråde inte utan rättens medgivande får sätta någon annan i sitt ställe.

Redan i dag råder det en stark presumtion för att ett målsägandebitråde ska utses tidigt under brottsutredningen för att ge stöd och hjälp till den som har blivit utsatt för sexualbrott. Ett tidigt förordnande av målsägandebitråde har i flera granskningar dessutom visat sig vara en framgångsfaktor vid utredningar av sexualbrott. Trots det har det vid återkommande undersökningar visat sig att målsägandebitråde inte utses tidigt under brottsutredningen i tillräcklig utsträckning.

Om kvaliteten i brottsutredningarna ska kunna höjas bör det därför tydliggöras att det ska vara i det närmaste obligatoriskt att ett målsägandebitråde utses redan i det inledande skedet av brottsutredningen. Vårt förslag är att detta ska säkerställas genom att det i lagen om målsägandebitråde anges att prövningen av förordnande av målsägandebitråde ska ske omedelbart efter att en förundersökning har inletts eller återupptagits. Det är alltså fråga om en handlingsdirigerande regel som tar sikte på tidpunkten när frågan om målsägandebitråde ska prövas. Kravet på omedelbar prövning innebär att frågan bör komma under rättens behandling inom högst någon eller några dagar efter det att beslut har fattats om att inleda eller återuppta en förundersökning om sexualbrott.

Även i fortsättningen bör det dock finnas ett visst utrymme för förundersökningsledaren att inte i detta tidiga skede ge in en begäran om målsägandebitråde till domstol för prövning. Undantaget ska dock tillämpas restriktivt och i tveksamma fall bör åklagaren ge in en begäran om målsägandebitråde till rätten tillsammans med de skäl som eventuellt finns mot ett förordnande så att domstolen kan pröva frågan.

Vi menar också att skärpta krav ska ställas på målsägandebiträdets kompetens och lämplighet. Av lagen ska därför framgå att endast den får utses som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämpad för det aktuella uppdraget. Förslaget lämnas mot bakgrund av att det inte sällan är så att uppdragen som målsägandebitråde ges till relativt oerfarna jurister vid advokat- eller juristbyråer. För att målsägandebiträdet ska kunna utgöra ett stöd för målsäganden, men också för att biträdet ska vara en jämbördig part med åklagaren och den offentliga försvararen menar vi att det finns anledning att skärpa kraven på målsägandebiträdets erfarenhet och lämplighet i särskilt känsliga mål, som t.ex. vid utredningar om sexualbrott och brott i nära relationer. Det bör särskilt påpekas att det är den domstol som utser målsägandebiträdet som har ett särskilt ansvar för att det biträde som

förordnas inte bara uppfyller de allmänna kvalifikationskraven utan också är lämpligt i det enskilda fallet.

Slutligen föreslår vi att rätten för målsägandebiträdet att sätta ett annat ombud i sitt ställe genom s.k. substitution inskränks. Uppdraget att vara målsägandebiträde är – på samma sätt som ett uppdrag att vara en misstänkts offentliga försvarare – ett personligt uppdrag. För att målsägandebiträdet ska kunna vara det stöd för målsäganden som är avsett krävs att personen har förtroende för sitt biträde.

Enligt den nuvarande lagstiftningen får ett målsägandebiträde sätta ett annat ombud i sitt ställe så länge detta inte medför en beaktansvärd ökning av kostnaderna i målet. Om substitutionen skulle medföra en sådan ökning av kostnaderna krävs dock rättens tillstånd. För offentliga försvarare krävs däremot alltid rättens tillstånd vid substitution. Det har under utredningstiden kommit till vår kännedom att det är vanligt förekommande att ett förordnat målsägandebiträde sätter en annan jurist i sitt ställe, vilket de drabbade målsägandena har upplevt som mycket negativt. Möjligheten till substitution bör finnas kvar, men inskränkas på så sätt att den överensstämmer med vad som gäller för offentliga försvarare.

[- - -]

Förslagets konsekvenser

Våra förslag kommer främst beröra personer som misstänks och åtalas för sexualbrott, personer som utsätts för sexualbrott, myndigheterna inom rättsväsendet och personer som anlitas som försvarsadvokater och målsägandebiträden. Även vissa andra myndigheter, så som Brottsförebyggande rådet, Socialstyrelsen, Rättsmedicinalverket och Brottsoffermyndigheten, påverkas av förslagen.

Ekonomiska konsekvenser

Förslagen om ändringar i sexualbrottslagstiftningen kommer att medföra ökade kostnader för bl.a. myndigheterna inom rättsväsendet. Kostnaderna kan på kort sikt rymmas inom myndigheternas befintliga anslag. Sedan lagändringen varit i kraft en tid behöver de närmare konsekvenserna utvärderas och analyseras.

Även de förslag som vi lämnar till följd av granskningen av rättsväsendets hantering av anmälningar om sexualbrott kommer att medföra ökade kostnader för de berörda myndigheterna. Kostnaderna är dock inte större än att de kan rymmas inom respektive myndighets befintliga anslag.

Förslagen om ändringar i lagen om målsägandebiträde innebär sannolikt ökade kostnader för biträden.

Våra förslag kan förväntas medföra positiva effekter för det brottsförebyggande arbetet. På sikt borde förslagen kunna leda till en något minskad brottslighet.

Förslagen i betänkandet kan även förväntas ha en positiv effekt för att uppnå jämställdhet mellan kvinnor och män. Statistiken visar att omkring 96 procent av de som anmäler att de har utsatts för en våldtäkt är kvinnor och 98 procent av de som misstänks för brottet är män. Vårt förslag att ändra sexualbrottslagstiftningen bedömer vi som ett viktigt steg mot ett mer jämställt samhälle. Om förslagen genomförs och följs upp av utbildnings- och informationsinsatser i skolor och i samhället i övrigt bedömer vi det som troligt att förslagen – åtminstone på sikt – kan leda till att normer och förhållningssätt till sexualitet och sexuellt umgänge kommer att förändras så att det sexuella våldet i samhället minskar.

Vi gör bedömningen att förslagen som lämnas i betänkandet inte leder till försämrade möjligheter för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags.

Det finns behov av särskilda informations- och utbildningsinsatser i samband med ikraftträdande

Vi har varit tydliga med att man inte ska förvänta sig fler fällande domar enbart som en följd av förslaget att ändra sexualbrottslagstiftningen. För att förslagen ska få effekt bör de följas upp av särskilda informations- och utbildningsinsatser av olika slag. Medarbetare vid de rättsvårdande myndigheter som påverkas av förslagen kommer att vara i behov av vissa informationsinsatser. Därutöver finns det behov av att rikta särskilda informations- och utbildningsinsatser till samhället i övrigt, särskilt till unga personer, i samband med att förslagen träder i kraft.

Olika myndigheter, bl.a. Brottsoffermyndigheten och Nationellt centrum för kvinnofrid, bör få i uppdrag att ta fram sådana informations- och utbildningskampanjer.

Utdrag ur lagförslagen i betänkandet Ett starkare skydd för den sexuella integriteten (SOU 2016:60)

Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs
dels att 6 kap. brottsbalken ska upphöra att gälla,
dels att 2 kap. 2 §, 4 kap. 4 b § och 35 kap. 4 § brottsbalken ska ha följande lydelse,
dels att det i brottsbalken ska införas ett nytt kapitel, 6 kap., av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 kap.

2 §

För brott som begåtts utom riket döms efter svensk lag och vid svensk domstol, om brottet begåtts

1. av svensk medborgare eller av utlänning med hemvist i Sverige,
2. av utlänning utan hemvist i Sverige, som efter brottet blivit svensk medborgare eller tagit hemvist här i riket eller som är dansk, finsk, isländsk eller norsk medborgare och finns här, eller
3. av annan utlänning som finns här i riket och på brottet enligt svensk lag kan följa fängelse i mer än sex månader.

Första stycket gäller inte, om gärningen är fri från ansvar enligt lagen på gärningsorten eller om den begåtts inom område som inte tillhör någon stat och enligt svensk lag svårare straff än böter inte kan följa på gärningen.

I fall som avses i denna paragraf får inte dömas till påföljd som är att anse som strängare än det svåraste straff som är föreskrivet för brottet enligt lagen på gärningsorten.

De inskränkningar av svensk domsrätt som anges i andra och tredje styckena gäller inte för sådana brott eller försök till brott som avses i

1. 4 kap. 1 a och 4 c §§ och 16 kap. 10 a § första stycket 1 och femte stycket,

2. 4 kap. 4 § andra stycket varigenom någon förmåtts att ingå ett sådant äktenskap eller en sådan äktenskapsliknande förbindelse som avses i 4 c §, eller

3. 6 kap. 1–6, 8, 9 och 12 §§, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år. 3. 6 kap. 1–4, 6–11 och 18 §§, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år.

4 kap.

4 b §

Prop. 2017/18:177

Bilaga 2

Den som förföljer en person genom brottsliga gärningar som utgör

1. misshandel enligt 3 kap. 5 § eller försök till sådant brott som inte är ringa,

2. olaga tvång enligt 4 kap. 4 § första stycket,

3. olaga hot enligt 4 kap. 5 § första stycket,

4. hemfridsbrott eller olaga intrång enligt 4 kap. 6 §,

5. kränkande fotografering enligt 4 kap. 6 a §,

6. olovlig identitetsanvändning enligt 4 kap. 6 b §,

7. ofredande enligt 4 kap. 7 §,

8. sexuellt ofredande enligt 6 kap. 10 §, 8. sexuellt ofredande enligt 6 kap. 5 § eller sexuellt ofredande av barn enligt 6 kap. 12 §,

9. skadegörelse enligt 12 kap. 1 § eller försök till sådant brott,

10. åverkan enligt 12 kap. 2 § första stycket, eller

11. överträdelse av kontaktförbud enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud

döms, om var och en av gärningarna har utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet, för olaga förföljelse till fängelse i högst fyra år.

Föreslagen lydelse; för nuvarande lydelse se bilaga 9

6 kap. Om brott mot den sexuella integriteten m.m.

Allmänna brott mot den sexuella integriteten

1 § Den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför ett samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för sexuellt övergrepp till fängelse i lägst två och högst sex år. Detsamma gäller om genomförandet består i att personen, som inte deltar frivilligt, utför handlingen på sig själv eller med någon annan. För att ett deltagande ska anses frivilligt måste valet att delta komma till uttryck.

Ett uttryckt val att delta i en sexuell handling är inte frivilligt om

1. det är en följd av misshandel, annat våld eller hot om brottslig gärning, eller en följd av hot om att åtala eller ange annan för brott eller om att lämna ett menligt meddelande om annan,

2. gärningsmannen otillbörligt har utnyttjat att personen på grund av allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada, psykisk störning eller annars, med hänsyn till omständigheterna, har befunnit sig i en särskilt utsatt situation,

3. gärningsmannen har förmått personen att delta genom att allvarligt missbruka att personen står i beroendeställning till gärningsmannen, eller

4. gärningsmannen har vilselett personen att delta genom att utge sig för att vara någon som denne personligen känner, eller genom att utnyttja personens villfarelse i det avseendet.

Om brottet i första stycket med hänsyn till omständigheterna vid gärningen är mindre allvarligt, döms för sexuellt övergrepp till fängelse i högst fyra år.

2 § Om brottet i 1 § första stycket är grovt, döms för grovt sexuellt övergrepp till fängelse i lägst fyra och högst sju år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet riktat sig mot ett barn, om gärningsmannen använt våld eller hot som varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en deltagit i gärningen eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

Om brottet är synnerligen grovt, döms för synnerligen grovt sexuellt övergrepp till fängelse i lägst sex och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är synnerligen grovt ska det särskilt beaktas om gärningen har orsakat synnerligt lidande eller synnerligen stor kränkning eller om gärningsmannen har visat synnerligen stor hänsynslöshet eller råhet.

3 § Den som genomför en annan sexuell handling än som avses i 1 § med en person som inte deltar frivilligt, döms för sexuell kränkning till fängelse i högst två år. Detsamma gäller om genomförandet består i att personen, som inte deltar frivilligt, utför handlingen på sig själv eller med någon annan. För att ett deltagande ska anses frivilligt måste valet att delta komma till uttryck.

I fråga om bedömningen av om deltagandet varit frivilligt tillämpas 1 § andra stycket.

Om brottet är grovt, döms för grov sexuell kränkning till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet riktat sig mot ett barn, om gärningsmannen använt våld eller hot som varit av särskilt allvarlig art, om fler än en deltagit i gärningen eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

4 § Den som av grov oaktsamhet gör sig skyldig till en sådan gärning som anges i 1 § första stycket, 2 § eller 3 § tredje stycket, döms för oaktsamt sexuellt övergrepp eller oaktsam sexuell kränkning till fängelse i högst fyra år.

5 § Den som, i annat fall än som avses i 1–4 §§, blottar sig för någon annan på ett sätt som är ägnat att väcka obehag eller annars genom ord eller handlande ofredar en person på ett sätt som är ägnat att kränka personens sexuella integritet, döms för sexuellt ofredande till böter eller fängelse i högst två år.

Särskilda sexualbrott mot barn

6 § Den som med ett barn under femton år genomför ett samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för sexuellt övergrepp mot barn till fängelse i lägst två och högst sex år. Detsamma gäller om genomförandet består i att barnet utför handlingen på sig själv eller med någon annan.

Detsamma gäller även den som begår en gärning som avses i första stycket mot ett barn som fyllt femton men inte arton år och som är avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut.

7 § Om brottet i 6 § är grovt, döms för grovt sexuellt övergrepp mot barn till fängelse i lägst fyra och högst sju år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot om brottslig gärning eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

Om brottet är synnerligen grovt, döms för synnerligen grovt sexuellt övergrepp mot barn till fängelse i lägst sex och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är synnerligen grovt ska det särskilt beaktas om gärningen har orsakat synnerligt lidande eller synnerligen stor kränkning eller om gärningsmannen har visat synnerligen stor hänsynslöshet eller råhet.

8 § Om brottet i 6 § med hänsyn till omständigheterna vid brottet är att anse som mindre allvarligt, döms för sexuellt utnyttjande av barn till fängelse i högst fyra år.

9 § Den som genomför en annan sexuell handling än som avses i 6–8 §§ med ett barn under femton år, eller med ett barn som fyllt femton men inte arton år och som gärningsmannen står i ett sådant förhållande till som avses i 6 § andra stycket, döms för sexuell kränkning av barn till fängelse i högst två år. Detsamma gäller om genomförandet består i att barnet utför handlingen på sig själv eller med någon annan.

Om brottet är grovt, döms för grov sexuell kränkning av barn till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen är närstående till barnet eller i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om brottet med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet.

10 § Den som främjar eller utnyttjar att ett barn under femton år utför eller medverkar i sexuell posering, döms för utnyttjande av barn för sexuell posering till böter eller fängelse i högst två år.

Detsamma gäller den som begår en sådan gärning mot ett barn som fyllt femton men inte arton år, om poseringen är ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling.

Om brottet är grovt, döms för grovt utnyttjande av barn för sexuell posering till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet.

11 § Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, förmår ett barn som inte fyllt arton år att mot ersättning företa eller tåla en sexuell handling, döms för köp av sexuell handling av barn till böter eller fängelse i högst två år.

Vad som sägs i första stycket gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

12 § Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, sexuellt berör ett barn under femton år eller förmår barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd, döms för sexuellt ofredande av barn till böter eller fängelse i högst två år. Detsamma gäller den som blottar sig för ett barn under femton år på ett sätt som är ägnat att väcka obehag eller annars genom ord eller handlande ofredar ett barn på ett sätt som är ägnat att kränka barnets sexuella integritet.

13 § Den som, i syfte att mot ett barn under femton år begå en gärning för vilken straff föreskrivs i 6–10 eller 12 §, träffar en överenskommelse med barnet om ett sammanträffande samt därefter vidtar någon åtgärd som är ägnad att främja att ett sådant sammanträffande kommer till stånd, döms för kontakt med barn i sexuellt syfte till böter eller fängelse i högst ett år.

14 § Till ansvar som i detta kapitel är föreskrivet för en gärning som begås mot någon under en viss ålder ska dömas även den som inte insåg men hade skäligen anledning att anta att den andra personen inte uppnått den åldern.

15 § Den som har begått en gärning enligt 8 § eller 9 § första stycket mot ett barn under femton år eller enligt 10 § första stycket eller 12 § första meningen, ska inte dömas till ansvar om det är uppenbart att gärningen inte inneburit något övergrepp mot barnet med hänsyn till den ringa skillnaden i ålder och utveckling mellan den som har begått gärningen och barnet samt omständigheterna i övrigt.

Detsamma gäller den som har begått en gärning enligt 13 § om den har syftat till en sådan gärning som anges i första stycket och som, om den hade fullbordats, enligt vad som anges där uppenbarligen inte skulle ha inneburit något övergrepp mot barnet.

Övriga brott

16 § Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, har vaginalt samlag med eget barn eller dess avkomling, döms för samlag med avkomling till fängelse i högst två år.

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, har vaginalt samlag med sitt helsyskon, döms för samlag med syskon till fängelse i högst ett år.

Det som sägs i denna paragraf gäller endast om deltagandet har varit frivilligt.

17 § Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse mot ersättning, döms för köp av sexuell tjänst till böter eller fängelse i högst ett år.

Vad som sägs i första stycket gäller även om ersättningen har utlovats eller getts av någon annan.

18 § Den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att en person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, döms för koppleri till fängelse i högst fyra år.

Om en person som med nyttjanderätt har upplåtit en lägenhet får veta att lägenheten helt eller till väsentlig del används för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning och inte gör vad som skäligen kan begäras för att få upplåtelsen att upphöra, ska personen, om verksamheten fortsätter eller återupptas i lägenheten, anses ha främjat verksamheten och dömas till ansvar enligt första stycket.

Om brottet i första eller andra stycket är grovt, döms för *grovt koppleri* till fängelse i lägst två och högst åtta år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om brottet avsett en verksamhet som bedrivits i större omfattning, medfört betydande vinning eller inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av annan.

Försök, förberedelse m.m.

19 § För försök till sexuellt övergrepp, grovt sexuellt övergrepp, synnerligen grovt sexuellt övergrepp, sexuell kränkning, grov sexuell kränkning, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, synnerligen grovt sexuellt övergrepp mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuell kränkning av barn, grov sexuell kränkning av barn, utnyttjande av barn för sexuell posering, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, köp av sexuell handling av barn, köp av sexuell tjänst, koppleri och grovt koppleri döms det till ansvar enligt 23 kap.

Detsamma gäller för förberedelse till koppleri samt förberedelse och stämpling till och underlåtenhet att avslöja eller förhindra sexuellt övergrepp, grovt sexuellt övergrepp, synnerligen grovt sexuellt övergrepp, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, synnerligen grovt sexuellt övergrepp mot barn, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering och grovt koppleri.

35 kap.

4 §

De i 1 § bestämda tiderna ska räknas från den dag brottet begicks. Om det förutsätts att en viss verkan av handlingen ska ha inträtt innan en påföljd får dömas ut, ska tiden räknas från den dag då sådan verkan inträdde.

Vid brott som avses i följande bestämmelser ska de i 1 § bestämda tiderna räknas från den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt arton år:

1. 6 kap. 4–6, 8 och 9 §§ eller försök till sådana brott, 1. 6 kap. 6–11 §§ eller försök till sådana brott,

2. 6 kap. 1–3, 10 och 12 §§ eller försök till brott enligt 6 kap. 1–3 och 12 §§, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år, 2. 6 kap. 1–5, 12 och 18 §§ eller försök till brott enligt 6 kap. 1–3 och 18 §§, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,

3. 16 kap. 10 a § första och femte styckena eller försök till sådana brott, om brottet avser skildring av barn i pornografisk bild och en tillämpning av första stycket inte leder till att möjligheten att döma ut påföljd bortfaller senare,

4. 2 § lagen (1982:316) med förbud mot könsstypning av kvinnor eller försök till sådant brott, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år.

Vid bokföringsbrott som inte är ringa ska tiden räknas från den dag då den bokföringsskyldige har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar, om detta skett inom fem år från brottet. Om den bokföringsskyldige inom fem år från brottet blivit föremål för revision av Skatteverket, ska tiden räknas från den dag då revisionen beslutades.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2018.

Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Prop. 2017/18:177
Bilaga 2

Härigenom föreskrivs att 27 kap. 20 d § rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

27 kap.

20 d §

Med hemlig rumsavlyssning avses avlyssning eller upptagning som

1. görs i hemlighet och med ett tekniskt hjälpmedel som är avsett att återge ljud, och

2. avser tal i enrum, samtal mellan andra eller förhandlingar vid sammanträden eller andra sammankomster som allmänheten inte har tillträde till.

Hemlig rumsavlyssning får användas vid en förundersökning om

1. brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i fyra år,

2. spioneri enligt 19 kap. 5 § brottsbalken,

3. brott som avses i 3 § lagen (1990:409) om skydd för företags-hemligheter, om det finns anledning att anta att gärningen har begåtts på uppdrag av eller har understötts av en främmande makt eller av någon som har agerat för en främmande makts räkning och det kan antas att brottet inte leder till endast böter,

4. annat brott om det med hänsyn till omständigheterna kan antas att brottets straffvärde överstiger fängelse i fyra år och det är fråga om

a) människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken,

b) våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första eller andra stycket brottsbalken,

b) sexuellt övergrepp enligt 6 kap. 1 § första stycket brottsbalken,

c) grovt sexuellt tvång enligt 6 kap. 2 § tredje stycket brottsbalken,

c) grov sexuell kränkning enligt 6 kap. 3 § tredje stycket brottsbalken,

d) våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 § första eller andra stycket brottsbalken,

d) sexuellt övergrepp mot barn enligt 6 kap. 6 § brottsbalken,

e) grovt sexuellt övergrepp mot barn enligt 6 kap. 6 § andra stycket brottsbalken,

e) grov sexuell kränkning av barn enligt 6 kap. 9 § andra stycket brottsbalken,

f) grovt utnyttjande av barn för sexuell posering enligt 6 kap. 8 § tredje stycket brottsbalken,

f) grovt utnyttjande av barn för sexuell posering enligt 6 kap. 10 § tredje stycket brottsbalken,

g) grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § tredje stycket brottsbalken,

g) grovt koppleri enligt 6 kap. 18 § tredje stycket brottsbalken,

h) grov utpressning enligt 9 kap. 4 § andra stycket brottsbalken,

i) grovt barnpornografibrott enligt 16 kap. 10 a § femte stycket brottsbalken,

j) grovt övergrepp i rättssak enligt 17 kap. 10 § tredje stycket brottsbalken,

k) grovt narkotikabrott enligt 3 § narkotikastrafflagen (1968:64), eller
l) grov narkotikasmuggling enligt 6 § tredje stycket lagen (2000:1225)
om straff för smuggling,

5. försök, förberedelse eller stämpling till brott som avses i 1–3, om en
sådan gärning är belagd med straff,

6. försök, förberedelse eller stämpling till brott som avses i 4, om en
sådan gärning är belagd med straff och det med hänsyn till
omständigheterna kan antas att gärningens straffvärde överstiger fängelse
i fyra år.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2018.

Förslag till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebitråde

Prop. 2017/18:177
Bilaga 2

Härigenom föreskrivs att 1 och 4 §§ lagen (1988:609) om målsägandebitråde ska ha följande lydelse

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

När en förundersökning har inletts eller återupptagits ska ett särskilt biträde för målsäganden (målsägandebitråde) förordnas i mål om

1. brott enligt 6 kap. brottsbalken, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde,

2. brott enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken, på vilket fängelse kan följa, eller enligt 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av sådant biträde,

3. annat brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde.

Prövningen av förordnande av målsägandebitråde enligt första stycket 1 ska ske omedelbart efter det att förundersökning har inletts eller återupptagits.

Målsägandebitråde får förordnas i högre rätt, om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen.

4 §

Målsägandebitråde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det. Vid förordnandet tillämpas 26 § första stycket rättshjälpslagen (1996:1619).

I fråga om byte av målsägandebitråde och rätt för sådant biträde att sätta någon annan i sitt ställe tillämpas 26 § andra och tredje styckena rättshjälpslagen.

Målsägandebitråde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det. Till målsägandebitråde får en advokat, en biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan förordnas. Endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämpad för det aktuella uppdraget får förordnas.

Byte av målsägandebitråde får ske efter särskilt tillstånd och bara om det finns särskilda skäl. Om byte av biträde har skett en gång, får nytt byte ske endast om det finns synnerliga skäl. Ett målsägande-

Målsägandebiträdet *skall* entledigas, om det är påkallat med hänsyn till förhållandena i målet eller om det annars finns skäl för det.

biträde får inte utan rättens medgivande sätta någon annan i sitt ställe.

Målsägandebiträdet *ska* entledigas, om det är påkallat med hänsyn till förhållandena i målet eller om det annars finns skäl för det.

I övrigt tillämpas i fråga om målsägandebiträde rättegångsbalkens regler om rättegångsbiträde.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2018.

Förteckning över remissinstanserna (SOU 2016:60)

Prop. 2017/18:177
Bilaga 3

Efter remiss har yttrande över betänkandet lämnats av Riksdagens ombudsmän, Svea hovrätt, Hovrätten över Skåne och Blekinge, Stockholms tingsrätt, Jönköpings tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Malmö tingsrätt, Umeå tingsrätt, Justitiekanslern, Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten, Kriminalvården, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen, Folkhälsomyndigheten, Statens institutionsstyrelse, Barnombudsmannen, Södersjukhuset (Akutmottagning för våldtagna), Länsstyrelsen i Stockholms län, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Statens skolinspektion, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, Diskrimineringsombudsmannen, Statens medieråd, Uppsala universitet (Juridiska institutionen och Nationellt centrum för kvinnofrid), Lunds universitet (Juridiska institutionen), Göteborgs universitet (Institutionen för socialt arbete), Stockholms universitet (Juridiska fakultetsnämnden och Kriminologiska institutionen), Linköpings universitet (Barnafrid – Nationellt kunskapscentrum), BUP Grinden Barn- och ungdomspsykiatri Stockholms läns landsting, Amnesty International svenska sektionen, Anhöriga till sexuellt utnyttjade barn (ATSUB), Brottsofferjouren Sverige, ECPAT Sverige, Fatta, Fatta man, Föreningen Tillsammans, HOPP Stockholm, Kvinnofronten, Kvinnors nätverk, Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter (RFSL), Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU), Riksidrottsförbundet (RF), Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (Roks), Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Stödcentrum Humlegården, Svensk förening för sexologi, Svenska kyrkan, Sveriges advokatsamfund, Sveriges Kvinnolobby och Unizon.

Yttrande har även inkommit från Centerkvinnorna, Se Sambandet, S-kvinnor, Djurskyddet Sverige och Judex+.

Statens beredning för medicinsk och social utvärdering, Statens skolverk, Svenska Journalistförbundet och UNICEF Sverige har avstått från att yttra sig.

Traumamottagning Elefanten Universitetssjukhuset Linköping, Barnens rätt i samhället (Bris), Fredrika Bremer förbundet, FUB För barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning, Föreningen för Sveriges Ungdomsmottagningar, Riksförbundet Kriminellas Revansch I Samhället (KRIS), LSU – Sveriges ungdomsorganisationer, RFSL Ungdom, Riksföreningen Stödcentrum mot incest, Riksorganisationen Män för Jämställdhet, Rädda Barnen, Röda Korset, Scouterna, Svenska föreningen för barn- och ungdomspsykiatri, Sveriges domareförbund, Terrafem, UN Women Sverige och World Childhood Foundation har beretts tillfälle att yttra sig men har inte kommit in med något yttrande.

Utdrag ur sammanfattningen av betänkandet Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, m.m. (SOU 2016:42)

Uppdraget

Den del av vårt uppdrag, som vi redovisar i detta delbetänkande, har varit att undersöka om det finns behov av åtgärder i syfte att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och köp av sexuell handling av barn. Vi har i det sammanhanget haft i uppdrag att

- utvärdera vilket genomslag 2011 års höjning av straffmaximum för brottet köp av sexuell tjänst har fått, i syfte att säkerställa att straffet vid allvarliga köp av sexuell tjänst fullt ut motsvarar brottslighetens allvar,
- analysera och ta ställning till om köp av sexuell tjänst ska undantas från kravet på dubbel straffbarhet samt att, oavsett vårt ställningstagande i sak, lämna förslag på hur ett undantag från kravet på dubbel straffbarhet bör utformas, och
- se över straffskalan för köp av sexuell handling av barn och överväga en höjning av straffminimum, i syfte att säkerställa en straffskala som återspeglar brottets allvar.

Vidare har utredningen haft i uppdrag att se över och utvärdera tillämpningen av oaktsamhetskravet för gärningsmän beträffande brottsoffers ålder vid sexualbrott mot barn (6 kap. 13 § brottsbalken [BrB]), i syfte att med utgångspunkt i resultatet av det arbetet överväga behovet av lagändringar.

Utredningens övriga uppdrag, att undersöka om det finns behov av åtgärder i syfte att säkerställa ett starkt straffrättsligt skydd mot människohandel, att se över straffskalorna för människohandel och koppleri samt att göra en översyn av det straffrättsliga skyddet mot exploatering av utsatta personer såsom för tvångsarbete, tiggeri eller för annan ekonomisk vinning, kommer att redovisas i ett slutbetänkande från utredningen.

[- - -]

Oaktsamhetskravet för gärningsmän beträffande brottsoffers ålder vid sexualbrott mot barn

Huvudregeln är att det krävs uppsåt för att någon ska kunna fällas till ansvar för brott enligt brottsbalken, men om det särskilt föreskrivs något annat gäller det (1 kap. 2 § första stycket BrB). För sexualbrotten i 6 kap. BrB finns ett sådant undantag. Enligt 6 kap. 13 § ska nämligen också den dömas för brott som inte insåg men som hade skälig anledning att anta att den andra personen inte hade uppnått en viss ålder.

Bestämmelsen infördes i samband med brottsbalkens tillkomst. Av förarbetena till bestämmelsen framgår att bestämmelsen ska tillämpas med stor försiktighet och att det för straffansvar ställs krav på en tämligen hög grad av oaktsamhet.

Bestämmelsen fyller en viktig funktion i upprätthållandet av det straffrättsliga skyddet för barn mot att utsättas för sexuella övergrepp. Gemensamt för bestämmelserna om sexualbrott mot barn är nämligen att målsäganden är under en viss ålder, vanligen 15 år men i vissa fall 18 år. Det blir då betydelsefullt vad som kan visas beträffande gärningsmannens insikt om brottsoffrets ålder och hur lagbestämmelsen om detta är utformad.

I vår genomgång av praxis har vi funnit att det saknas en gemensam aktsamhetsstandard i fråga om vad krävs i förhållande till barnets ålder för att en tilltalad ska fällas till ansvar för sexualbrott mot barn. Vidare har vi i vår genomgång noterat stora variationer i domstolarnas oaktsamhetsbedömningar, bl.a. genom att domstolar i många fall bedömer liknande omständigheter på olika sätt. Som exempel på sådana omständigheter kan nämnas gärningsmannens ålder, gärningsmannens kännedom om målsägandens skolgång, att målsäganden har använt sitt födelseår i sin e-postadress eller profilnamn samt att gärningsmannen inte har kontrollerat målsägandens ålder i tillräcklig utsträckning. Detta riskerar att allvarligt försämra skyddet för de barn som utsatts för sexuella övergrepp och även förutsebarheten för de tilltalade.

Vidare framgår av vår genomgång att det förekommer stor variation i hur domstolarna resonerar kring målsägandens kroppsutveckling för att bedöma gärningsmannens skuld. Det kan också konstateras att ett användande av bedömningar av ungas kroppsutveckling som utgångspunkt för gärningsmäns insikt eller misstanke om barns ålder innefattar brister, inte minst ur ett barnskyddsperspektiv.

Mot denna bakgrund anser vi att bestämmelsen behöver ändras. Utredningen har därvid övervägt kraftigt skärpta krav på gärningsmannen genom att sänka nivån för straffbarhet under oaktsamhet, t.ex. genom krav på strikt ansvar eller lagstadgad kontrollskyldighet. Sådana krav skulle dock av rättssäkerhetsskäl bli för långtgående. I stället ska enligt vårt förslag en allmän oaktsamhetsbedömning göras. Vid en sådan bedömning ska samtliga föreliggande omständigheter beaktas. Vidare tydliggörs att

det för att straffansvar ska kunna komma i fråga är tillräckligt att gärningsmannen varit omedvetet oaktsam. Med omedveten oaktsamhet avses att man prövar vad gärningsmannen kunde ha gjort för att komma till relevant insikt och därefter om man kan begära av gärningsmannen att han eller hon skulle ha gjort det som man i det första ledet har funnit att han eller hon hade förmåga och tillfälle att göra. Vi föreslår därmed att bestämmelsen i 6 kap. 13 § BrB formuleras så att till ansvar, som i 6 kap. BrB är föreskrivet för en gärning som begås mot någon under en viss ålder, ska dömas även den som varit oaktsam i förhållande till att den andra personen inte hade uppnått den åldern. Ändringen är avsedd att innebära ett förtydligande av tillämpningsområdet, men innebär också en viss skärpning av kravet på aktsamhet hos en gärningsman för att han eller hon ska kunna undvika straffansvar.

Ikraftträdande m.m.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 2017. Några särskilda övergångsbestämmelser behövs inte.

Konsekvenser

Ett genomförande av de förslag vi lämnat kommer sammantaget inte medföra några alltför stora kostnadsökningar för det allmänna. Våra förslag angående gradindelning av brotten köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling samt skärpningen av straffet för det sistnämnda brottet kan antas leda till att en större andel av gärningsmännen än i dag kommer att dömas till annan påföljd än böter. Även vårt förslag om en ändring av formuleringen av oaktsamhetskravet för gärningsmän i förhållande till ett ungt brottsoffer kan förväntas medföra att något fler gärningsmän döms till ansvar än i dag. Detta skulle medföra en kostnadsökning för Kriminalvården. De ekonomiska konsekvenserna är emellertid svårbedömda och bygger på uppskattningar. Vår uppfattning är dock att eventuella ökade kostnader till följd av våra förslag kan antas rymmas inom befintliga anslag.

Flera av våra förslag kan även förväntas kräva viss utbildning och information till personal inom rättsväsendet. Även dessa kostnader kan antas rymmas inom befintliga anslag.

Andra konsekvenser av våra förslag är att de kan antas medföra vissa positiva effekter för det brottsförebyggande arbetet. Vidare är vår uppfattning att våra förslag, som i flera avseenden utgör tydliggöranden, kan förväntas leda till ökad förutsebarhet och rättssäkerhet samt skapa förutsättningar för en mer nyanserad tillämpning inom såväl de brottsbekämpande myndigheterna som den dömande verksamheten.

Utdrag ur lagförslaget i delbetänkandet Ett starkt straffrättsligt skydd mot köp av sexuell tjänst och utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, m.m. (SOU 2016:42)

Prop. 2017/18:177
Bilaga 5

Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 6 kap. 13 § brottsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

[- - -]

6 kap.

13 §¹

Till ansvar som i detta kapitel är föreskrivet för en gärning som begås mot någon under en viss ålder *skall* dömas även den som *inte insåg men hade skälig anledning att anta* att den andra personen inte uppnått den åldern.

Till ansvar som i detta kapitel är föreskrivet för en gärning som begås mot någon under en viss ålder *ska* dömas även den som *varit oaktsam i förhållande till* att den andra personen inte *hade* uppnått den åldern.

[- - -]

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2017.

¹ Senaste lydelse 2005:90

Förteckning över remissinstanserna (SOU 2016:42)

Efter remiss har yttrande över betänkandet lämnats av Riksdagens ombudsmän, Svea hovrätt, Hovrätten för Västra Sverige, Solna tingsrätt, Jönköpings tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Gävle tingsrätt, Umeå tingsrätt, Justitiekanslern, Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten, Kriminalvården, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Rättsmedicinalverket, Försvarmakten, Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse, Barnombudsmannen, Länsstyrelsen i Stockholms län, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, Uppsala universitet (Juridiska institutionen och Nationellt centrum för kvinnofrid), Stockholms universitet (Juridiska institutionen och Kriminologiska institutionen), Umeå universitet (Juridiska institutionen), Diskrimineringsombudsmannen, Stockholms kommun, Malmö kommun, Norrköpings kommun, Luleå kommun, Sveriges advokatsamfund, Brottsofferjouren Sverige, ECPAT Sverige, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Plattformen Civila Sverige mot människohandel, Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners och queeras rättigheter (RFSL), Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU), Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (Roks), Sveriges Kvinnolobby och Unizon.

Yttrande har också inkommit från S-kvinnor, Centerkvinnorna och Kvinnofronten. Ett yttrande har dessutom inkommit från en enskild person.

Migrationsverket, Folkhälsomyndigheten, Traumamottagning Elefanten Universitetssjukhuset Linköping, Sveriges Kommuner och Landsting, Statens skolverk, Karlstads kommun, UNICEF Sverige, Göteborgs kommun, Linköpings universitet (Barnafrid – Nationellt kunskapscentrum), Malmö högskola (Institutionen för socialt arbete), Amnesty International svenska sektionen, Barnens rätt i samhället (Bris), Fonden för mänskliga rättigheter, Föreningen för Sveriges Ungdomsmottagningar, Män för Jämställdhet, Nätverket PRIS – Prostituerades revansch i samhället, RFSL Ungdom, Rose Alliance, Rädda Barnen, Sveriges domareförbund och World Childhood Foundation har avstått från att yttra sig.

Regeringen har följande förslag till lagtext.

Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Häri genom föreskrivs i fråga om brottsbalken¹
dels att 6 kap. 3 § ska upphöra att gälla,
dels att 2 kap. 2 §, 6 kap. 1, 2, 4–6, 13 och 15 §§ och 35 kap. 4 § ska ha följande lydelse,
dels att det ska införas två nya paragrafer, 6 kap. 1 a och 3 §§, av följande lydelse.

Lydelse enligt lagrådsremiss *Föreslagen lydelse*
Straffrättsliga åtgärder mot sexköp utomlands och mot utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling

2 kap. 2 §²

För brott som begåtts utom riket döms efter svensk lag och vid svensk domstol, om brottet begåtts

1. av svensk medborgare eller av utlänning med hemvist i Sverige,
2. av utlänning utan hemvist i Sverige, som efter brottet blivit svensk medborgare eller tagit hemvist här i riket eller som är dansk, finsk, isländsk eller norsk medborgare och finns här, eller
3. av annan utlänning som finns här i riket och på brottet enligt svensk lag kan följa fängelse i mer än sex månader.

Första stycket gäller inte, om gärningen är fri från ansvar enligt lagen på gärningsorten eller om den begåtts inom område som inte tillhör någon stat och enligt svensk lag svårare straff än böter inte kan följa på gärningen.

I fall som avses i denna paragraf får inte dömas till påföljd som är att anse som strängare än det svåraste straff som är föreskrivet för brottet enligt lagen på gärningsorten.

De inskränkningar av svensk domsrätt som anges i andra och tredje styckena gäller inte för sådana brott eller försök till brott som avses i

1. 4 kap. 1 a och 4 c §§, 6 kap. 11 § och 16 kap. 10 a § första stycket 1 och femte stycket,

2. 4 kap. 4 § andra stycket varigenom någon förmåtts att ingå

De inskränkningar av svensk domsrätt som anges i andra och tredje styckena gäller inte för brott som avses i

1. 4 kap. 1 a och 4 c §§, 6 kap. 11 § och 16 kap. 10 a § första stycket 1 och femte stycket eller försök till sådana brott,

2. 4 kap. 4 § andra stycket varigenom någon förmåtts att ingå

¹ Senaste lydelse av 6 kap. 3 § 2005:90.

² Senaste lydelse 2014:381.

ett sådant äktenskap eller en sådan äktenskapsliknande förbindelse som avses i 4 c §, eller

3. 6 kap. 1–6, 8, 9 och 12 §§, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år.

Nuvarande lydelse

ett sådant äktenskap eller en sådan äktenskapsliknande förbindelse som avses i 4 c § *eller försök till sådant brott*, eller

3. 6 kap. 1–6, 8, 9 och 12 §§ *eller försök till brott enligt 6 kap. 1, 2, 4–6, 8, 9 och 12 §§*, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år.

Föreslagen lydelse

6 kap.

1 §³

Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar en person till samlag eller till att företa eller tåla en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt till fängelse i lägst två och högst sex år.

Detsamma gäller den som med en person genomför ett samlag eller en sexuell handling som enligt första stycket är jämförlig med samlag genom att otillbörligt utnyttja att personen på grund av medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation.

Är ett brott som avses i första eller andra stycket med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre grovt, döms för våldtäkt till fängelse i högst fyra år.

Den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför ett samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt till fängelse i lägst två år och högst sex år. En person kan aldrig anses delta frivilligt om

1. deltagandet är en följd av misshandel, annat våld eller hot om brottslig gärning, hot om att åtala eller ange någon annan för brott eller hot om att lämna ett menligt meddelande om någon annan,

2. gärningsmannen otillbörligt utnyttjar att personen på grund av medvetlöshet, sömn, allvarlig rädsla, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada, psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i en särskilt utsatt situation, eller

3. gärningsmannen förmår personen att delta genom att allvarligt missbruka att personen står i beroendeställning till gärningsmannen.

Är brottet med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre grovt, döms för våldtäkt till fängelse i högst fyra år.

Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för grov våldtäkt till fängelse i lägst *fyra* och högst tio år. Vid *bedömning* av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas, om *våldet eller hotet* varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

Är brott som avses i första stycket att anse som grovt, döms för grov våldtäkt till fängelse i lägst *fem* och högst tio år. Vid *bedömningen* av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om *gärningsmannen har använt våld eller hot som* varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller *offrets låga ålder* eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

1 a §

Den som begår en gärning som avses i 1 § och är grovt oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte deltar frivilligt, döms för oaktsam våldtäkt till fängelse i högst fyra år.

Om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig, ska det inte dömas till ansvar.

2 §⁴

Den som, i annat fall än som avses i 1 § första stycket, genom olaga tvång förmår en person att företa eller tåla en sexuell handling, döms för sexuellt tvång till fängelse i högst två år.

Detsamma gäller den som genomför en annan sexuell handling än som avses i 1 § andra stycket med en person under de förutsättningar i övrigt som anges där.

*Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för grovt sexuellt tvång till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid *bedömning* av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om fler än en förgripit sig*

Den som, med en person som inte deltar frivilligt, genomför en annan sexuell handling än som avses i 1 §, döms för sexuellt övergrepp till fängelse i högst två år. I fråga om när en person aldrig kan anses delta frivilligt gäller vad som sägs i 1 § första stycket andra meningen.

*Är brottet att anse som grovt, döms för grovt sexuellt övergrepp till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid *bedömningen* av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om *gärningsmannen har använt våld eller hot som* varit av*

⁴ Senaste lydelse 2005:90.

på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller offrets låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

3 §

Den som begår en gärning som avses i 2 § och är grovt oaktsam beträffande omständigheterna att den andra personen inte deltar frivilligt, döms för oaktsamt sexuellt övergrepp till fängelse i högst fyra år.

Om gärningen med hänsyn till omständigheterna är mindre allvarlig, ska det inte dömas till ansvar.

4 §⁵

Den som har samlag med ett barn under femton år eller som med ett sådant barn genomför en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt mot barn till fängelse i lägst två och högst sex år.

Den som, med ett barn under femton år, genomför ett samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag, döms för våldtäkt mot barn till fängelse i lägst två och högst sex år.

Detsamma gäller den som begår en gärning som avses i första stycket mot ett barn som fyllt femton men inte arton år och som är avkomling till gärningsmannen eller står under fostran av eller har ett liknande förhållande till gärningsmannen, eller för vars vård eller tillsyn gärningsmannen ska svara på grund av en myndighets beslut.

Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för grov våldtäkt mot barn till fängelse i lägst fyra och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot om brottslig gärning eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets

Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för grov våldtäkt mot barn till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt våld eller hot om brottslig gärning eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets

låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

låga ålder eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

Prop. 2017/18:177
Bilaga 7

5 §⁶

Är ett brott som avses i 4 § första eller andra stycket med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre *allvarligt*, döms för sexuellt utnyttjande av barn till fängelse i högst fyra år.

Är ett brott som avses i 4 § första eller andra stycket med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre *grovt*, döms för sexuellt utnyttjande av barn till fängelse i högst fyra år.

6 §⁷

Den som *genomför en annan sexuell handling än som avses i 4 och 5 §§ med ett barn under femton år, eller med ett barn som fyllt femton men inte arton år och som gärningsmannen står i ett sådant förhållande till som avses i 4 § andra stycket*, döms för sexuellt övergrepp mot barn till fängelse i högst två år.

Den som, *med ett barn under femton år eller med ett barn som fyllt femton men inte arton år och som gärningsmannen står i ett sådant förhållande till som avses i 4 § andra stycket, genomför en annan sexuell handling än som avses i 4 och 5 §§*, döms för sexuellt övergrepp mot barn till fängelse i högst två år.

Är brottet grovt, döms för *grovt sexuellt övergrepp mot barn* till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid *bedömning* av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen är närstående till barnet eller i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om brottet med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet.

Är brottet grovt, döms för *grovt sexuellt övergrepp mot barn* till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid *bedömningen* av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningsmannen är närstående till barnet eller i övrigt utnyttjat sin ställning eller missbrukat ett särskilt förtroende eller om fler än en förgripit sig på barnet eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om brottet med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder eller annars inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet.

13 §⁸

Till ansvar som i detta kapitel är föreskrivet för en gärning som begås mot någon under en viss ålder *skall* dömas även den som inte *insåg* men *hade skäligen anledning att anta* att den andra personen inte uppnått den åldern.

Till ansvar som i detta kapitel är föreskrivet för en gärning som begås mot någon under en viss ålder *ska* dömas även den som inte *haft uppsåt till men varit oaktam beträffande omständigheten* att den

⁶ Senaste lydelse 2005:90.

⁷ Senaste lydelse 2013:365.

⁸ Senaste lydelse 2005:90.

Lydelse enligt lagrådsremiss *Föreslagen lydelse*
Straffrättsliga åtgärder mot sexköp
utomlands och mot utnyttjande av
barn genom köp av sexuell
handling

15 §⁹

För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt tvång, grovt sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning, grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, köp av sexuell tjänst, koppleri och grovt koppleri döms det till ansvar enligt 23 kap.

För försök till våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt övergrepp, grovt sexuellt övergrepp, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn, grovt sexuellt övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering, utnyttjande av barn genom köp av sexuell handling, köp av sexuell tjänst, koppleri och grovt koppleri döms det till ansvar enligt 23 kap.

Detsamma gäller för förberedelse till koppleri samt för förberedelse och stämpling till och underlåtenhet att avslöja eller förhindra våldtäkt, grov våldtäkt, våldtäkt mot barn, grov våldtäkt mot barn, grovt utnyttjande av barn för sexuell posering och grovt koppleri.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

35 kap.

4 §¹⁰

De i 1 § bestämda tiderna ska räknas från den dag brottet begicks. Om det förutsätts att en viss verkan av handlingen ska ha inträtt innan en påföljd får dömas ut, ska tiden räknas från den dag då sådan verkan inträdde.

Vid brott som avses i följande bestämmelser ska de i 1 § bestämda tiderna räknas från den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt arton år:

1. 6 kap. 4–6, 8 och 9 §§ eller försök till sådana brott,
 2. 6 kap. 1–3, 10 och 12 §§ eller försök till brott enligt 6 kap. 1–3
- försök till brott enligt 6 kap. 1, 2

⁹ Senaste lydelse 2016:508.

¹⁰ Senaste lydelse 2013:856.

och 12 §§, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,

Prop. 2017/18:177

Bilaga 7

och 12 §§, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,
3. 16 kap. 10 a § första och femte styckena eller försök till sådana brott, om brottet avser skildring av barn i pornografisk bild och en tillämpning av första stycket inte leder till att möjligheten att döma ut påföljd bortfaller senare,

4. 2 § lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor eller försök till sådant brott, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år.

Vid bokföringsbrott som inte är ringa ska tiden räknas från den dag då den bokföringsskyldige har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar, om detta skett inom fem år från brottet. Om den bokföringsskyldige inom fem år från brottet blivit föremål för revision av Skatteverket, ska tiden räknas från den dag då revisionen beslutades.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2018.

Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 23 kap. 5 § och 27 kap. 20 d § rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

23 kap.

5 §¹

Ska enligt 21 kap. 3 a eller 3 b § en offentlig försvarare utses för den misstänkte eller den tidigare tilltalade, ska undersökningsledaren göra anmälan om det hos rätten. Undersökningsledaren ska också göra anmälan hos rätten, om målsäganden begär att få ett målsägandebiträde eller om det annars finns anledning att förordna ett sådant biträde.

Ska enligt 21 kap. 3 a eller 3 b § en offentlig försvarare utses för den misstänkte eller den tidigare tilltalade, ska undersökningsledaren göra anmälan om det hos rätten. Undersökningsledaren ska också göra anmälan hos rätten, om målsäganden begär att få ett målsägandebiträde eller om det annars finns anledning att förordna ett sådant biträde. *Om förundersökningen avser brott enligt 6 kap. brottsbalken, ska anmälan om målsägandebiträde göras omedelbart när förundersökningen har inletts eller återupptagits, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde.*

Om det inte pågår någon förundersökning ska anmälan enligt första stycket göras av åklagaren.

Lydelse enligt lagrådsremiss Det straffrättsliga skyddet mot människohandel och människoexploatering

27 kap.

20 d §²

Med hemlig rumsavlyssning avses avlyssning eller upptagning som

1. görs i hemlighet och med ett tekniskt hjälpmedel som är avsett att återge ljud, och
2. avser tal i enrum, samtal mellan andra eller förhandlingar vid sammanträden eller andra sammankomster som allmänheten inte har tillträde till.

Hemlig rumsavlyssning får användas vid en förundersökning om

¹ Senaste lydelse 2012:659.

² Senaste lydelse 2016:510.

1. brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i fyra år,

2. spioneri enligt 19 kap. 5 § brottsbalken,

3. brott som avses i 3 § lagen (1990:409) om skydd för företagshemligheter, om det finns anledning att anta att gärningen har begåtts på uppdrag av eller har understötts av en främmande makt eller av någon som har agerat för en främmande makts räkning och det kan antas att brottet inte leder till endast böter,

4. annat brott om det med hänsyn till omständigheterna kan antas att brottets straffvärde överstiger fängelse i fyra år och det är fråga om

a) människohandel enligt 4 kap. 1 a § brottsbalken,

b) grov människoexploatering enligt 4 kap. 3 § tredje stycket brottsbalken,

c) våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första eller andra stycket brottsbalken,

c) våldtäkt enligt 6 kap. 1 § första stycket brottsbalken,

d) grovt sexuellt tvång enligt

6 kap. 2 § tredje stycket brottsbalken,

d) grovt sexuellt övergrepp enligt 6 kap. 2 § andra stycket brottsbalken,

e) våldtäkt mot barn enligt 6 kap. 4 § första eller andra stycket brottsbalken,

f) grovt sexuellt övergrepp mot barn enligt 6 kap. 6 § andra stycket brottsbalken,

g) grovt utnyttjande av barn för sexuell posering enligt 6 kap. 8 § tredje stycket brottsbalken,

h) grovt koppleri enligt 6 kap. 12 § tredje stycket brottsbalken,

i) grov utpressning enligt 9 kap. 4 § andra stycket brottsbalken,

j) grovt barnpornografibrott enligt 16 kap. 10 a § femte stycket brottsbalken,

k) grovt övergrepp i rättssak enligt 17 kap. 10 § tredje stycket brottsbalken,

l) grovt narkotikabrott enligt 3 § narkotikastrafflagen (1968:64), eller

m) grov narkotikasmuggling enligt 6 § tredje stycket lagen (2000:1225) om straff för smuggling,

5. försök, förberedelse eller stämpling till brott som avses i 1–3, om en sådan gärning är belagd med straff,

6. försök, förberedelse eller stämpling till brott som avses i 4, om en sådan gärning är belagd med straff och det med hänsyn till omständigheterna kan antas att gärningens straffvärde överstiger fängelse i fyra år.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2018.

Lagrådets yttrande

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2018-01-23

Närvarande: F.d. justitieråden Karin Almgren och Ella Nyström samt justitierådet Dag Mattsson.

En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet

Enligt en lagrådsremiss den 21 december 2017 har regeringen (Justitiedepartementet) beslutat inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i brottsbalken,
2. lag om ändring i rättegångsbalken.

Förslagen har inför Lagrådet föredragits av ämnesrådet Eva Marie Hellstrand samt rättsakkunniga Linda Mohlin och Ida Olsson.

Förslagen föranleder följande yttrande av Lagrådet:

Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

6 kap. 1–3 §§

I paragraferna föreslås en ny reglering som innebär att brist på frivillighet ska utgöra grund för straffansvar i fråga om våldtäkt samt de nya brotten oaktsam våldtäkt, sexuellt övergrepp och oaktsamt sexuellt övergrepp.

Utgångspunkten för den nu gällande sexualbrottslagstiftningen är varje människas rätt till personlig och sexuell integritet och sexuell självbestämmande.

Det grundläggande syftet med lagrådsremissens förslag är att klargöra detta i lagtexten och på så sätt åstadkomma en attitydförändring i samhället. Tanken är att lagen ska sända ett tydligt normativt budskap och påverka människors värderingar. Det hänvisas också till att lagstiftningen blir mer heltäckande.

Som konstaterades vid 2013 års utvärdering av 2005 års sexualbrottsreform är det inte självklart att lagstiftningen ska konstrueras med bristande samtycke, eller som här bristande frivillighet, som grundrekvisit, även när den utgår från rätten till sexuell självbestämmande. Lagstiftningen kan – som den nuvarande – med samma principiella utgångspunkt lika väl byggas på omständigheter vars förekomst innebär att det inte finns någon frivillighet. Avgörande måste vara vilken reglering som är den mest ändamålsenliga och rättsäkra för att uppnå syftet med kriminaliseringen.

Även vid 2013 års utvärdering anfördes att införandet av en samtyckesreglering på sikt skulle kunna få en positiv normerande verkan. Det framhölls emellertid att det finns en uppenbar risk för att fokus i den praktiska rättsprocessen skulle riktas in på det påstått bristande samtycket och därmed på offrets agerande. Vidare ansågs det svårt att definiera vad ett samtycke är och att skilja på de giltiga och de ogiltiga samtyckena; en reglering utan sådana preciseringar skulle bli alltför generell och svår att tillämpa. Eftersom de fördelar som en samtyckesreglering skulle kunna innebära inte bedömdes uppväga nackdelarna, kom lagstiftaren år 2013 fram till att våldtäktsbrotten inte borde konstrueras med ett rekvisit om bristande samtycke.

I stället infördes då vissa utvidgningar i våldtäktsbrottet, vilket innebar att fler sexuella utnyttjanden kriminaliserades som våldtäkt. Syftet var bl.a. att komma åt de situationer där offret på grund av gärningsmannens beteende blir paralyserat av skräck och därför möter övergreppet med passivitet.

Lagrådsremissens förslag om en form av samtyckesreglering utgår från de förslag som 2014 års sexualbrottskommitté har lämnat. Förslagen i remissen skiljer sig dock från kommitténs förslag, inte bara lagtekniskt utan också sakligt.

Enligt den för straffansvaret grundläggande bestämmelsen i 6 kap. 1 § första stycket första meningen ska gränsen mellan straffri och straffbar gärning gå vid om ett deltagande i en sexuell handling är frivilligt eller inte. I det första styckets andra mening anges sedan fall av våld, hot, otillbörligt utnyttjande och missbruk av beroendeställning, där deltagandet aldrig ska anses vara frivilligt. Dessa fall är huvudsakligen hämtade från den nuvarande utformningen av våldtäktsparagrafen. Föreligger det inte något sådant fall, ska det prövas om deltagandet inte var frivilligt och om straffansvar därför slår till enligt den allmänna ansvarsregeln i första stycket första meningen. Frågan om ett deltagande i en sexuell handling inte är frivilligt blir sålunda avgörande för straffbarhet.

För bedömningen av om ett deltagande inte är frivilligt ska det enligt remissen sakna betydelse om personen som har deltagit i det sexuella umgänget innerst inne är positivt eller negativt inställd till handlingen. Det avgörande ska vara om personen har haft möjlighet att ”fritt ta ställning” till om han eller hon ska delta i handlingen. Detta får förstås så att personen måste ha kunnat själv bestämma om deltagandet och inte av någon anledning känt sig tvungen att delta eller varit ur stånd att bedöma sitt deltagande. Annars föreligger straffrättsligt ansvar.

Samtidigt sägs i remissen att bedömningen av om deltagandet är frivilligt ska göras utifrån personens agerande. Tanken är att den som deltar frivilligt måste ge uttryck för sin vilja att delta på något sätt; avsaknaden av sådana uttryck ska normalt medföra att deltagandet inte är frivilligt. I undantagsfall ska ändå ett tyst samtycke till sexuell samvaro räcka för att deltagandet ska anses fritt, men enligt remissen ”måste ett påstående om tyst samtycke vinna stöd av andra omständigheter”.

Prop. 2017/18:177 Bilaga 8 Som också anförs i remissen ska alltså bedömningen av om ett deltagande inte är frivilligt, och därmed ansvarsfrågan, grundas på situationen i dess helhet.

Vid bedömningen av den grundläggande förutsättningen för straffrättsligt ansvar för våldtäkt och de andra sexuella övergreppen blir domstolarna därmed hänvisade till att i efterhand värdera parternas handlande, deras relation och situationen i övrigt.

Av väsentlig betydelse blir vad som framkommer om omständigheterna bakom en viss handling och ett visst deltagande. Gränsen mellan ett fritt och ett icke-fritt deltagande blir på så sätt huvudsakligen bestämd av omständigheterna i den enskilda situationen och därmed oklar. Bedömningen kommer att vara avhängig ett ställningstagande från den enskilde domaren av normativt slag, nämligen avseende vilket deltagande till vilka sexuella handlingar som i det aktuella fallet inte bör godkännas som fritt. Frågan huruvida det föreligger ett enligt lagstiftningen ”fritt” deltagande kan inte med tillräcklig säkerhet besvaras förrän i efterhand, när omständigheterna är utredda och bedömda.

Förslagen innebär alltså att det i de aktuella bestämmelserna införs ett helt nytt grundläggande brottsrekvisit med en obestämd innebörd. Det går inte att utifrån lagtexten förutse i vilka fall det finns förutsättningar för straffrättsligt ansvar, såvida det inte rör sig om fall som avses i andra mening.

Enligt Lagrådets mening uppfyller förslagen inte de krav på förutsebarhet som ska ställas. Detta ställningstagande påverkas inte av att en prövning mot det grundläggande rekvisitet blir aktuell endast om det inte föreligger våld och motsvarande.

Lagrådet konstaterar således att en tillämpning av paragraferna riskerar att komma i konflikt med den straffrättsliga legalitetsprincipen, i den utsträckning som ansvar görs gällande endast enligt den allmänna ansvarsgrunden i 1 § första stycket första mening.

Till detta kommer de andra invändningar som i tidigare lagstiftningssammanhang har riktats mot en reglering av detta slag och som fortfarande gör sig gällande, liksom – vilket påtalats av flera domstolar vid remissbehandlingen – det bristande rättsliga behovet. Det ska anmärkas att såväl passivitetsfall som överrumplingsfall kan omfattas av den nuvarande utformningen av våldtäktsbrottet. Detsamma gäller för mer kvalificerade fall av vilseledande.

Lagrådet avstyrker de föreslagna 6 kap. 1–3 §§.

Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

Prop. 2017/18:177
Bilaga 8

Lagrådet lämnar förslaget utan erinran.

Justitiedepartementet

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 15 mars 2018

Närvarande: statsminister Löfven, ordförande, och statsråden Lövin, M Johansson, Baylan, Hallengren, Bucht, Hultqvist, Hellmark Knutsson, Bolund, Bah Kuhnke, Shekarabi, Fridolin, Eriksson, Skog, Ekström, Fritzon, Eneroth

Föredragande: statsrådet M Johansson

Regeringen beslutar proposition 2017/18:177 En ny
sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet